

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 4 (36), 2019

Харків 2019

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 4 (36) 2019

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORMS

№ 4 (36) 2019

The scientific and production journal was founded in 2010

Founders: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 23547-13387 ПР dated 31.08.2018

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*); РІНЦ (*Росія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Відповідальний редактор:

Г. С. Ліхоносова, д-р екон. наук, доц., Scopus ID 57201290872

Редакційна колегія:

Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); М. Г. Безпарточний, д-р екон. наук, доц.; І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; В. В. Дружиніна, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблудська, д-р екон. наук, проф.; О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; Е. Гамс, Ph.D. in Economic, проф. (*Естонія*); В. Драшкович, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); Ю. Закжевський, Ph.D. in Economic (*Польща*); Н. М. Іманов, д-р екон. наук, проф. (*Азербайджан*); М. Т. Койчуева, д-р екон. наук, проф. (*Киргизстан*); В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); П. Димова Пеева, д-р наук, проф. (*Болгарія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); М. У. Рахімбердінова, Ph.D. in Economic (*Казахстан*); Б. Сегаль, Ph.D. in Economic, проф. (*Угорщина*); Л. Стемплевська, Ph.D. in Economic (*Польща*); А. Стратан, д-р екон. наук, проф. (*Молдова*); Сузі Сухендра, Ph.D. in Economic (*Індонезія*); У. С. Хикматов, д-р екон. наук, проф. (*Таджикістан*); Н. Цогані, Ph.D. in Economic (*Греція*).

Відповідальний за випуск: Д'яченко Ю. Ю., д-р екон. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 5 від 18 грудня 2019 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 4 від 27 грудня 2019 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2019

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2019

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Від року Свині до року Щура з певними здобутками! _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка**

Зеленко О. О.
Економічно-соціальні передумови розвитку постконфліктної території засобами туризму ____ 6

Калінеску Т. В., Безрукова А. С.
Оцінювання інвестиційної привабливості фармацевтичного підприємства _____ 13

Кракос Ю. Б., Приходько А. О.
Аналіз ринку машинобудування України: проблеми і перспективи розвитку _____ 21

Машкіна А. С.
Аналіз взаємодії головних детермінантів функціонування економіки знань _____ 29

Мустафаєв А. А., Шляхтина Н. В.
Кон'юнктурно-факторний аналіз конкурентоспособности АПК Северного региона _____ 35

• **Фінанси, банківська справа та страхування**

Костирко Л. А., Євтушенко М. В.
Концептуальні засади фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями _____ 42

Ліхоносова Г. С., Лисікова К. М.
Фінансовий інструментарій оптимізації витратної політики підприємств сфери теплопостачання _____ 50

Соломатіна Т. В., Чернодубова Е. В., Королева Н. М.
Комплексний аналіз фінансування розвитку аграрних підприємств _____ 58

Татар М. С., Козловська О. М.
Визначення глибини кризових явищ банківських установ та розробка антикризових заходів _ 65

Татар М. С., Рикова А. О.
Процес оцінювання рівня фінансової безпеки банку _____ 76

• **Публічне управління та адміністрування**

Асадуллина Н. Р.
Развитие коммерческих банков Узбекистана в условиях либерализации валютно-кредитных отношений _____ 86

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Концепція реформи управління закладами вищої освіти України _____ 92

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА

Напередодні Дня народження проф. Рамазанова С. К. _____ 95

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 98

ПЕРЕЛІК РЕЦЕНЗЕНТІВ ПОТОЧНОГО ВИПУСКУ ЖУРНАЛУ

Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana

From the year of Pig to year of Rat with certain achievements! _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• *Economy*

Zelenko O.

Economic and social prerequisites for the development of post-conflict territory by tourism means _6

Calinescu T., Bezrukova A.

Evaluation of investment attractiveness the pharmaceutical enterprise _____ 13

Krakov Y., Prikhodko A.

Mechanical engineering market analysis of Ukraine: problems and prospects of development _____ 21

Mashkina A.

Analysis of the interaction of the main determinants of the functioning of the knowledge economy _29

Mustafaev A., Shlyahina N.

Market-factor analysis of the competitiveness of the agricultural sector in the Northern region ____ 35

• *Finance, Banking and Insurance*

Kostyrko L., Yevtushenko M.

Conceptual principles of financial diagnostics in the system of value-oriented management of corporations _____ 42

Likhonosova G., Lysikova K.

Financial instruments of optimization of cost policy of enterprises of heat supply _____ 50

Solomatina T., Chernodubova E., Koroleva N.

Comprehensive analysis of financing the development of agricultural enterprises _____ 58

Tatar M., Kozlovskaya O.

Determination of banking institutions crisis depth and development of anti-crisis measures _____ 65

Tatar M., Rykova A.

Bank financial security evaluation process _____ 76

• *Public administration and administration*

Asadullina N.

Development of commercial banks in Uzbekistan in the context of liberalization monetary relations _____ 86

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Concept of reform of management institutions of higher education in Ukraine _____ 92

WELCOME TO THE JUBILEE

On the eve of the birthday of Prof. Sultan Ramazanov _____ 95

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 98

THE LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL'S CURRENT ISSUE

REQUIREMENTS the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Від року Свині до року Щура з певними здобутками!

В наступному році журнал буде вже відзначати свій 10 річний ювілей з початку виходу першого номеру. Багато це чи мало? Мабуть це слід вирішувати нашим читачам. Але, якщо вимірювати роками існування деяких подібних видань, то можна стверджувати, що ми догнали і перегнали деякі з них, які вже канули у небуття. Не зважаючи на те, що рік Щура обіцяє нам нові наукові здобутки, успіхи, цікаві та яскраві зміни на краще, проте ми пишаємось тими досягненнями, що нам приніс минаючий рік, та довів позитивність нашої діяльності дуже важливими результатами, котрі дозволяють із певністю дивитися вперед.

Напевно, наші читачі вже звернули увагу на зміни у вихідній інформації нашого журналу, згідно рішення жовтневої колегії Міністерства освіти і науки України, що включила і підтвердила статут цього видання, який тепер входить до «Переліку наукових фахових видань України», що знаходиться у категорії «Б». Тому ми щиро дякуємо: 1) усім членам (вітчизняним і зарубіжним) редколегії журналу, котрі забезпечили виконання усіх формальних вимог щодо переходу у категорію «Б»; 2) нашим читачам і авторам, котрі своїми високо професійними статтями дозволили підняти рівень журналу на більш високий щабель; 3) усім рецензентам, свідомим і несвідомим опонентам, які долучилися до покращення складу статей журналу, його професійного наповнення і спрямування, та примушують нас бути у постійному творчому пошуку щодо удосконалення своєї редакційної діяльності; 4) колегам із інших науково-практичних економічних видань, які підтримували нас шляхом рівної, вибагливої конкуренції на ринку освітніх, професійних і наукових послуг, і не давали загубити ту швидкість руху, що ми набрали з початку виходу першого номеру журналу; 5) нашим противникам і опозиціонерам, котрі своїми негативними відгуками та неухважним ставленням до нас тільки закаляють та примушують нас більш ґрунтовно та досконало готуватися до наступних перепон, що, беззаперечно, постійно з'являються на протязі нашого руху вперед; а також 6) усім нашим прихильникам, котрі завжди готові протягнути нам руку допомоги і підтримати у складні, скрутні часи, не зважаючи ні на що! Безумовно, ми не плануємо стояти на місці, а прагнемо до постійного самовдосконалення і запрошуємо усіх прийняти безпосередню участь у цій діяльності, долучитись до підкорення нових наукових та професійних досягнень.

І хай наступний рік Щура принесе нам всім тільки достаток, здійснення усіх наших сподівань та бажання використати наш науково-практичний та педагогічний потенціал не тільки на свою користь, але і для подальшого прогресивного розвитку нашої країни. Хай нарешті прийде до нас усіх мир, спокій та стабільність у наші оселі.

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 330.341:316.42]:327.5«713»(1):338.48

JEL Classification: Q01, R11, Z32

ЗЕЛЕНКО О. О.¹

ЕКОНОМІЧНО-СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПОСТКОНФЛІКТНОЇ ТЕРИТОРІЇ ЗАСОБАМИ ТУРИЗМУ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.01

Постановка проблеми: Світова історія містить багато сумних фактів, пов'язаних із політичними конфліктами, які з часом перетворюються на відкрите збройне протистояння в межах окремих регіонів різних держав. Реінтеграція таких територій у соціально-економічну систему країни може залишитися нездійсненим завданням, тому визначення перспективності розвитку регіону за допомогою провідних галузей економіки, зокрема туризму, є актуальною проблемою. *Мета дослідження:* аналіз наявного міжнародного досвіду, визначення економіко-соціальних передумов розвитку постконфліктних територій засобами туризму на прикладі сходу України. *Предмет дослідження:* теоретико-прикладні аспекти застосування інструментів туристичної індустрії для розвитку постконфліктних територій. *Методи, використані в дослідженні:* системний підхід, структурно-логічний і статистичний аналіз, синтез, узагальнення. *Гіпотеза дослідження:* передбачає використання підходу, за яким розвиток території засобами туризму розглядається як альтернативна стратегія відновлення соціально-економічного добробуту для мешканців регіону. *Виклад основного матеріалу:* огляд попередніх досліджень і сучасних історично-зафіксованих фактів вирішення проблем постконфліктних територій дозволив виділити чотири негативних та чотири позитивних передумови, наявність яких обґрунтовує доцільність використання інструментів туристичної галузі для розвитку таких проблемних регіонів. *Оригінальність та практична значимість дослідження:* результати дослідження, проведеного за даними Луганської і Донецької області, доводять, що туризм не стане провідною галуззю економіки саме для цих регіонів, але його внутрішньо-регіональний розвиток буде каталізатором для відновлення інших галузей економіки. *Висновки та перспективи подальших досліджень:* враховуючи наявний скептицизм щодо можливостей розвитку туризму на території Донбасу, наступні дослідження будуть присвячені обґрунтованості доцільності розвитку окремих видів туризму саме в цьому регіоні нашої держави.

Ключові слова:

постконфліктна територія, регіональний туризм, інструменти, розвиток, передумови, економічні і соціальні проблеми.

ECONOMIC AND SOCIAL PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF POST-CONFLICT TERRITORY BY TOURISM MEANS

Formulation of the problem. World history contains many sad facts related to political conflicts, which over time turn into open armed confrontation within individual regions of different countries. Reintegration of such territories into the socio-economic system of the country may remain an impossible task, so determining the prospects for the development of the region with the help of leading sectors of the economy, in particular tourism, is an urgent problem. *The aim of the research:* analysis of existing international experience, determination of economic and social prerequisites for the development of post-conflict territories by tourism means on the example of eastern Ukraine. *The subject of the research:* theoretical and applied aspects of using tourism industry tools for the development of post-conflict territories. *The methods of the research:* systematic approach, structural-logical and statistical analysis, synthesis, generalization. *The hypothesis of the research:* involves the use of an approach whereby tourism development is considered as an alternative strategy for restoring socio-economic well-being for the region's inhabitants. *The statement of basic materials:* review of previous research and current historical facts about solving the problems of post-conflict territories revealed four negative and four positive prerequisites, the existence of which substanti-

¹ Зеленко Олена Олександрівна, д-р екон. наук, професор кафедри «Міжнародна економіка і туризм», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Zelenko Olena, Doctor of Economic Science, Professor of International Economics and Tourism Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4880-246X

e-mail: zelenko.olena@gmail.com

ates the expediency of using tourism industry tools for the development of such problem regions. *The originality and practical significance of the research:* the results of this study, conducted according to the data of Lugansk and Donetsk region, prove that tourism will not become a leading sector of economy for these regions, but its intra-regional development will be a catalyst for recovery of other economy branches. *Conclusions and prospects for further research:* given the existing skepticism about tourism development opportunities in the Donbas, the following studies will focus on the reasonable feasibility of developing certain tourism types in this region of our country.

Key words:

post-conflict territory, regional tourism, tools, development, prerequisites, economic and social problems.

ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ПОСТКОНФЛИКТНОЙ ТЕРРИТОРИИ СРЕДСТВАМИ ТУРИЗМА

Постановка проблемы. Мировая история содержит много печальных фактов, связанных с политическими конфликтами, которые со временем превращаются в открытое вооруженное противостояние в пределах отдельных регионов разных стран. Реинтеграция таких территорий в социально-экономическую систему страны может остаться невыполнимой задачей, поэтому определение перспективности развития региона с помощью ведущих отраслей экономики, в частности туризма, является актуальной проблемой. *Цель исследования:* анализ имеющегося международного опыта, определение экономико-социальных предпосылок развития постконфликтных территорий средствами туризма на примере востока Украины. *Предмет исследования:* теоретико-прикладные аспекты применения инструментов туристической индустрии для развития постконфликтных территорий. *Методы, использованные в исследовании:* системный подход, структурно-логический и статистический анализ, синтез, обобщение. *Гипотеза исследования:* предусматривает использование подхода, согласно которому развитие территории средствами туризма рассматривается как альтернативная стратегия восстановления социально-экономического благосостояния для жителей региона. *Изложение основного материала:* обзор предыдущих исследований и современных исторически зафиксированных фактов решения проблем постконфликтных территорий позволил выделить четыре негативных и четыре положительных предпосылки, наличие которых обосновывает целесообразность использования инструментов туристической отрасли для развития таких проблемных регионов. *Оригинальность и практическая значимость исследования:* результаты исследования, проведенного по данным Луганской и Донецкой области, доказывают, что туризм не станет ведущей отраслью экономики именно для этих регионов, но его внутренне-региональное развитие будет катализатором для восстановления других отраслей экономики. *Выводы и перспективы дальнейших исследований:* учитывая имеющийся скептицизм относительно возможностей развития туризма на территории Донбасса, следующие исследования будут посвящены обоснованию целесообразности развития отдельных видов туризма именно в этом регионе нашей страны.

Ключевые слова:

постконфликтная территория, региональный туризм, инструменты, развитие, предпосылки, экономические и социальные проблемы.

Постановка проблеми. Регіони, що пережили на власній території відкритий конфлікт з руйнуванням економічної системи, соціально-економічної інфраструктури та налагоджених економічних зв'язків постають перед проблемою відновлення всіх напрямів суспільної роботи, пов'язаних з життєдіяльністю населення, рівнем та якістю його життя. Як засвідчує міжнародна практика, економічні і соціальні чинники не розглядаються у якості кореневих проблем виникнення міжрегіональних (міжнаціональних) конфліктів. Найчастіше, «каменем спотикання» є політичні позиції учасників конфронтації, які генерують у подальшому соціально-

економічні проблеми для самого конфліктного регіону, а також і для прилеглих до нього територій.

Натомість, вихід із кризи політичних взаємовідносин та подолання протилежних поглядів супроводжується налагодженням сталого діалогу, який має вирішити проблеми не тільки політичного, але, у першу чергу, економічного та соціального характеру. Відповідно, запропоновані механізми мають передбачати реалізацію системних зрушень, що виникатимуть за принципом відомого «ефекту доміно». Таку позитивну ланцюгову реакцію можуть забезпечити тільки економічні інструменти, але виникає питання: з

яких саме необхідно розпочинати, яка сфера економічної діяльності дозволить запуснути зазначений механізм?

Останнє десятиліття на світовій економічній арені відбувається заміна галузей-лідерів економічного розвитку. Якщо раніше провідними були виробничі сфери діяльності, то з часом на перші позиції щодо темпів росту виходять ІТ-індустрія, сфера послуг та, зокрема, туризм, частка якого у світовому ВВП складає вже більше 10%. В Україні спостерігаються ті самі тенденції [1], але питома вага останньої галузі у національному ВВП набагато нижча і складає лише 1,5% [2]. Враховуючи значущість окресленої проблеми для України у контексті реінтеграції депресивних постконфліктних територій на сході країни, актуальним є питання доцільності розвитку туристичної галузі та її спроможності сприяти відновленню регіональних економічних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика реінтеграції територій достатньо активно обговорюється у наукових колах. Загальних питань розвитку постконфліктних регіонів торкалися В. В. Михальська [3], Г. М. Заваріка [4], Н. О. Степанів та В. В. Єфременко [5]. Серед авторів, які розглядали проблему постконфліктного регіонального розвитку на тлі використання інструментів туристичної галузі, можна знову відзначити Г. М. Заваріку [6], а також О. О. Любіцеву [7], Л. М. Ткачук [8], тощо.

Критичний аналіз публікацій зазначених авторів дозволяє виділити наступні тези:

1) поняття «постконфліктна територія» не є однозначним: деякі експерти ототожнюють його з «територією, що перебуває у перехідному стані»; інші стверджують, що це різні поняття визначаючи «постконфліктну територію», як таку де спостерігається стала позитивна динаміка руху від вже закритого конфлікту до встановлення мирних взаємовідносин всередині та ззовні, а у якості «території із перехідним станом» розглядають регіон, де існує загроза повернення до відкритого протистояння [4, с. 109]; другий підхід здається більш об'єктивним, адже наявність нестабільної ситуації суперечить сталому соціально-економічному розвитку;

2) постконфліктний розвиток територій має передбачати: гарантування повної безпеки життєдіяльності, а також продовольчої безпеки (через повернення аграрного сектору) для населення регіону; відновлення регіо-

нальної інфраструктури та, зокрема, роботи закладів соціального захисту, охорони здоров'я і освіти; відновлення легітимного громадянського суспільства та структур місцевого самоврядування [5, с. 101–102];

3) для досягнення сталого розвитку постраждалого від конфлікту регіону необхідно впроваджувати спеціальну комплексну економічну політику із чітким координуванням донорських програм та врахуванням психологічного стану осіб, що залишилися та проживають на його території [3, с. 58–59];

4) за наявності як прихильників, так і супротивників, міжнародна практика вже містить результативний досвід розвитку постконфліктних територій із використанням інструментів туристичної галузі. Враховуючи перспективність цих заходів і зважаючи на наявні ризики, викликані загальною нестабільною політичною ситуацією, Всесвітня туристична організація наголошує своїм членам про необхідність розробки національної політики щодо безпеки реалізації туристичної діяльності, а також формування спеціалізованих органів на національному та регіональному рівні, що відповідатимуть за управління ризиками в межах кожного регіону як туристичної дестинації [8, с. 35].

Визначення невирішеної частини проблеми. Незважаючи на накопичений позитивний досвід та підтвержені факти ефективності розвитку території засобами туризму, існує багато скепсису щодо перспективності їх використання саме для розвитку постконфліктних регіонів. Жоден з представлених вище та інших авторів не наводить розгорнутого обґрунтування доцільності впровадження інструментів туристичної галузі для реінтеграції постраждалих від конфлікту територій у національне та світове співтовариство.

Мета статті. Враховуючи все вищезазначене, метою даного дослідження є систематизація та аналіз наявного досвіду, визначення економічних та соціальних передумов розвитку постконфліктних територій інструментами туристичної галузі на прикладі сходу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку конфлікту у східній частині України ще не закінчена. У попередніх публікаціях п'ятирічної давнини вже здійснювався аналіз можливих напрямів розвитку туризму зокрема у Луганській області [9]. Але, наша країна і досі має тери-

торії, які за визначенням підпадають під поняття «постконфліктних». Ними залишаються частина Луганської і Донецької областей, які буди деокуповані протягом проведення АТО починаючи з середини 2014 р. Незважаючи на те, що території формально перебувають під контролем України, повної реінтеграції у національне соціально-економічне середовище країни так і не відбулося. За більшістю показників обидві області займають у національних рейтингах останні позиції. По деяким комплексним індексам регіонального розвитку для даних регіонів розрахунки взагалі не здійснюються. Зокрема, серед таких можна виділити інтегральний індекс регіонального людського розвитку, розрахунок якого передбачає використання показників, що характеризують відтворення населення, соціальне середовище, комфортність умов життя та добробут, якість освіти та умови праці. Виключення Луганської та Донецької області із загального рейтингу регіонів України свідчить про відсутність можливості здійснення адекватного оцінювання поточної ситуації щодо стану та динаміки показників людського розвитку на Донбасі протягом останніх п'яти років.

Для визначення доцільності розвитку туристичної галузі у обох регіонах необхідно ідентифікувати основні економічних проблеми, що спостерігаються на території обох областей. Серед них:

- низький рівень зайнятості: з початку конфлікту рівень зайнятості у Луганській області не перевищував 58% [10], у Донецькій області він був не вище 51% [11];

- найнижчий по Україні наявний дохід на 1 особу: у Луганській області станом на 2018 р цей показник склав – 20618,6 грн. [10]; у Донецькій – 31888,0 грн. на рік [11];

- втрата економічних зв'язків та ринків збуту: значна кількість підприємств обох областей залишилися без постачальників та опинилися перед проблемою пошуку нових ринків збуту власної продукції;

- неналежний стан регіональної транспортної інфраструктури;

- несприятливий імідж регіонів, як територій некомфортних для ведення бізнесу.

Серед основних соціальних проблем, з якими стикнулися Луганщина і Донеччина, можна виділити наступні:

- незадовільний стан соціальної інфраструктури;

- низький рівень якості соціальних послуг;

- відсутність можливостей самореалізації особистості;

- споживацька позиція більшої частини населення, відсутність відповідальності за власне майбутнє;

Як наслідок, високий рівень трудової міграції працездатного населення за межі Луганської та Донецької областей: у 2018 р. кількість осіб, що покинули регіон склала 5,6 тис. осіб та 10,3 тис. осіб відповідно. Це найгірші показники серед всіх областей країни.

Український Донбас ніколи не розглядався як дуже приваблива туристична дестинація, він не витримував конкуренцію з західними та південними областями країни. Але перед подіями 2014 року всередині регіону розвивався промисловий, сільський зелений, лікувально-оздоровчий, спортивний, культурно-пізнавальний туризм.

Враховуючи той факт, що більшість бюджетоутворюючих у минулому промислових підприємств-гігантів залишилися на окупованій території, їх економічні взаємовідносини з Україною повністю припиненою, а значна кількість тих, що розташовані на підконтрольній частині областей, перебувають у незадовільному матеріально-технічному стані із застарілими технологіями виробництва, виникає питання: яким чином можливо вирішити визначені вище економічні та соціальні проблеми?

Експерти з політичної психології відзначають, що довіра та бажання співпрацювати не відновлюються миттєво. Має пройти певний проміжок часу, але міжнародна практика підтверджує, що є заходи, які приносять відновленню взаємовідносин. Таким інструментом стають спільні економічні заходи: виставки, форуми, конгреси, ярмарки, до участі в яких запрошуються і представники постконфліктних територій. Вони у свою чергу в майбутньому можуть виступати ініціаторами та організаторами таких подій у власних регіонах. Таку практику успішно використовували свого часу в Косово та у Хорватії, цілеспрямовано організовуючи економічні заходи саме на проблемних територіях з метою поновлення та формування нових партнерських взаємовідносин [3, с. 56]. Представлені факти є підтвердженням доцільності використання інструментів туристичної галузі (у даному випадку ділового, конгрес-туризму) для каталізації розвитку депресивних постконфліктних регіонів.

Органи влади Луганської і Донецької областей вже зробили перші кроки, продемонструвавши діяльність, спрямовану на відновлення туристичної галузі. Визначивши туристичну сферу діяльності, як одну з найбільш перспективних на обласному та місцевому рівні було розроблено ряд основоположних документів. Зокрема, на Донеччині у 2019 р. підбили підсумки реалізації «Програми розвитку туризму в Донецькій області на 2016 - 2018 роки» [12], на Луганщині у червні 2019 р. була затверджена «Концепція розвитку туризму в Луганській області до 2022 року» [13]. У 2019 р. області вперше за останні роки взяли участь у міжнародних туристичних виставках (зокрема у міжнародному туристичному салоні «Україна – UITM'2019), представивши наявний потенціал для розвитку принаймні внутрішньо-регіонального туризму. У той же час на власній території було організовано та успішно проведено цілий ряд заходів із залученням

Рисунок 1 – Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (осіб)
Джерело: [10, 11]

Аналізуючи представлену статистику, неможна не зауважити, що лівова частка мандрівників – це ті, хто виїжджає за межі країни. На Луганщині питома вага внутрішніх туристів у 2018 р. склала тільки 1,3%, на Донеччині – 19,6%; для порівняння у 2013 р. ці показники відповідно дорівнювали – 37,3 та 28,3%. Про іноземних відвідувачів взагалі поки що не ідеться. Така негативна динаміка внутрішнього туризму на тлі відновлення загального туристичного потоку свідчить про те, що більшість місцевого населення не має уявлення про можливості відпочинку в межах регіону. Відтак значна сума коштів, яку витрачають на відпочинок туристи, не залишається в регіоні, а взагалі «витікає» на закордонні рахунки іноземних туристичних компаній. З іншого боку, судячи з офіційних джерел, стати-

зовнішніх учасників: «Open Data Forum», форум регіонального партнерства «Стратегія в дії», «RE: THINK Invest in Ukraine», тощо.

Визнання туристичної галузі, як перспективної для Донбасу сфери економічної діяльності активно критикується у відкритих ЗМІ, особливо скептично відносяться зовнішні експерти до можливостей Луганщини [14], наголошуючи на тому, що ані наявні ресурси, ані визначена концепція розвитку не дозволять відновити туристичну галузь хоча б до рівня 2013 р. Натомість, регіональна статистика за останні п'ять років засвідчує, що кількість населення, яке скористалося послугами туроператорів та турагентів в Луганській і Донецькій області поступово зростає (рис. 1). Відновлення роботи суб'єктів туристичної діяльності також є індикатором позитивних змін, їх кількість, якщо порівнювати з іншими регіонами, мізерна, але тільки за 2018 рік вона зросла майже вдвічі (рис. 2).

Рисунок 2 – Кількість суб'єктів туристичної діяльності (одиниць)
Джерело: [10, 11]

стика не відображає реальної ситуації. Так, за словами Л. Ахтирської (заступника директора Департаменту економіки, торгівлі та туризму Луганської обласної державної адміністрації), про іноземних відвідувачів на Луганщині дійсно говорити зарано (їх кількість і раніше, починаючи з 2000 р. і до 2014 р., не перевищувала 700 осіб на рік), але за адміністративними даними у 2016 р. область відвідало близько 3 тис. осіб з інших регіонів України [15]. Цей показник разюче відрізняється від офіційної цифри, за той самий період.

Аналізуючи туристичний потенціал регіонів, можна відзначити, що у дещо кращому становищі перебуває Донецька область, в якій більша частина відомих туристичних принад залишилась на підконтрольній території. У Луганській області зворотна ситуація – біль-

шість відомих туристичних об'єктів поки що недоступна, тому регіональні органи влади вимушені розпочинати розвиток туристичної галузі майже «з нуля». З іншого боку Луганщина випереджає свого сусіда у роботі над ребрендингом, створивши у 2018 р. новий бренд області «Луганщина моя». Донецька область, у свою чергу, у 2019 презентувала новий туристичний бренд Лиманської об'єднаної територіальної громади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати дослідження, можна визначити, що використання засобів туризму для розвитку постконфліктних територій доцільне при наявності наступних передумов:

1) зруйнованість соціально-економічних взаємовідносин, які можливо відновити засобами ділового туризму;

2) проблема низької зайнятості на фоні відсутності широких можливостей працевлаштування на промислових підприємствах. Вже доведено, що створення одного робочого місця в туристичній сфері генерує одразу декілька нових у суміжних галузях (легка, харчова промисловість, будівництво тощо);

3) обмежені можливості для творчої самореалізації місцевого населення. Розвиток туристичної галузі відбувається на тлі активізації креативних сфер діяльності та ремісного мистецтва, організації відповідних культурно-історичних заходів, мистецьких фестивалів, ярмарок хенд-мейд виробів тощо;

4) негативний імідж регіонів як територій з несприятливим інвестиційним кліматом та небезпечних для пересування мандрівників. Відновлення внутрішньо-регіонального туризму продемонструє зовнішнім відвідувачам безпечність пересування, а підвищення економічної привабливості територій можливо здійснити за рахунок створення пільгових умов для ведення малого та середнього бізнесу, зокрема і для суб'єктів туристичної діяльності.

Вирішення представлених економічних і соціальних проблем засобами туризму можливе за умови наявності сприятливих факторів розвитку, які також можна віднести до позитивних передумов, серед них:

-стале партнерство між регіональними органами влади разом із представниками бізнесу та місцевими громадами, готовими розвивати туристичну сферу власної місцевості;

-наявність реальних, або потенційно-привабливих туристичних ресурсів, здатних залучити нових відвідувачів регіону;

-доступність реальних джерел фінансування (кошти державного, регіонального та

місцевих бюджетів, міжнародних організацій, грантових програм, юридичних та фізичних осіб-підприємців);

-нормативно-законодавча підтримка регіонального розвитку туристичної галузі на державному рівні;

І Луганщина і Донеччина серед представленого переліку позитивних факторів гостро відчують брак першого з них: більша частина місцевого населення не усвідомлює перспективність розвитку туристичної галузі, а тому головною умовою успішності має стати потужна інформаційно-просвітницька кампанія, що дозволить членам громад сформуванню уявлення про власний регіон, як про територію привабливу для подорожування і для них самих, а у подальшому і для відвідувачів з інших областей країни.

Література

1. Проблемні та перспективні: які галузі зараз формують ВВП України. *Україна молода*. 2019. 13 березня. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3433/159/131298/#> (дата звернення: 10.11.2019 р.)

2. Доля туризму в ВВП України в 10 раз нижче середньої по миру. *UAnews*. 2019. 12 лютого. URL: <https://ua.news/ru/chastka-turyzmu-u-vvp-ukrayiny-u-10-raziv-nyzhche-serednoyi-rosvitu/> (дата звернення: 13.11.2019 р.)

3. Михальська В. В. Постконфліктні управлінські практики в економічній політиці. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 55-60.

4. Заваріка Г. М. Розвиток країн у постконфліктних ситуаціях. *Галицький економічний вісник*. 2015. № 2. С. 107–114.

5. Степанів Н. О., Єфременко В. В. Напрями соціально-економічного розвитку постконфліктних територій. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2018. № 1. С. 99–105.

6. Заваріка Г. М. Економіко-географічні чинники розвитку туризму сходу України в період конфлікту. *Вісник Львівського університету*. Серія географічна. 2018. – Випуск 52. С. 100–109.

7. Любіцева О. О., Заваріка Г. М. Стратегічні напрями розвитку туризму Луганської області в постконфліктний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Географічні науки. 2019. Вип. 11. С. 51–60.

8. Ткачук Л. М. Вплив політичної нестабільності на розвиток туристичної дестинації. *Географія та туризм*. 2016. Вип. 37. С. 26–36.

9. Зеленко О. О. Перспективи розвитку туризму Луганщини в умовах воєнно-політичної нестабільності. *Науковий вісник Мукачевського державного університету*. Серія: Економіка. 2015. № 2. С. 138–143.

10. Офіційний вебсайт Головного управління статистики у Луганській області: URL: <http://lg.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2019 р.)

11. Офіційний вебсайт Головного управління статистики у Донецькій області: URL: <http://donetskstat.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2019 р.)

12. *Програми розвитку туризму в Донецькій області на 2016 – 2018 роки*. Ligazakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DO16019> (дата звернення: 14.11.2019 р.)

13. *Концепція розвитку туризму в Луганській області до 2022 року*. Ligazakon. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link (дата звернення: 14.11.2019 р.)

14. Іванова В. Туризм на Луганщині: Як відродити те чого ніколи не було. *Depo.UA*. 2019. 6 червня. URL: <https://dn.depo.ua/ukr/severodonetsk/turizm-na-luganshchini-yak-vinayti-te-chogo-nikoli-ne-bulo-20190605974> (дата звернення: 14.11.2019 р.)

15. *Луганщина туристична. Як область реалізує стратегію прориву*. ВістіЛуг. 2018. 9 жовтня. URL: <http://vistilug.com.ua/news/3364-luganshchina-turistichna-yak-oblast-ryealizovue-strategiyu-prorvu/> (дата звернення: 14.11.2019 р.)

Reference

1. Problematic and promising: what sectors are currently shaping Ukraine's GDP (2019). Ukraine Young. March 13. Retrieved from: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/34/131298/#>

2. The share of tourism in the GDP of Ukraine is 10 times lower than the world average (2019). UAnews. February 12. Retrieved from: <https://ua.news/en/chastka-turyzmu>

3. *Mikhalska, V. V.* (2018) Postconflicted management practices in economic politicsю. *Political Life*, 2, 55–60.

4. *Zavarika, H. M.* (2015) Development of countries in post-conflict situations. *Galician Economic Bulletin*, 2, 107-114.

5. *Stepaniv, N. O. & Efremwnko, V. V.* (2018) Directions of socio-economic development for post-conflict territories. *Proceedings of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture*, 1, 99-105.

6. *Zavarika, H. M.* (2018). Economic and geographical factors of tourism development of eastern Ukraine during the conflict. *Visnyk of Lviv National University. The geographical series*, 52. 100-109.

7. *Lyubitseva, O. O. & Zavarika, H. M.* (2019). Strategic directions of tourism development in the Lugansk region in the post-conflict period. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Geographical Sciences*. 11. 51-60.

8. *Tkachuk, L. M.* (2016) Influence of political instability on the development of tourist destination. *Geography and Touris*, 37, 26-36.

9. *Zelenko, O. O.* (2015) Prospects for the development of tourism in the Luhansk region in conditions of military-political instability. *Scientific Bulletin of the Mukachevo State University. Series: Economics*, 2, 138-143.

10. Main Department of Statistics in Luhansk Oblast: official website. Retrieved from: <http://lg.ukrstat.gov.ua>

11. Main Department of Statistics in Donetsk Oblast: official website. Retrieved from: <http://donetskstat.gov.ua>

12. *Tourism Development Programs in Donetsk Region for 2016-2018* (2016). Ligazakon. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document>

13. The concept of tourism development in the Luhansk region until 2022 (2019). Ligazakon. Retrieved from: <http://search.ligazakon.ua>

14. *Ivanova, V.* (2019). Tourism in the Luhansk region: How to revive what never happened. *Depo.UA*. June 6. Retrieved from: <https://dn.depo.ua/eng/severodonetsk/turizm-na-luganshchini-yak-vinayti-te-chogo190605974252>

15. *Tourist Luhansk region. How an area implements a breakthrough strategy.* (2018). *Visti-Lug*. October 9. Retrieved from: <http://vistilug.com.ua/news/3364-luganshchina-turistichna-yak-oblast-ryealizovue>

Стаття надійшла до редакції : 15.11.2019 р.

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Зеленко О. О. Економічно-соціальні передумови розвитку постконфліктної території засобами туризму / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 6–12.

УДК 65.012.12

JEL Classification: D24, G32, O20

КАЛІНЕСКУ Т. В.¹, БЕЗРУКОВА А. С.²ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

DOI: 10.32620/cher.2019.4.02

Постановка проблеми. У статті наводяться авторські підходи щодо специфічності оцінювання інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств, оскільки вони виробником соціально значущої продукції і мають підтримувати національну безпеку країни у сфері охорони здоров'я. *Метою статті* є виявлення особливостей оцінювання інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств та удосконалення методики її визначення. *Об'єктом дослідження виступає* процес оцінювання інвестиційної привабливості. *Методи використані у дослідженні* Методологічною основою дослідження стали способи і принципи наукового пізнання, загальні та спеціальні методи, прийоми що використані при обґрунтуванні доцільності означення специфічності оцінювання інвестиційної привабливості підприємств фармацевтичної галузі. *Гіпотеза дослідження.* Основною гіпотезою дослідження стало припущення, що виробництво фармацевтичних підприємств має орієнтуватися на сучасні проблеми охорони здоров'я, що визнані в усьому світі, а саме на зменшення рівня смертності, підтримання профілактичного лікування населення та подовження тривалості життя населення. *Виклад основного матеріалу.* Підкреслено, що в умовах обмеження фінансових коштів в діяльності вітчизняних фармацевтичних підприємств, слід спиратися на оновлення системи фінансового регулювання в країні та спрямовувати свою діяльність на залучення усіх фінансових ресурсів, податкових пільг і т.п. Саме таким вимогам відповідає оцінка інвестиційної привабливості, що рекомендовано проводити на основі рейтингових зіставлень певної системи індикаторів та ґрунтується на розрахунку комплексного показника, який визначається як сума зважених репрезентативних коефіцієнтів, що характеризують різні аспекти ефективної діяльності та стійкості фінансового стану підприємства. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Використані методичні підходи до оцінювання інвестиційної привабливості мають широкий прикладний аспект щодо застосування у інших галузях національної економіки та є оригінальними, з точки зору їх використання в умовах діяльності фармацевтичної промисловості. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Проведене дослідження доводить можливість передбачати ситуації щодо зниження рівня інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств, своєчасно виявляти негативні чинники впливу на рівень інвестиційної привабливості, які характеризують переважно прибутковість, наявність власного капіталу для подальших інвестицій, і є вирішальними для поліпшення управління інвестиційною привабливістю підприємств інших галузей економіки України.

Ключові слова:

інвестиційна привабливість, фармацевтичне підприємство, рейтинг, бальна оцінка, охорона здоров'я.

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finances Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

² **Безрукова Анастасія Сергіївна**, магістрант спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Bezrukova Anastasia, Masters Degree of Finance, Banking and Insurance Specialty National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-5996-4440

e-mail: anastasibezr@gmail.com

EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS THE PHARMACEUTICAL ENTERPRISE

Formulation of problem. In the article authorial points about specificity of evaluation the investment attractiveness of pharmaceutical enterprises, because they are the producer of socially meaningful products and must support national safety of country at the sphere of health protection. *The purpose of the research* is an exposure of features the evaluation of investment attractiveness the pharmaceutical enterprises and improvement of methodology its determination. *The object of the research* The process of evaluation the investment attractiveness comes forward as an object of the research. *The methods of the research.* Methods and principles of scientific cognition, general and special methods are became methodological basis of research, that used for the ground of expediency the determination of specificity the evaluation of investment attractiveness the enterprises of pharmaceutical industry. *The hypothesis of the research.* In the basic hypothesis of research are became supposition, that the production of pharmaceutical enterprises must be oriented on the modern problems of health protection, that confessed in the world, like a diminishing the level of death rate, maintenance of prophylactic treatment the population and lengthening of life-span the population. *The statement of basic materials.* It is underline, that in the conditions of limitation the financial resources in activity of local pharmaceutical enterprises are need to updating the system of the financial adjusting in a country and to take at attention all financial means, what have enterprises like tax deductions and others. On the same requirements are recommended the grounding of estimation the investment attractiveness, in the basis of which are founding the rating comparisons of the certain system of indicators and also is calculating the complex index, what is determined as a sum of the self-weighted representative coefficients, that characterize the different aspects of effective activity and firmness of enterprise financial state. *The originality and practical significance of the research.* The used methodical points to evaluation of investment attractiveness have the wide applied aspect of application in other industries of national economy and also are original, because it's using in the conditions of activity the pharmaceutical industry. *Conclusions and perspectives of further research.* The conducted research are lead the possibility to foresee situations, when can decline the level of investment attractiveness of pharmaceutical enterprises, to find negative factors of influence on the level of investment attractiveness, that characterize profitability, presence of property asset for further investments and decides for the improvement of management of enterprises the other industries of investment attractiveness Ukraine economy.

Key words:

investment attractiveness, pharmaceutical enterprise, rating, ball estimation, health protection.

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Постановка проблемы. В статье приводятся авторские подходы к специфике оценки инвестиционной привлекательности фармацевтических предприятий, поскольку они являются производителями социально значащей продукции и должны поддерживать национальную безопасность страны в сфере охраны здоровья. *Целью статьи* является выявление особенностей оценки инвестиционной привлекательности фармацевтических предприятий и усовершенствование методики ее проведения. Объектом исследования выступает процесс оценки инвестиционной привлекательности. *Методы, которые использованы в исследовании.* Методологической основой исследования стали способы и принципы научного познания, общие и специальные методы, при обосновании целесообразности специфичности оценки инвестиционной привлекательности предприятий фармацевтической отрасли. *Гипотеза исследования.* Основной гипотезой исследования стало допущение, что производство фармацевтических предприятий должно ориентироваться на современные проблемы охраны здоровья, которые определены во всем мире, а именно: уменьшение уровня смертности, поддержка профилактического лечения населения и увеличение продолжительности жизни. *Изложение основного материала.* Подчеркнуто, что в условиях ограничения финансовых средств в деятельности отечественных фармацевтических предприятий, следует обновлять систему финансового регулирования в стране и направлять деятельность на привлечение разных видов финансовых ресурсов, таких как налоговые льготы и тому подобное. Именно таким требованиям отвечает оценка инвестиционной привлекательности, которую рекомендовано проводить на основе рейтинговых сопоставлений определенной системы индикаторов и осуществлять расчет комплексного показателя, который рассчитывается в виде суммы взвешенных репрезентативных коэффициентов, которые характеризуют разные аспекты эффективной деятельности и стойкости финансового состояния предприятия. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Использованные методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности имеют широкий прикладной аспект в отношении применения их в других отраслях национальной экономики и являются оригинальными, с точки зрения их использования в условиях деятельности фармацевтической промышленности. *Выводы и направления дальнейших исследований.* Проведенное исследование показывает возможности, связанные с выявлением ситуаций, снижающих уровень инвестиционной привлекательности фармацевтических предприятий,

своевременно обнаруживать негативные факторы, влияющие на уровень инвестиционной привлекательности, которые характеризуют преимущественно прибыльность, наличие собственного капитала для дальнейших инвестиций и показывает пути улучшения управления инвестиционной привлекательностью предприятий других отраслей экономики Украины.

Ключевые слова:

инвестиционная привлекательность, фармацевтическое предприятие, рейтинг, бальная оценка, здравоохранение.

Постановка проблеми. Розвиток фармацевтичної галузі України має стратегічно важливе значення, оскільки вона є одним з елементів забезпечення національної безпеки та виробником продукції високої соціальної значущості.

Наразі фармацевтична промисловість України є однією з найбільш швидкозростаючих та високоприбуткових галузей, та є лідером за темпами приросту обсягів продажу виробленої продукції. Проте, враховуючи погіршення стану здоров'я переважної більшої українців внаслідок вживання неякісних продуктів харчування, наявності шкідливих звичок, погіршення екологічної ситуації, необхідності жити в умовах постійного стресу, фармацевтична галузь змушена намагатися бути постійно інвестиційно привабливою для інвесторів. Звичайно, не всі фармацевтичні підприємства є однаково привабливими. Тому потенційні інвестори, що мають наміри вкласти власні тимчасові вільні кошти у розвиток фармацевтичних підприємств, насамперед, націлені на комплексне оцінювання інвестиційної привабливості, що є підґрунтям для прийняття подальших інвестиційних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів інвестиційної привабливості підприємств та ефективності інвестиційної діяльності присвячено за останній час достатньо уваги як у

працях вітчизняних дослідників [1, 2, 3, 4], так і в авторських роботах [5, 6, 7]. Проте, не зважаючи на значні напрацювання у окресленій сфері, потребують подальшого розроблення, удосконалення і розвитку положення щодо оцінювання інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств та управління нею. Зокрема, виникає необхідність узагальнити різновиди інвестиційної привабливості, систематизувати фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на неї, удосконалити методологію оцінювання та управління інвестиційною привабливістю фармацевтичних підприємств тощо.

Звідси, **метою статті** є виявлення особливостей оцінювання інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств та удосконалення методики її визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінювання інвестиційною привабливістю підприємств здійснюється з метою отримання додаткового притоку інвестицій. Порівняльний аналіз головних напрямів інвестування в розвинених країнах показує (рис. 1), що більшість інвестицій вкладається в охорону здоров'я та у розвиток фармацевтичного сектору. І Україна значно поступається у витратах на охорону здоров'я, не зважаючи на більш високий рівень смертності.

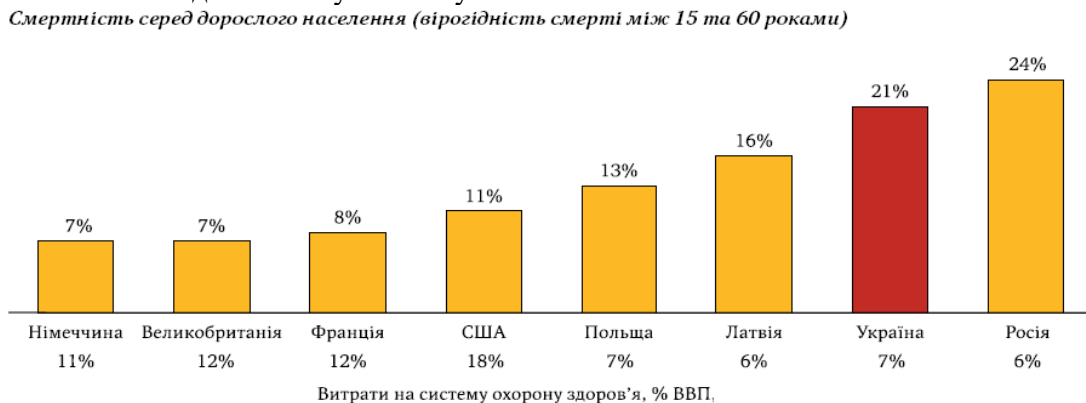

Рисунок – 1 Порівняння рівня смертності та витрат на систему охорони здоров'я в різних країнах світу
Джерело: [8, с. 12]

Авторами [8, с. 13–15] доведено, що високий рівень ранньої смертності призводить до значних втрат потенційного ВВП країни, який міг би бути створений особами, які помирають у працездатному віці. Вплив ранньої смертності на економіку оцінюється роками втраченого потенційного життя, що вказує сукупну кількість років, які громадяни країни прожили б, якби не вмирили зарано. Тобто цей сегмент охорони здоров'я націлює на необхідність розробки інноваційних фармацевтичних препаратів і відіграє важливу роль у покращенні здоров'я населення та основних показників життя. Саме міжнародна практика доводить, що інноваційні лікарські засоби є основним чинником підвищення тривалості життя, і складає 73% сукупного покращення у 30 країнах світу.

Фармацевтичні препарати є не єдиною причиною покращення рівня здоров'я. На рівень вдосконалення системи охорони здоров'я, впливають фактори, як поліпшення медичного обладнання, системи профілактичної діагностики, збільшення постачання медичних товарів та проведення освітніх кампаній для пацієнтів. Проте інновації у фармацевтиці дозволяють скоротити кіль-

кість днів перебування у лікарні приблизно на 1% на рік. А це ще раз підкреслює необхідність інвестицій в фармацевтичний сектор.

Безумовно, в Україні за основу існуючих напрямів інвестицій та стимулювання інвестиційної діяльності у фармацевтичній промисловості приймається передовий досвід розвитку фармацевтичного сектору інших країн. У якості найкращої практики, що доречно використати в Україні, можна виділити [8, с. 19–21]: досвід Сінгапуру, що є представником фармацевтичного ринку Азії та Ірландії – одного із найуспішніших учасників ринку Європи. Швидкий розвиток інноваційної складової фармацевтичної промисловості у Сінгапурі став можливим завдяки активній державній підтримки та створенню сприятливих умов на всіх етапах створення цінності у фармацевтиці, починаючи з винаходу нових лікарських засобів і, завершуючи, доступом до ринку. Виходячи із досліджуваних політичних та державних ініціатив, що були впроваджені у Сінгапурі та Ірландії на різних етапах виробничо-збутового процесу у фармацевтиці, можна запропонувати такі заходи щодо залучення інвестицій в Україну (табл. 1).

Таблиця 1

Орієнтовні заходи щодо залучення інвестицій у фармацевтичну промисловість України

Критерій	Дії
1	2
1. Введення та відкриття нових лікарських засобів	<ul style="list-style-type: none"> • Державне фінансування програм підтримки наукових досліджень у формі грантів; • Податкові стимули науково-дослідній діяльності, включно з правом віднесення до витрат 100 % витрат на наукові дослідження для цілей оподаткування; податкові кредити на науково-дослідну діяльність та звільнення від оподаткування доходів для об'єктів прав інтелектуальної власності, створених в Україні; • Державна підтримка розвитку кадрового потенціалу, у т.ч. програми стипендій та розвиток програм аспірантури та підвищення кваліфікації у співробітництві з промисловими підприємствами ; • Міцний захист патентних прав; • Налагодження стійкого партнерства між урядом та міжнародними фармацевтичними компаніями. • Розвиток інфраструктури для науково-дослідної роботи, шляхом створення мережі технопарків
2. Створення середовища для клінічних (прикладних) випробувань	<ul style="list-style-type: none"> • Узгодження нормативної бази клінічних випробувань з визнаними міжнародними правилами та найкращою практикою; • Розширення можливостей клінічних випробувань у сфері охорони здоров'я за допомогою державних програм та міжнародних грантів; • Податкові стимули для проведення клінічних випробувань; • Створення мережевої інфраструктури баз клінічних випробувань з метою підвищення спроможності у проведенні клінічних випробувань; • Постійний діалог між урядом та промисловістю щодо нормативної бази клінічних випробувань.

Продовження табл. 1

1	2
3. Розвиток виробництва	<ul style="list-style-type: none"> • Створення сприятливого середовища для інвестицій у виробництво, у т.ч.: <ul style="list-style-type: none"> – привабливого податкового режиму (зниження ставки податку на прибуток та надання податкових стимулів); – регуляторного клімату для прямих іноземних інвестицій (рівні умови для місцевих та іноземних інвесторів, відсутність обмежень на власність іноземних громадян, ліберальний режим обміну валют, тощо); • Розвиток інфраструктури, здатної підтримувати інноваційне виробництво.
4. Регуляторна політика	<ul style="list-style-type: none"> • Узгодження вимог реєстрації лікарських засобів з рекомендаціями Міжнародних організацій; • Забезпечення швидкого процесу затвердження нових лікарських засобів.
5. Доступ до міжнародних ринків.	<ul style="list-style-type: none"> • Широка мережа угод, що забезпечує доступ до великих та швидко зростаючих ринків фармацевтичних препаратів Європейського Союзу • Всебічне виконання прав інтелектуальної власності, у т.ч. захист: <ul style="list-style-type: none"> — патентних прав, включаючи перевірку наявності патентів та спеціалізація судів щодо роботи у цьому напрямі; — даних, що виконані у відповідності із вимогами ВОТ (всесвітньої організації торгівлі). • Контроль за дотриманням вільного ціноутворення.

Джерело: узагальнено авторами на підставі [8, с. 45–61]

Таким чином, у ситуації обмеження фінансових коштів у розбудову вітчизняної фармацевтичної промисловості, слід спиратися на оновлення системи регулювання в країні та спрямовувати на залучення податкових пільг як найефективнішого фінансового ресурсу. Саме таким вимогам відповідає оцінка інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств, що виконана за методикою Садекова А. А. та Лісової Н. А., які пропонують модель оцінки інвестиційної привабливості підприємств на основі рейтингових зіставлень певної системи індикаторів [9]. Рейтингова оцінка ґрунтується на розрахунку деякого комплексного показника, який розраховується як сума зважених репрезентативних коефіцієнтів, що характеризують різні аспекти ефективності діяльності та стійкості фінансового стану підприємства. При складанні рейтингу аналізуються дві групи фінансових показників, які характеризують інвестиційну привабливість. У першу групу об'єднані п'ять показників, що характеризують ефективність діяльності підприємств, а саме можливість отримання прибутку, й тим самим показують, що інве-

стори зможуть отримувати прибуток при інвестуванні коштів у підприємство. У другу групу входять п'ять фінансових показників, які характеризують платоспроможність підприємств або, іншими словами, опосередковано оцінюють імовірність повернення вкладених інвесторами коштів (табл. 2).

Згідно розробленому бальному оцінюванню параметрів інвестиційної привабливості (табл. 3) була проведена рейтингова оцінка інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств м. Харкова за визначеним переліком показників. Застосування даної методики оцінки дозволило визначити напрями змін показників інвестиційної привабливості, які слід провести у найближчі роки на фармацевтичних підприємствах міста (табл. 4).

Звідки витікає, що основними показниками, що наразі визначають інвестиційну привабливість фармацевтичних підприємств є підвищення рентабельності активів, рентабельності продажів, коефіцієнту автономії, а також коефіцієнту швидкої ліквідності.

**Рекомендовані показники для оцінювання інвестиційної
привабливості фармацевтичних підприємств**

Показник	Формула	Значення
1. Показники, що характеризують ефективність діяльності підприємства		
1.1. Рентабельність продажу, %	$R_{prod} = \frac{ВП}{ЧД} \times 100\%$ <p>де ВП – валовий прибуток; ЧД – чистий дохід .</p>	Доцільно використовувати для планування прибутку, який може отримати підприємство з кожної гривні реалізованої продукції.
1.2. Рентабельність активів, %	$Ra = \frac{ЧП}{A} \times 100\%$ <p>де А – середньорічна вартість активів</p>	Доцільність використання цього показника обґрунтовується тим, що він дозволяє оцінити ефективність використання всього майна підприємства (скупних активів) та його активів.
1.3. Рентабельність власного капіталу, %	$R_{вк} = \frac{ЧП}{ВК} \times 100\%$ <p>де ВК – власний капітал</p>	Оцінювання рівня інвестицій у власний капітал є найкращою оцінкою результатів господарської діяльності з точки зору отримання прибутку з вкладеного власного капіталу.
1.4. Рентабельність оборотних активів, %	$Roa = \frac{ЧП}{OA} \times 100\%$ <p>де OA – оборотні активи</p>	Оцінює ефективність використання оборотних активів, що впливає на величину отримання прибутку
1.5. Частка зносу основних засобів, %	$K_{zn} = \frac{\sum Z}{OЗ} \times 100\%$ <p>де Z – знос; OЗ – середньорічна вартість основних засобів</p>	Доцільність використання цього показника визначається характеристикою технічного стану основних засобів підприємства на момент вкладання інвестицій
2. Показники, що характеризують платоспроможність підприємства		
2.1. Коефіцієнт поточної ліквідності	$K_n = \frac{OA}{ПЗ}$ <p>де OA – оборотні активи; ПЗ – поточні зобов'язання.</p>	Доцільність його застосування характеризується тим, що він показує частину поточних зобов'язань, які підприємство зможе погасити, мобілізувавши свої оборотні активи
2.2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{лив} = \frac{OA - Z}{ПЗ} = \frac{ДЗ + ПФІ + ГК}{ПЗ}$ <p>де ПФІ – поточні фінансові інвестиції; ДЗ – дебіторська заборгованість; ГК – грошові кошти та їх еквіваленти.</p>	Доцільність обґрунтовується здатністю показувати можливість погашення короткострокових зобов'язань за допомогою високоліквідних активів
2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{лабс} = \frac{ПФІ + ГК}{ПЗ}$	Визначається необхідністю мати інформацію щодо погашення поточних зобов'язань за рахунок наявних грошових коштів
2.4. Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами, %	$K_{зоа} = \frac{OA}{ВК}$	Обґрунтовується необхідністю визначити частку власних коштів в покритті оборотних активів та рівень безпеки кредитора в процесі укладання кредитних угод.
2.5. Коефіцієнт автономії, %	$K_{авт} = \frac{ВК}{K}$	Визначається необхідність показувати частку власних коштів у загальній сумі джерел фінансування.

Джерело: розроблено авторами на підставі [3; 9].

Таблиця 3

Бальна оцінка параметрів інвестиційної привабливості підприємств

Показник	Оцінка			
	добре	задовільно	в межах допустимого значення	незадовільно
Рентабельність продажу, %	>20	5 – 20	0 – 5	-20 – 0
Рентабельність активів, %	>15	5 – 15	0 – 5	-10 – 0
Рентабельність власного капіталу, %	>45	15 – 45	0 – 15	-30 – 0
Рентабельність оборотних активів, %	>30	10 – 30	0 – 10	-20 – 0
Частка зносу основних засобів, %	<20	20 – 30	30 – 45	45 – 60
Коефіцієнт поточної ліквідності	>1,3	1,15 – 1,3	1 – 1,15	0,9 – 1
Коефіцієнт швидкої ліквідності	>1	0,8 – 1	0,7 – 0,8	0,5 – 0,7
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,3	0,2 – 0,3	0,15 – 0,2	0,1 – 0,15
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами, %	>22	12 – 22	0 – 12	-11 – 0
Коефіцієнт автономії, %	>50	20 – 50	10 – 20	3 – 10

Джерело: розроблено авторами на підставі [9]

Таблиця 4

Напрями прийняття заходів щодо поліпшення інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств

Показники	Узагальнені значення за роками		Тенденція зміни	Напрямок бажаної зміни	Напрямок фактичної зміни
	2017	2018			
Рентабельність продажу	14,22	13,90	-0,32	↑	↓
Рентабельність активів	9,22	10,07	0,84	↑	↑
Рентабельність власного капіталу, %	41,82	32,12	-9,70	↑	↓
Частка зносу основних засобів, %	62,16	64,97	2,81	↓	↑
Рентабельність оборотних активів, %	13,15	14,09	0,94	↑	↑
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,85	1,74	-0,11	↑	↓
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,92	0,98	0,06	↑	↑
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0023	0,0003	0,00	↑	↓
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами, %	227,69	228,31	0,62	↑	↑
Коефіцієнт автономії, %	30,87	31,78	0,90	↑	↑

Джерело: розроблено авторами

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про можливість зниження рівня інвестиційної привабливості фармацевтичних підприємств у наступних періодах. Тому існує необхідність виявлення негативних чинників впливу на рівень інвестиційної привабливості за специфічними показниками, які характеризують

переважно прибутковість та наявність власного капіталу для подальших інвестицій. Саме ці показники, як доводить світова практика, є вирішальними для поліпшення управління інвестиційною привабливістю фармацевтичних підприємств України.

Подальших дослідження будуть спрямовані на удосконалення загальних методик оцінювання інвестиційної привабливості та

ефективності поліпшення управління інвестиційною привабливістю підприємств різних галузей.

Література

1. Дзеніс В. О. Міжнародна інвестиційна привабливість підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 5. С. 23–29.

2. Затонацька Т. Світовий досвід формування державної інвестиційної політики та механізмів її реалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. №9(161). С. 6–9.

3. Грідасов В. М. Вдосконалення системи оцінки інвестиційної привабливості підприємства з точки зору зовнішнього інвестора. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №3(7). С. 180–184.

4. Пожуєва Т. О. Сучасні підходи до формування інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць*. Маріуполь: Вега-Принт, 2010. Т. 3. С. 45–50.

5. Калінеску Т. В. Методологічні та прагматичні аспекти сучасної інноваційної активності підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2017. № 3(27). С. 42–48.

6. Калінеску Т. В., Кирилов О. Д., Фоменко А. О. *Оцінювання гнучкості інноваційного розвитку підприємств та виробничого персоналу: монографія*. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 316 с.

7. *Активізація інноваційної діяльності підприємств: монографія* / [Колектив авторів], за наук. ред. Т.В. Калінеску. Луганск: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. 224 с.

8. Бачення 2020: План дій у сфері розвитку фармацевтичного сектору в Україні. URL: http://chamber.ua/Content/Documents/-1613326644Vision2020_ukr.pdf (дата звернення: 12.11.2019)

9. Садеков А. А., Лисова Н. А. *Инвестиционная привлекательность предприятий (методология и методика оценки): монография*.

Стаття надійшла

до редакції : 01.11.2019 р.

фия. Донецьк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. 270 с.

Reference

1. *Dzenis, V. O. (2017). The International investment attractiveness of enterprise. Market Infrastructure, 5, 23–29.*

2. *Zatonatska, T. (2014). World experience of forming the public investment policy and mechanisms of its realization. The Announcer Kyiv National University of Taras Shevchernko, 9 (161), 6–9.*

3. *Gridasov, V. M. (2010). Perfection of estimation system the investment attractiveness of enterprise from the point of view the external investor. Announcer of Zaporizhzhya National University, 3 (7), 180–184.*

4. *Pozhueva, T. O. (2010) Modern approaches to forming of investment attractiveness the subject of ménage. Theoretical and practical aspects of economy and intellectual property, 3, 45–50.*

5. *Calinescu, T. V. (2017). Methodological and pragmatic aspects of modern innovative activity of enterprises. Time description of economic reforms, 3, 42–48.*

6. *Calinescu, T. V. & Kirilov, O. D. & Fomenko, A. O. (2016). Evaluation of flexibility of innovative development of enterprises and manufacturing personnel Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 316.*

7. *Activation of innovative activity of enterprises (2014). T.V. Calinescu (Ed.). Luhansk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 224.*

8. *Vision is 2020: Plan of actions in the field of development pharmaceutical sector in Ukraine. Retrieved from: http://chamber.ua/Content/Documents/-1613326644Vision2020_ukr.pdf*

9. *Sadekov, A. A. & Lisova, N. A. (2001). Investment attractiveness of enterprises (methodology and methodology of estimation). Donetsk: DonSUET of M. Tugan-Baranovskyi, 270.*

Стаття прийнята

до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Оцінювання інвестиційної привабливості фармацевтичного підприємства / Т. В. Калінеску, А. С. Безрукова // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 13–20.

УДК 339.924:314.744
JEL Classification: F13

КРАКОС Ю. Б.¹, ПРИХОДЬКО А. О.²

**АНАЛІЗ РИНКУ МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

DOI: 10.32620/cher.2019.4.03

Постановка проблеми. У світлі глобалізаційних процесів на сучасному етапі розвитку економіки України, перед вітчизняними підприємствами машинобудівної галузі постала проблема підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світовому ринку, що у свою чергу сприяла активізації їх інноваційної діяльності. Необхідність у впровадженні заходів, щодо підвищення рівня інвестиційної привабливості українських підприємств, обумовлюють доцільність проведення аналізу сучасного стану підприємств машинобудівної галузі. *Метою статті* є визначення ролі машинобудівної галузі виробництва в загальному промисловому комплексі, дослідження стану, проблем та визначення пріоритетів подальшого розвитку машинобудування України з урахуванням вимог сучасного ринку. *Об'єкт дослідження* – машинобудівна галузь України, її стан в умовах світової глобалізації. *Методи, використані в дослідженні.* Методи дослідження, що використовуються в процесі написання статті, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних підходів до економічної науки, заснованих на систематичному підході. Використання діалектичного методу дало можливість виділити особливості сучасних інноваційних процесів, а також дослідити проблеми створення інвестиційно-привабливого середовища в машинобудівній галузі України. Історичний метод застосовано при вивченні історичного досвіду хронології подій і фактів в розвитку економіки України. Для одержання дослідницьких висновків використано також загальнонаукові системний та логічний методи. Інформаційну базу наукового дослідження склали монографії, наукові статті вітчизняних та закордонних науковців, правові акти що регулюють діяльність підприємства та дані Державної служби статистики України. *Гіпотеза дослідження.* Проведення постійного моніторингу сучасного стану машинобудування України та впровадження результатів його аналізу на практиці, призведе до поліпшення інвестиційної привабливості галузі. *Виклад основного матеріалу.* У науковій статті досліджено роль машинобудування як провідної галузі економіки України. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку основних показників розвитку машинобудівної галузі України за 2010–2018 рр. Виділено значні проблеми досліджуваної галузі, визначено пріоритети її подальшого розвитку. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягає в поглибленні обґрунтування основних проблем інвестиційної привабливості машинобудівної галузі. Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що основні його положення можуть виступати науковим підґрунтям розвитку машинобудівних підприємств, в розрізі дослідження проблем підвищення інвестиційної привабливості галузі. *Висновки дослідження.* Так як машинобудування – це одна з провідних галузей промисловості, то воно виступає показником технічного рівня країни. Нестача фінансових ресурсів у підприємств, через яку дуже повільно вирішуються проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі, призводять до гальмування загального розвитку машинобудування України. За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що основним дестимулятором реалізації потенціалу галузі виступає відсутність матеріальної бази. А отже, розв'язання проблем підвищення інвестиційної привабливості галузі, забезпечить подальший розвиток машинобудівного комплексу України.

Ключові слова:

світова глобалізація, інвестиційна привабливість, активізація, машинобудівна галузь, потенціал.

¹ **Кракос Юлія Борисівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Krakos Julia, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Finances Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-8058-6336

e-mail: july.krakos@gmail.com

² **Приходько Аліна Олександрівна**, магістрант спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Prikhodko Alina, Master's degree of Finance, Banking and Insurance Specialty National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-1109-0542

e-mail: aprikhodko96@gmail.com

MECHANICAL ENGINEERING MARKET ANALYSIS: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Problem statement. In the light of globalization processes at the present stage of development of the Ukrainian economy, domestic enterprises of the machine-building industry faced the problem of increasing their competitiveness in the world market, which in turn contributed to the Activation of their innovative activities. The need of implement measures to increase the level of investment attractiveness of Ukrainian enterprises, determines the feasibility of the analysis of the current state of the machine-building industry. *The aim of study* is to investigate the role of machine-building industry production in total industrial complex, the research status, the challenges and to identify priorities for further development of engineering in Ukraine that are taking into account the requirements of the Modern market. *Research object.* The object of the research is the machine-building industry of Ukraine and its condition in the conditions of world globalization. *Methods.* Research methods that were used in the process of writing the article - providing for the application of General scientific and empirical approaches to economic science – were based on a systematic approach. The appliance of the dialectical method allows us to highlight the features of modern innovation processes, furthermore, to explore the problems of creating an investment-attractive environment in the machine-building industry of Ukraine. The traditional method is applied in the study of previous experience chronology of events and facts in the development of the economy of Ukraine. General scientific systematical and logical methods were also used to obtain research conclusions. The basis of the information in this paper is on the researches consisted of monographs, scientific articles of domestic, foreign articles, legal activities of the enterprises and data of the State Statistics Service of Ukraine. *The hypothesis of the study.* Continuous monitoring of the current state of machine building in Ukraine and implementation of the results of its practical analysis will improve the investment attractiveness of the industry. *Presentation of the main material.* In this scientific article the role of mechanical Engineering as the leading industry of economy of Ukraine is investigated. Based on statistical data, the dynamics of the main indicators of development of the machine-building industry of Ukraine for 2010-2018 was analyzed. Significant problems of the studied area are Identified, priorities for further development are determined. The originality and practical significance of this study is to investigate deeply the main problems of investment attractiveness of the engineering industry. also this study's main provisions can serve as a scientific basis for the development of machine-building enterprises, in the context of the study of the problems of increasing the investment attractiveness of the industry. *Conclusions of the study.* Since Mechanical Engineering is one of the leading industries, it is an indicator of the technical level of the country. Lack of financial resources at the enterprises through problems such as low speed potential restoration of production in industry were solved. This led to braking of the General development of mechanical engineering of Ukraine. In challenging situations of financial and economic activity, the enterprises of the machine-building industry need support from the State, in particular that needs a part of tax incentives for large-scale projects to modernize production facilities and Provide domestic producers with state orders. According to the results of the conducted research it can be argued that the main stimulus for the realization of the industry's potential is the lack of material resources. Therefore, the solution for problems of increasing the investment attractiveness of industry will insure the further development of machine-building complex of Ukraine.

Key words:

world globalization, investment attractiveness, revitalization, machine-building industry, potential.

АНАЛИЗ РЫНКА МАШИНОСТРОЕНИЯ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Постановка проблемы. В свете глобализационных процессов на современном этапе развития экономики Украины, перед отечественными предприятиями машиностроительной отрасли возникла проблема повышения уровня их конкурентоспособности на мировом рынке, что в свою очередь способствовало активизации их инновационной деятельности. Необходимость во внедрении мероприятий по повышению уровня инвестиционной привлекательности украинских предприятий, обуславливают целесообразность проведения анализа современного состояния предприятий машиностроительной отрасли. *Целью* статьи является определение роли машиностроительной отрасли производства в общем промышленном комплексе, исследование состояния, проблем и определение приоритетов дальнейшего развития машиностроения Украины с учетом требований современного рынка. *Объект исследования* - машиностроительная отрасль Украины, ее состояние в условиях мировой глобализации. *Методы, использованные в исследовании.* Методы исследования, используемые в процессе написания статьи, предусматривающие применение общенаучных и эмпирических подходов к экономической науке, основанных на систематическом подходе. Использование диалектического метода позволило выделить особенности современных инновационных процессов, а также исследовать проблемы создания инвестиционно-привлекательной среды в машиностроительной отрасли Украины. Исторический метод применен при изучении исторического опыта хронологии событий и фактов в развитии экономики Украины. Для получения исследова-

тельських висновків використано також загальнонаукові системні та логічні методи. Інформаційну базу наукового дослідження склали монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних учених, правові акти регулюючі діяльність підприємств та дані Державної служби статистики України. *Гіпотеза дослідження.* Проведення постійного моніторингу сучасного стану машинобудівної України та впровадження результатів його аналізу на практиці призведе до покращення інвестиційної привабливості галузі. *Изложение основного материала.* В науковій статті досліджено роль машинобудівної галузі економіки України. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку основних показників розвитку машинобудівної галузі України за 2010-2018 рр. Виділено значущі проблеми досліджуваної області, визначено пріоритети подальшого розвитку. *Оригинальность и практическая значимость исследования* полягає в глибшому обґрунтуванні основних проблем інвестиційної привабливості машинобудівної галузі. Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що основні його висновки можуть виступати науковою основою розвитку машинобудівних підприємств, в разі дослідження проблем підвищення інвестиційної привабливості галузі. *Выводы исследования.* Так як машинобудівна галузь - це одна з провідних галузей промисловості, то вона виступає показником технічного рівня країни. Недостаток фінансових ресурсів у підприємств, через яку дуже повільно вирішуються проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі, призводять до уповільнення загального розвитку машинобудівної України. В складних, важких умовах ведення фінансово господарської діяльності, підприємства машинобудівної галузі потребують підтримки з боку держави, зокрема в впровадженні податкових пільг на проведення масштабних проектів модернізації виробничих потужностей та забезпеченні вітчизняних виробників державними замовленнями. За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що основним стимулятором реалізації потенціалу галузі виступає відсутність матеріальної бази. Отже, рішення проблем підвищення інвестиційної привабливості галузі, забезпечить подальше розвиток машинобудівного комплексу України.

Ключевые слова:

світова глобалізація, інвестиційна привабливість, активізація, машинобудівна галузь, потенціал.

Постановка проблеми. В ході трансформаційних процесів в економічній системі України, які супроводжуються спрямованістю до набуття більшої економічної та адміністративної стабільності на шляху до євроінтеграції, перед підприємствами машинобудівної галузі України постає важлива проблема не тільки підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світовому ринку, але й пошуку додаткових фінансових та матеріальних ресурсів, що визначає актуальність даного дослідження. Процес адаптації українських виробників до «європейських стандартів» ускладнюється неможливістю швидкої відмови від так званих «пережитків минулого» – базових технологій та устаткування, які «досталися» їм з часів СРСР. Пошук виходу із такого «скрутного» становища, обумовлює доцільність проведення аналізу сучасного стану підприємств машинобудівної галузі.

Аналіз останніх джерел та публікацій.

Проблемами функціонування машинобудування в Україні займалися відомі вчені-економісти: Н. Г. Чумаченко, Б. Н. Крижанівський, І. С. Калиниченко, Н. Т. Пашута, В. І. Ольшевський та інші. Але, враховуючи постійні динамічні зміни у машинобудівному комплексі та виникнення нових проблем його

функціонування, залишається невирішеним питання аналізу сучасного стану машинобудівного комплексу України.

Метою статті є визначення ролі машинобудівної галузі виробництва з загальному промисловому комплексі України та аналіз сучасного стану машинобудування України, виявлення основних проблем та визначення пріоритетів подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні провідну роль у забезпеченні зростання економіки країни відіграє промисловість. Промислове виробництво України є базою для створення науково-технічного, економічного й соціального прогресу. Вітчизняне машинобудування – одна із складових галузей промисловості і фундамент економічного потенціалу країни.

Розвиток машинобудування є показником технічного рівня країни. Йому належить ключова роль у забезпеченні конкурентоспроможності продукції вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках. Перш за все, машинобудування – це сукупність галузей промисловості, які виробляють машини та обладнання для всіх ланок народного господарства [6]. Важке машинобудування забезпечує різноманітним обладнанням енергетику, металургію, хімію,

гірничодобувну та будівельну промисловість. В сучасних умовах йому належить виключно важлива роль у прискоренні науково-технічного прогресу. Випускаючи засоби виробництва для різних галузей господарства, машинобудування забезпечує комплексну

механізацію та автоматизацію виробництва.

Протягом дев'яти років спостерігається високий ступінь кореляції між індексами промислової продукції і індексами продукції машинобудування (рис. 1).

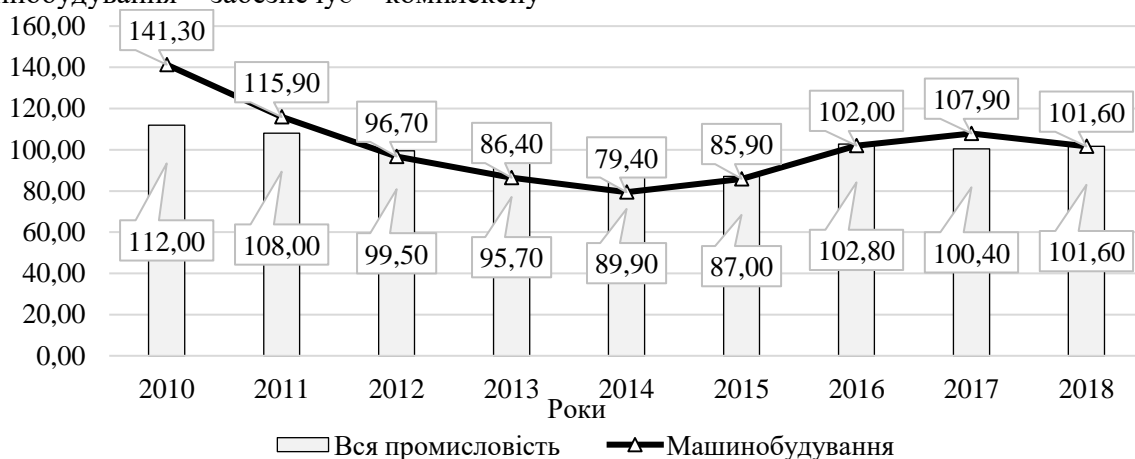

Рисунок 1 – Індекси промислової продукції та продукції машинобудівної галузі України
Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Така ситуація свідчить про те, що інвестування в машинобудівний комплекс може бути вигідним, оскільки його продукція має попит серед українських споживачів, а потенціал галузі є досить високим. Серед об'єктивних причин спаду – зниження економічної та інвестиційної активності на внутрішньому ринку. Проведений аналіз джерел фінансування даної галузі показав, що найбільш значущим джерелом фінансового забезпечення машинобудівних підприємств України на сьогодні є державні інвестиції, але особливу увагу слід приділити проблемі залучення іноземних інвестицій які не тільки сприяють стабілізації макроекономіки країни, але й сприяють зростанню промисловості та забезпечують доступ до інноваційних технологій.

Прогрес машинобудівної галузі неможливий без значних інвестицій. На сьогодні, велика частина вітчизняних підприємств змушена використовувати в своїй діяльності обладнання, знос якого знаходиться на критично допустимому рівні. Причиною цьому є нестача фінансових ресурсів, через яку дуже повільно вирішуються проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі. Як результат, відбувається гальмування загального розвитку машинобудування країни, в основі якого лежать вітчизняні наукові розробки та інноваційні технології, що в свою чергу, призводить до втрати рівня забезпечення конкурен-

тоспроможності кінцевої продукції машинобудівної галузі України.

Обсяги капітальних інвестицій у промисловість та виробництво машин та устаткування України за 2010 – 2018 роки представлені на рис. 2.

Як бачимо, за останні роки прослідковується стабільна позитивна динаміка зросту обсягів капітальних інвестицій, відбувається це в основному користуючись власними коштами підприємств та організацій, що у свою чергу вимощує «ковзке» підґрунтя для формування інвестиційно привабливої загальної промисловості України. Причина, перш за все в обмеженні власних коштів підприємств їхніми прибутками, адже потреби в інвестиціях, в разі реалізації інвестиційного проекту, в короткостроковій перспективі завжди значно більше, ніж поточні доходи. Тому підприємства зазвичай залучають кошти з різних джерел, як правило – не дешевих, – виключенням стають державні інвестиції.

В складений період «відлиги» від недавньої економічної кризи, яка поглибилася в Україні через події 2013 – 2014 років, подальший розвиток машинобудівної галузі України, забезпечить саме стимулювання виробництва зі сторони держави.

У табл. 1 наведено статистику макроекономічних показників за період 2010 – 2018 роки.

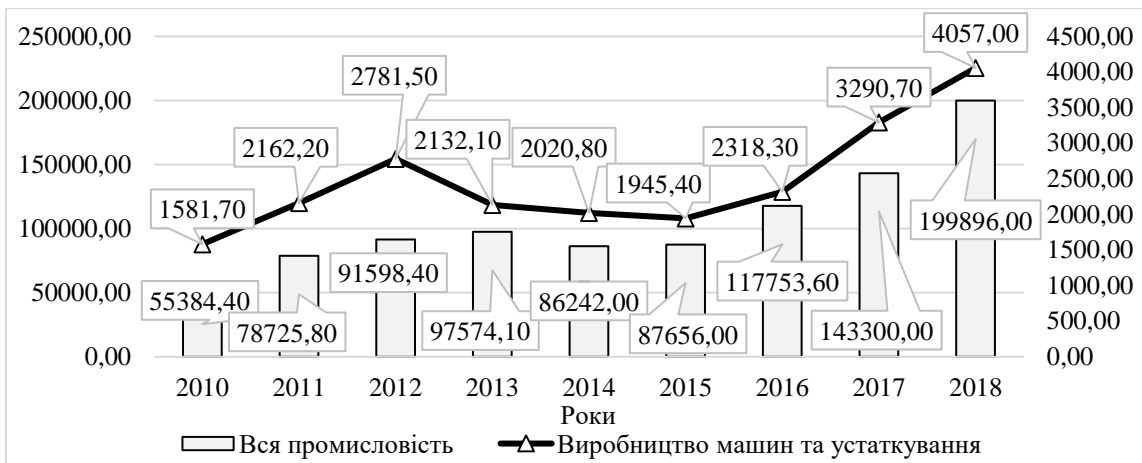

Рисунок 2 – Обсяги капітальних інвестицій у виробництво машин та устаткування України, млн. грн
 Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Т а б л и ц я 1

**Динаміка основних макроекономічних показників України
 за період 2010 – 2018 роки**

Показник	Одиниця виміру	Роки								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	млн. грн	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706
	млн. USD	136419,0	163160,0	175781,0	183310,0	131805,0	90615,0	93270,0	112154,0	130832,0
Валовий зовнішній борг (ВЗБ)	млн. USD	117343,0	126236,0	135065,0	142079,0	126308,0	118729,0	113518,0	116578,0	114710,0
ВЗБ/ВВП	%	86,02	77,37	76,84	77,51	95,83	131,03	121,71	103,94	87,68
Індекс інфляції	%	109,10	104,60	99,80	100,50	124,90	143,30	112,40	113,70	109,80
Доходи бюджету	млн. грн	240615,2	314616,9	346054,0	339180,3	357084,2	534694,8	616274,8	793265,0	928108,3
	% от ВВП	22,23	23,90	24,56	23,31	22,79	27,01	25,86	26,59	26,08
Видатки бюджету	млн. грн	303588,7	333459,5	395681,5	403403,2	430217,8	576911,4	684743,4	839243,7	985842,0
	% от ВВП	28,04	25,33	28,08	27,73	27,46	29,14	28,73	28,13	27,70
Золото-валютні резерви	млн. USD	34 576,0	31 794,6	24 546,1	20 415,7	7 533,3	13 299,9	15539,3	18 808,4	20 820,4
Облікова ставка НБУ	%	7,75	7,75	7,56	6,50	14,00	22,00	14,00	14,50	18,00
Населення України	тис. осіб	45 962,9	45 778,5	45 633,6	45 553,0	45 426,2	42 928,9	42 760,5	42 584,5	42 386,4
Рівень безробіття	%	8,80	8,60	8,10	7,70	9,70	9,50	9,70	9,90	9,10
Мінімальна заробітна плата	грн	888,25	963,08	1098,08	1152,92	1218,00	1271,33	1438,50	3200,00	3723,00
Прожитковий мінімум	грн	843,17	914,08	1042,42	1113,67	1176,00	1227,33	1388,08	1603,67	1744,83

Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Зростання ВВП у 2018 році було сформоване внаслідок:

- внутрішніх запозичень (вплинули на збільшення ВВП через зростання обсягу доходів банківського сектора та фінансування бюджетних програм);
- зовнішніх запозичень;
- інфляційних чинників зростання товарообігу;
- зростання АПК (хороша врожайність) [5].

Нинішнє зниження темпів інфляції пов'язано передусім із проведенням Національним банком України жорсткої монетарної політики, що водночас стримує економічне зростання. Як можна бачити, на фоні росту видатків бюджету, скорочення економічно активного населення, зростає сума державного боргу на душу населення. Збільшення обсягу золотовалютних резервів, більшою мірою, відбулося завдяки зростанню попиту іноземців на облігації України. Також надходженню валюти в міжнародні резерви сприяла сприятлива ситуація на світових ринках і високі ціни на товари, які Україна експортує.

Мінімальна заробітна плата і прожитковий мінімум продовжують динаміку зросту. На даний час необхідність у впровадженні податкових пільг на проведення масштабних проєктів з модернізації виробничих потужностей та забезпечення вітчизняних виробників державними замовленнями, у тому числі й на інноваційну продукцію – основні дестимулятори прогресу даної галузі виробництва [2].

Обсяги реалізованої продукції машинобудівної галузі та загальної промисловості України за 2010 – 2018 роки відображені на рис. 3.

Поліпшення динаміки стрімкого росту обсягів реалізованої продукції машинобудівної галузі, в першу чергу пов'язано зі специфікою даної галузі. Після всіх економічних, а в першу чергу політичних, в Україні настає процес активної відбудови всіх економічно важливих галузей народного господарства. Інструментом при цьому постає саме машинобудівна галузь, яка виступає сполучною ланкою між усіма економічними суб'єктами.

Рисунок 3 – Обсяги реалізованої продукції машинобудівної галузі, млн. грн
Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Сучасне становище ринкової економіки диктує жорсткі правила конкурентної боротьби за місце підприємств на світовій арені. В складених тяжких реаліях ведення бізнесу, найбільш конкурентоспроможними, на сьогодні є не окремі суб'єкти господарювання, а їх об'єднання або групи підприємств. Це пояснюється тим, що для забезпечення та реалізації безперервного виробничого процесу, дані структури здатні на прийняття необхідних управлінських рішень та на їх адаптацію щодо змін, які відбуваються в економіці в

найкоротші терміни, що значною мірою впливає на їх конкурентні переваги перед окремими суб'єктами господарювання. Цілі, переслідувані такими процесами саме вітчизняних об'єднань носять різні характери: від збереження фінансової стабільності до мінімізації виробничих витрат, але спільною рисою залишається так звана – «спроба вижити» в складених умовах зовнішнього середовища підприємства.

За даними Державної служби статистики України, на сьогодні, динаміка зростання

загальної кількості суб'єктів господарювання поступово починає вирівнюватись, що пояснюється найскладнішими умовами входу підприємств на ринок вітчизняної продукції. Сучасний розвиток економіки поступово витісняє процес вільної конкуренції, не даючи змоги окремим економічним суб'єктам про-

тистояти результативній стадії росту великої кількості підприємств – монополізації. Відбиття процесу переходу від вільної конкуренції до процесу монополізації, в розрізі дослідження машинобудівної галузі України, зображено на рис. 4.

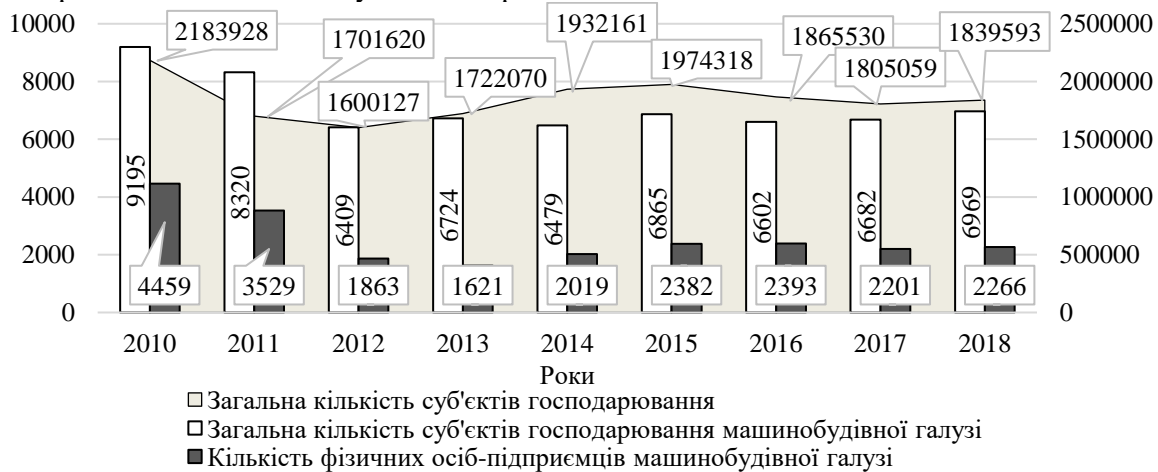

Рисунок 4 – Статистична інформація щодо загальної кількості суб'єктів господарювання машинобудівної галузі України
Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Як бачимо, досягнута «стадія зрілості» динаміки зросту загальної кількості суб'єктів господарювання України, призвела до посилення конкуренції між великими гравцями ринку, про що свідчать зрості темпи зростання загальної кількості підприємств машинобудівної галузі. Стабільність даної галузі виробництва значною мірою внаслідок історично великих обсягів поставок і довгострокових відносин з країнами-партнерами. Вдовольнити нарощувані потреби таких клієнтів, як показує практика, в змозі лише великі підприємства, що відтісняє «маленьких гравців» на ще дальню дистанцію.

Основним ризиком для машинобудівної галузі України виступає зниження попиту на вітчизняну продукцію призначену для експорту в такі країни, разом з тим головною перспективою постає налагодження постачань нашої продукції в країни Азії та Європи, з огляду на розвиток китайської економіки, як головного інноваційного діяча для багатьох країн світу. Варто зазначити, що в умовах світової глобалізації, спрямованість стратегій розвитку більшості високотехнологічних виробництв України, зокрема підприємств машинобудівної галузі, до отримання конкурентних переваг, перш за все, на міжнародному ринку, майже повністю спростовує доцільність створення потужного виробництва ори-

єнтуючись лише на попит внутрішнього ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна стверджувати, що основними завданнями на сучасному етапі розвитку машинобудівної галузі України є підвищення її конкурентоспроможності (як на внутрішньому ринку, так і на світовій арені) та поліпшення інвестиційної привабливості галузі. Проведене дослідження показало, що наявна структура інвестування в загальну промисловість, та в її розрізі – в машинобудівну галузь України, наразі лише гальмує інвестиційні перспективи підприємств і свідчить про неефективну державну політику. Як результат – відсутність у потенційних інвесторів реальних стимулів для акумулювання та інвестування власних коштів в основний капітал підприємств. З огляду на глобалізаційні процеси в економіці, активізація інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України сьогодні, постає питанням не лише їхнього розвитку та конкурентоспроможності, а й в можливості існування в майбутньому [4]. Наразі в складених, важких умовах ведення фінансово-господарської діяльності підприємства машинобудівної галузі потребують в підтримці з боку держави. Вирішення потреби в податкових пільгах, особливо питання стосується

відшкодування ПДВ, адже характерною особливістю галузі є тривалий виробничий цикл, а при отриманні передоплати держава відразу вилучає з обігу 20% від нього у вигляді ПДВ, в значній мірі вплине на дефіцит оборотних коштів підприємств.

Отже, провівши аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України, можна стверджувати про наявність умов для розвитку машинобудівного комплексу, однак через відсутність матеріальної бази країна не здатна повністю реалізувати свій потенціал.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2019).

2. Машиностроение Украины: текущие тенденции URL: <https://www.minprom.ua/news/755.html> (дата звернення: 18.11.2019)

3. Король К. В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 1(35). С. 157–162.

4. Скиба Г. В. Механізми та методи державної підтримки інноваційної діяльності підприємств України з урахуванням іноземного досвіду. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6. С. 56-58.

5. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2018 pp.). URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny->

Стаття надійшла
до редакції : 30.11.2019 р.

2013-2018-rr/ (дата звернення: 19.11.2019)

6. Меленчук Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку машинобудівної галузі України. *Галицький економічний вісник*. 2014. Том 47. № 4. С. 28-34.

References

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 11/19/2019).

2. Engineering of Ukraine: current trends Retrieved from: <https://www.minprom.ua/news/755.html> (accessed: 11/18/2019)

3. Korol, K. V. (2014). Economic status and problems of development of machine-building industry in Ukraine. *Economic Bulletin of Donbass*, 1(35), 157–162.

4. Skiba, G. V. (2010). Mechanisms and methods of state support of innovative activity of Ukrainian enterprises taking into account foreign experience. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, 6, 56–58.

5. Global analysis of basic macroeconomic indicators of Ukraine (2013-2018). Retrieved from: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/> (accessed: 11/19/2019)

6. Melenchuk, Y. (2014). The current state and tendencies of development of machine-building industry of Ukraine. *Galician Economic Bulletin*, Vol. 47, 4, 28-34.

Стаття прийнята
до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кракос Ю. Б. Аналіз ринку машинобудування України: проблеми і перспективи розвитку / Ю. Б. Кракос, А. О. Приходько // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 21–28.

УДК 339.9

JEL Classification: O10; D83

МАШКІНА А. С.¹

АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ГОЛОВНИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.04

Постановка проблеми. Сучасні тенденції побудови відносин між країнами, показують, що наразі панують країни – інтелектуали. Світове лідерство вони зайняли завдяки акумулюванню знань та здібностей населення та направлення їх на досягнення суспільного прогресу і добробуту. Тож, з огляду на досвід цих країн, перед Україною постає багато викликів на шляху переродження. *Метою статті є* розгляд та аналіз взаємодії головних детермінантів функціонування економіки знань. *Об'єктом дослідження* виступає людина – носій знань; освіта – інструмент: засвоєння, виробки нових та поширення цих знань; інновації – складова досягнення прогресу, покращення рівня умов життя населення тим самим збільшення конкурентоздатності національної економіки. *За основу методологічних спостережень* були взяті та проаналізовані звіти міжнародних організацій та їх рекомендації щодо змістовних принципів переходу до нової економіки. *Гіпотезою дослідження є* думка про те, що вклад держави в всебічний розвиток людини та підтримку на протязі життя приносить великі дивіденди національному господарству. *Вклад основного матеріалу.* XXI століття проходить під гаслом – «людина-рушій». Виходячи з цього гасла, бачимо що багато країн сфокусувалися на людині, як на головному «двигуні» всіх процесів діяльності держави як всередині так і ззовні. Отже, для того щоб людина розвивалась, а разом з нею і держава, потрібне забезпечення соціального комплексу потреб, де головним виступає – освіта. *Оригінальність та практична змістовність дослідження* полягає у запропонованому системному зв'язку складових економіки знань. Проведене дослідження дозволяє зробити *висновки*, що перед Україною постає багато не вирішених соціальних та економічних задач де головне місце займає – розкриття потенціалу людини.

Ключові слова:

економіка знань, глобалізація, знання, освіта, інновації.

ANALYSIS OF THE INTERACTION OF THE MAIN DETERMINANTS OF THE FUNCTIONING OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

Formulation of the problem. Current trends in relations between countries show that intellectual countries currently dominate. They have taken on world leadership by accumulating knowledge and abilities of the population and directing them to achieve social progress and prosperity. Therefore, given the experience of these countries, Ukraine faces many challenges in the path of rebirth. *The aim of the article* is the consideration and analysis of the interaction of the main determinants of the functioning of the economy. *The object of research* is a person - a carrier of knowledge; education is a tool: assimilation, development of new and dissemination of this knowledge; innovation is an integral part of progress, improving the living conditions of the population, thereby increasing the competitiveness of the national economy. As a basis for *methodological supervisions*, we have taken that analysis of international organizations and their recommendations on the transition to a new economy. The practical side of lined up relations became basis of *methodological supervisions* between a population and government bodies all levels. A *research hypothesis* is that the state's contribution to comprehensive human development and lifelong support brings great dividends to the national economy. *The statement of basic materials.* The 21st century is held under the slogan "man-engine". Based on this slogan, we see that many countries have focused on people, as the main "engine" of all processes of the state's activity both inside and outside. So, in order for a person to develop, and with it the state, it is necessary to ensure a social complex of needs, where education is the main thing. *The originality and practical*

¹ **Машкіна Аліна Сергіївна**, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії (PhD) кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Mashkina Alina, a third-level (academic) higher education student – PhD in Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-5080-1063

e-mail: a.mashkina@khai.edu

significance of the research is the proposed systemic linkage of the components of the knowledge economy. The conducted research leads to the conclusion that there are many unresolved social and economic problems where Ukraine will occupy the main place – unlocking human potential.

Key words:

knowledge economy, globalization, knowledge, education, innovation.

**АНАЛИЗ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГЛАВНОЙ ДЕТЕРМИНАНТОЙ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ**

Постановка проблемы. Современные тенденции построения отношений между странами, показывают, что в настоящее время господствуют страны - интеллектуалы. Мировое лидерство они заняли благодаря аккумуляции знаний и способностей населения и направления их на достижение общественного прогресса и благосостояния. Поэтому, учитывая опыт этих стран, перед Украиной стоит много вызовов на пути перерождения. *Целью статьи* является рассмотрение и анализ взаимодействия главных детерминант функционирования экономики. *Объектом исследования* выступает человек - носитель знаний; образование - инструмент: усвоение, выработки новых и распространение этих знаний; инновации - составляющая достижения прогресса, улучшение уровня условий жизни населения тем самым увеличение конкурентоспособности национальной экономики. *Основой методологических наблюдений* были взяты и проанализированы отчеты международных организаций и их рекомендации перехода к новой экономике. *Гипотезой исследования* является мысль о том, мнение о том, что вклад государства в всестороннее развитие человека и поддержку на протяжении жизни приносит большие дивиденды национальному хозяйству. *Изложение основного материала.* XXI век проходит под лозунгом - «человек-двигатель». Исходя из этого лозунга, видим что многие страны сфокусировались на человеке, как на главном «двигателе» всех процессов деятельности государства как внутри так и снаружи. Итак, для того чтобы человек развивался а вместе с ней и государство, требуется обеспечение социального комплекса потребностей, где главным выступает - образование. *Оригинальность и практическая значимость* исследования заключается в предложенной системной связи составляющих экономики знаний. Проведенное исследование позволяет *сделать выводы*, что перед Украиной стоит много нерешенных социальных и экономических задач, где главное место занимает - раскрытие потенциала человека.

Ключевые слова:

экономика знаний, глобализация, знания, образование, инновации.

Постановка проблеми. «Економіка знань», «інформаційне суспільство», «інтелектуальна економіка» - всі ці поняття характеризують глобалізаційні процеси переходу країн до якісно нового типу економіки. Економіка знань – економіка в якій головним рушієм розвитку виступає людина з її знаннями, інтелектуальними здібностями та професійними навичками для досягнення суспільного та економічного прогресу. Людина, як одну з головних умов функціонування економіки знань потрібно розглядати через призму освіти, яку вона отримує та за допомогою якої розвивається на протязі життя. Освіта – засіб створення та формування: інтелектуального потенціалу населення, якісно нового порядку ціннісних та духовних орієнтирів. Головним в освіті є – доступність, якість та змістовність, завдяки якій кваліфіковане населення створює та розповсюджує інноваційні технології виробництва, продукти та послуги

для підвищення рівня суспільних умов життєдіяльності та економічної складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першим хто ввів в обіг термін «економіка знань» - був австро-американський економіст Фріц Махлуп. Надалі дослідженнями розвитку економіки знань займалися такі вчені: Г. Беккер, М. Блауг, К. Гріффін, Е. Денісон, Р. Кроуфорд, Т. Стюарт, У. Хадсон, Т. Шульц. Українські вчені Ю. Бажал, В. Геєць, Б. Малицький, О. Марченко, А. Чухна у своїх працях також досліджують механізми впровадження та шляхи розвитку економіки знань.

Особливої уваги заслуговує:

1. Методологія «The Assessment Knowledge Methodology» та індекс «The Economy Knowledge Index», які розроблені спеціалістами Світового банку для оцінки рівня розвитку економіки знань та якісно-структурних змін продуктивних сил країн світу;

2. Концептуальний індекс «EBRD Knowledge Economy Index» далі ЕЗ, розроблений спеціалістами Європейського банку реконструкції та розвитку далі ЄБРР, показники якого розраховують на основі даних 46 країн в які інвестує банк, для розвитку економіки знань.

Метою статті є висвітлення та аналізування взаємозв'язку головних детермінантів функціональності економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 1965 року країни, які зрозуміли, що головним є не промисловість та виробництво а кваліфікована, обізнана людина яка стоїть за процесом виробництва, почали перехід до економік знань.

Конкурентоспроможність національних економік усе більшою мірою залежить від здатності цих економік продукувати та використовувати знання. Знання, освіта, інформація та інновації є на сьогодні головними індикаторами економічного зростання в контексті становлення нових глобальних моделей розвитку та формування інноваційних стратегій розвитку національних економік [1].

З дослідження Світового банку «Глобалізація, зростання і бідність: формування загальної світової економіки» [2] в якому описаний досвід 24 країн, які більше за всіх здійснюють перехід до знаннєвої економіки, спостерігається зв'язок між зростанням від-

сотка громадян країни які здобули вищу освіту та скороченням відсотка населення які знаходились за межею бідності тим самим покращуючи показник здоров'я та підвищуючи темпи економічного росту.

Виходячи з глобалізаційних процесів переходу до нової економіки, можна сформулювати детермінанти та взаємозв'язок між ними, за допомогою якого досягається впровадження, функціонування та розвиток економіки заснованої на знаннях (рис. 1).

Освіта – одна з головних умов економіки знань. За допомогою освіти людина набуває знання, досвід та вміння застосовувати набуті компетенції у професійній діяльності та повсякденному житті.

Країни, в яких зумовлений перехід до економіки знань за останні роки значно зросла тривалість навчання, а також формується тенденція – «безперервна освіта» на протязі життя.

В Україні терміни навчання за всіма рівнями освіти розроблені за міжнародними стандартами (табл. 1).

В різних наукових джерелах, присвячених економіці знань можна зустріти такі поняття: «людський потенціал», «людський ресурс», «людський капітал». Всі ці поняття відображають людину, яка в процесі освіти набула знання та яка вміло застосовує їх та розповсюджує своєю професійною діяльністю.

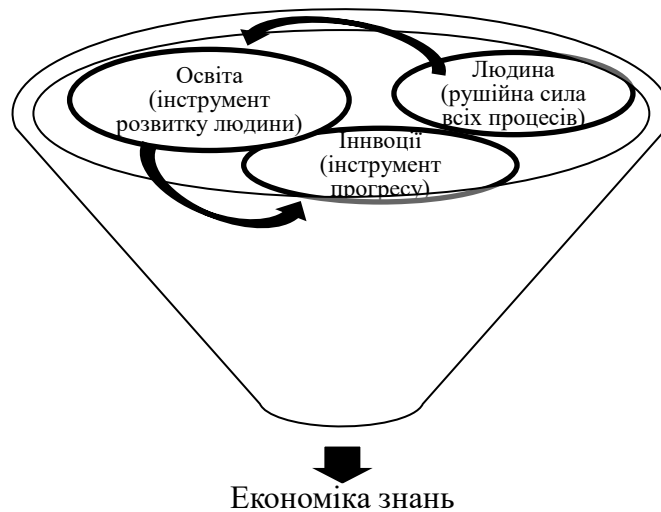

Рисунок – 1 Взаємозв'язок головних детермінантів економіки знань

Джерело: розроблено автором

Співставлення освітніх рівнів за Міжнародною стандартною класифікацією освіти МСКО 2011 з національними освітніми програмами

Назва освітнього рівня за МСКО	Код освітнього рівня за МСКО	Тривалість навчання	Назва національних освітніх ступенів, освітньо-кваліфікаційних рівнів
Дошкільна освіта	0	4 роки	Вихованці дошкільних закладів освіти
Початкова освіта	1	4 роки	Учні 1 – 4 класів денних закладів загальної середньої освіти, які здобувають початкову освіту
Перший етап середньої освіти	2	5 років	Учні 5 – 9 класів денних і вечірніх закладів загальної середньої освіти, які здобувають базову середню освіту
Другий етап середньої освіти	3	2 (3) роки	Учні 10 – 11 (12) класів денних і 10 – 16 класів вечірніх закладів загальної середньої освіти, учні (слухачі) закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які здобувають повну загальну середню освіту
Післясередня не вища освіта	4	2 роки	Учні (слухачі) закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які здобувають професійну (професійно-технічну) освіту
Короткий цикл вищої освіти	5	2 роки	Студенти закладів вищої освіти, які здобувають ступінь вищої освіти "Молодший бакалавр" або освітньо-кваліфікаційний рівень "Молодший спеціаліст"
Бакалаврат або його еквівалент	6	4 роки	Студенти закладів вищої освіти, які здобувають ступінь вищої освіти "Бакалавр"
Магістратура або її еквівалент	7	2 роки	Студенти закладів вищої освіти, які здобувають ступінь вищої освіти "Магістр" або освітньо-кваліфікаційний рівень "Спеціаліст"
Докторантура або її еквівалент	8	4 роки	Здобувачі наукового ступеня вищої освіти "Доктор філософії" та "Доктор наук"

Джерело: [3]

Отже, освіту, як одну з головних детермінантів функціонування економіки знань, потрібно розглядати в контексті соціально-орієнтовного інструменту держави, за допомогою якого кожний індивід набуває знання, користується та які трансформує у створення ліпших умов життя своєю професійною діяльністю (табл. 2).

Інновації - детермінанта, яка є завершальним етапом на шляху підвищення конкурентоспроможності – головної цілі економіки знань.

В контексті досягнення економічного зростання розвиток інновацій розуміється як – використання досягнень людського розуму

для підвищення ефективності діяльності в тій чи іншій сфері [4].

В сьогоденних реаліях в побудові стосунків між країнами спостерігається домінування інтелектуальних країн. Яскравими прикладами таких країн є: Японія, США, Німеччина, Південна Корея, Сінгапур та Тайвань.

Японію можна вважати першою країною, яка досягла високого інтелектуального, інноваційно-технологічного та інформаційного розвитку завдяки вкладу в людину, як носія знань, створила всі умови для того щоб знання кожного громадянина примножувались, розвивались та працювали на суспільний до-

бробут. Розглядаючи досвід цих країн можна зробити висновок, що вони досягли значущого розвитку в усіх сферах завдяки згуртованості та системної взаємодії ланок, таких як - «державна-наука-підприємства».

Для країн, які здійснюють перехід до економіки знань дуже важливим є інноваційність продуктів, послуг, технологій, за допомогою яких можна залучити іноземні інвестиції тим самим збільшуючи конкурентні переваги.

Іноземні інвестори, перед тим як вкладати кошти користуються аналітичними звітами та

статистичними даними різних провідних фірм, установ та фондів.

ЄБРР, запровадив індекс ЕЗ та детально розрахував інноваційні процеси в країнах, які є партнерами банку, в березні 2019 представив аналітичний звіт, в якому сформовано стадії розвитку ЕЗ, кожна стадія має характеристику процесів та для кожної стадії виділена країна, яка більш за всіх відповідає той чи іншій стадії (табл. 3).

Т а б л и ц я 2

Стадії розвитку Економіки знань (ЕЗ)

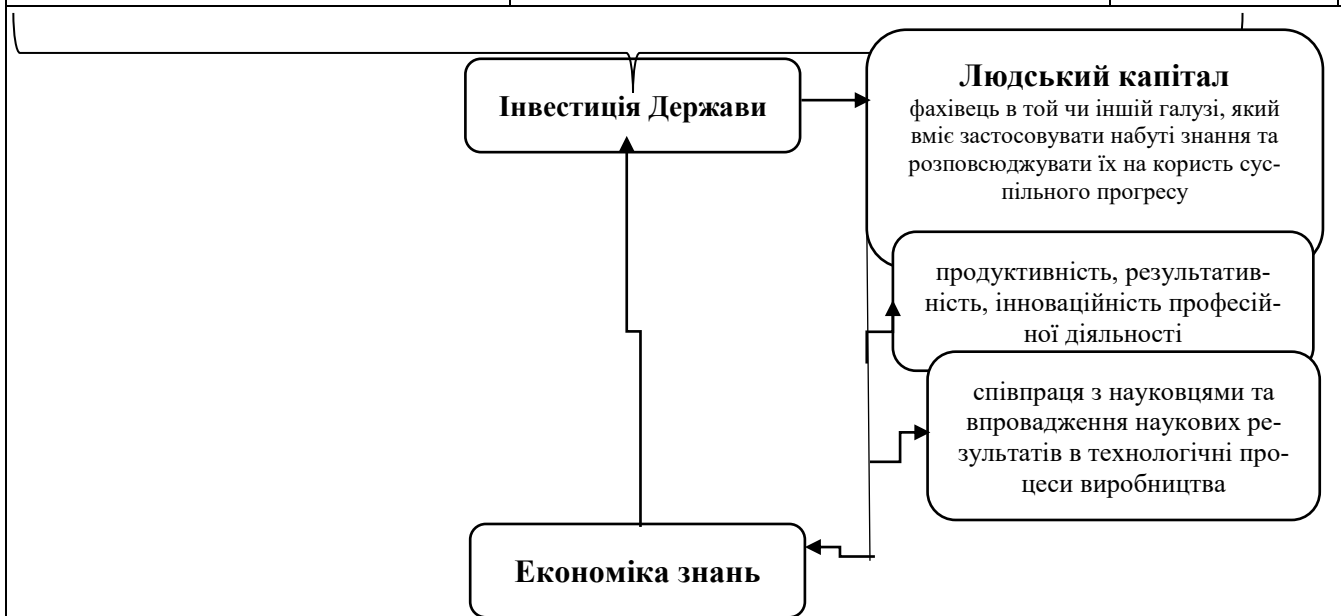
Стадія	Характер (ознаки) стадії	Країна
Рання стадія розвитку ЕЗ	Слабкі інституції та навички для підтримки та розвитку інноваційної діяльності	Україна
Перехідна стадія розвитку ЕЗ	Покращені інституції та навички, співвідносні з поліпшенням інноваційної діяльності	Північна Македонія
Передова стадія розвитку ЕЗ	Сильні інституції та навички розвитку інноваційної діяльності	Угорщина, Словаччина

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Т а б л и ц я 3

Освіта – соціально-орієнтовний інструмент держави

Рівень освіти	Становлення людини	
Дошкільна освіта	адаптація в навколишньому середовищі; придбання комунікативних навичок	Людський потенціал
Початкова освіта (1-4 класів)	фундамент для подальшого розвитку особистості	
Середня освіта (5-11/12 класів)	формування морально-етичних та духовних цінностей; вміння накопичувати та застосовувати на практиці набуті знання	
Післясередня не вища освіта (ПТНЗ) Вища освіта - молодший бакалавр/спеціаліст - бакалаврат - магістратура - доктор філософії - доктор наук	набуття знань в певній галузі для подальшої професійної/наукової діяльності	Людський ресурс

Джерело: розроблено автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Висвітливши головні складові на яких базується економіка знань, взаємодію та зв'язок між ними, міжнародний досвід країн, які вже повністю чи в більшій мірі керуються принципами нової економіки, поставили перед Україною вирішення таких нагальних питань: 1) забезпечення і виконання всіх соціальних гарантій, та насамперед гарантування здобуття освіти, як головної складової розвитку всієї країни; 2) висвітлення реальних розрахунків стану економіки та на основі цього чітко сформовані пріоритетні галузі народного господарства, які в подальшому займуть конкурентні позиції на міжнародному полі; 3) виходячи з досвіду країн-лідерів, Україні потрібно вистроїти та налагодити безперервну систему взаємодії та співпраці між: державним апаратом, який підтримує та забезпечує розвиток інтелектуально-інноваційної діяльності за допомогою науковців, які в свою чергу співпрацюють з підприємства за для комерціалізації своїх інтелектуальних надбань поліпшуючи умови соціального та економічного становища країни; 4) налагоджена інфраструктура каналів передачі інформації.

Отже, подальші дослідження будуть полягати в аналізованні політичного, законодавчого та інституційного середовища в якому є багато протиріч та перешкод на шляху трансформації та переродження в нову інтелектуально-прогресивну державу.

Література

1. Дорошенко О. С. Економіка знань – базис економічного зростання та економічного розвитку країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 17. С. 27-31.

Стаття надійшла

до редакції : 01.12.2019 р.

2. The World Bank Group. URL : <https://www.worldbank.org/> (дата звернення : 11.11.2019 р.)

3. Демографічна та соціальна статистика. Освіта. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/osv.htm (дата звернення : 10.11.2019 р.)

4. Онишко С. В., Паєнтко Т. В., Швабій К. І. *Фінансове забезпечення інноваційної діяльності*: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2008. 256 с.

5. European Bank for Reconstruction and Development. EBRD Knowledge Economy Index. URL: <https://www.ebrd.com/news/publications/brochures/ebrd-knowledge-economy-index.html> (дата звернення : 11.11.2019 р.)

References

1. *Doroshenko, O.* (2016). The knowledge economy - the basis of economic growth and economic development of countries. *Scientific Bulletin of the Kherson State University*, 17, 27-31.

2. The World Bank Group. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/>

3. Demographic and social statistics. Education. Official web site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/osv.htm

4. *Onyshko, S. V. & Paientko, T. V. & Shvabii, K. I.* (2008). *Financial providing of innovative activity: Train aid*. Kyiv: KNT, 256.

5. European Bank for Reconstruction and Development. EBRD Knowledge Economy Index. Retrieved from: <https://www.ebrd.com/news/publications/brochures/ebrd-knowledge-economy-index.html>

Стаття прийнята

до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Машкіна А. С. Аналіз взаємодії головних детермінантів функціонування економіки знань / А. С. Машкіна // *Часопис економічних реформ*. – 2019. – № 4 (36). – С. 29–34.

КОНЬЮНКТУРНО-ФАКТОРНЫЙ АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК СЕВЕРНОГО РЕГИОНА

DOI: 10.32620/cher.2019.4.05

Постановка проблемы. В данной статье рассмотрены конъюнктуры и факторные составляющие обеспечения конкурентоспособности АПК Республики Коми. Исследуемая проблема занимает ключевую позицию в области активизации процессов социально-экономического и рыночного преобразования АПК региона. *Цель исследования* состоит в раскрываемости сложившееся функциональное положение производственных сфер АПК региона, выявлении их уровня инвестиционного, технико-технологического, организационно-управленческого и иного развития, повышение спроса на результаты интеллектуальной деятельности. С этой целью определено, что любое обновление, новая установка и корректировка хозяйственной деятельности АПК должны соответствовать рыночным требованиям и показателям качества. *Предметом исследования* является раскрытие существенных явлений и практических основ сложившейся экономической и хозяйственной конъюнктуры АПК региона, выявление основных факторных составляющих повышение конкурентоспособности его сфер и предприятий. Выявление существующих свойств и функциональных особенностей дает возможность более детально изучить и обеспечить взаимосвязи между производства и товарного рынка. *Методы, использованные в исследовании.* Применение различных методов экономического исследования (предложение о моделирование, научных абстракций, анализ и синтез, системный подход, исторический и логический метод, наблюдательный подход и т.д.) являлись основополагающими для формирования эффективной хозяйственной конъюнктуры и высокой конкурентоспособности АПК региона. *Гипотезой исследования* является предположение, что устранение возможных ошибок в области рыночного преобразования способствует достижению наилучших хозяйственных вариантов, способных обеспечить эффективности использования основных факторных составляющих производственных сфер АПК региона. *Изложение основного материала.* Основной акцент в исследовании сделан на раскрываемости конъюнктурной характеристики и факторные составляющие конкурентоспособности АПК региона. Выявлено, что взаимообуславливаемость различных конъюнктур АПК требует рассмотрение их в едином контексте, но с разной степени детализации. Поскольку рыночная конъюнктура в большей степени определяет коммерческую ценность производственных сфер АПК, выявляет их экономическую целесообразность. При этом конъюнктура рынка во многом определяется состоянием экономической и хозяйственной конъюнктуры АПК, функциональной характеристикой производственных факторов – динамикой, характером и степенью развития производства, уровнями доходов работников (как потребителей), технологическими изменениями производства, методами и механизмами ведения хозяйственной деятельности, которая в большей степени стимулирует развитие рынка. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Оригинальность работы заключается в том, данную проблему следует рассматривать не как задачу узкого характера, подлежащую конкретному значению, а имеющее широкомасштабно-стратегический характер. Это говорит о том, что при низкой инвестиционной деятельности и сложной природно-

¹ **Мустафаєв Азіз Агасалімович**, канд. екон. наук, старший науковий співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Mustafaev Aziz, Ph.D. in Economic, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-5142-8360

e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru

² **Шляхтина Надія Володимирівна**, старший інженер, Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Shlyahntina Nadezhda, senior engineer, Institute of social and economic and power problems of the North of the Komi science center of the Ural office of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002- 8204-4791

e-mail: shliakhtina@iespn.komisc.ru

экономической условия функционирования, достижение устойчивой конкурентоспособности АПК региона требует особого подхода. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Основные выводы заключается в том, что по своей объективной природе конкурентоспособность АПК подлежит к сложной функциональной системе. Поэтому индикатором бизнес климата и определителем конкурентоспособности АПК региона являются фактические и ожидаемые изменения его экономической и хозяйственной конъюнктуры. С этой точки зрения, конкурентоспособность АПК требует устойчивой динамики инвестирования научных разработок, введения в кругооборот высококачественных операционных активов.

Ключевые слова:

конкурентоспособность, конъюнктурный, факторные составляющие, кругооборот, потенциал.

MARKET-FACTOR ANALYSIS OF THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE NORTHERN REGION

Formulation of the problem. This article discusses the conditions and factor components of ensuring the competitiveness of the agro-industrial complex of the Komi Republic. The problem under study occupies a key position in the field of enhancing the processes of socio-economic and market transformation of the agricultural sector in the region. *The purpose of the research* is to disclose the prevailing functional position of the production sectors of the agricultural sector of the region, to identify their level of investment, technical, technological, organizational and managerial and other development, to increase the demand for the results of intellectual activity. For this purpose, it is determined that any update, new installation and adjustment of the economic activities of the agro-industrial complex must comply with market requirements and quality indicators. *The subject of the research* is the disclosure of the essential phenomena and practical foundations of the prevailing economic and economic situation in the agricultural sector of the region, the identification of the main factor components to increase the competitiveness of its spheres and enterprises. Identification of existing properties and functional features makes it possible to more decently study and ensure the relationship between production and the commodity market. *Methods used in the study.* The application of various methods of economic research (the proposal on modeling, scientific abstractions, analysis and synthesis, a systematic approach, the historical and logical method, an observational approach, etc.) were fundamental to the formation of an effective economic situation and the high competitiveness of the agricultural sector in the region. *The hypothesis of the research* is the assumption that the elimination of possible errors in the field of market transformation contributes to the achievement of the best economic options that can ensure the efficient use of the main factor components of the production sectors of the agricultural sector of the region. *Statement of the main material.* The main emphasis in the study is on the disclosure of market characteristics and factor components of the competitiveness of the agricultural sector in the region. It has been revealed that the mutually reinforcing nature of various agricultural conditions requires consideration in a single context, but with varying degrees of detail. Since the market conditions to a greater extent determine the commercial value of the production sectors of the agro-industrial complex, it reveals their economic feasibility. At the same time, market conditions are largely determined by the state of the economic and economic conditions of the agro-industrial complex, the functional characteristics of production factors - the dynamics, nature and degree of development of production, income levels of workers (as consumers), technological changes in production, methods and mechanisms of economic management activities that more stimulate the development of the market. Originality and practical significance of the study. *The originality of the research* swears that this problem should not be considered as a task of a narrow nature, subject to a specific meaning, but of a large-scale strategic nature. This suggests that with low investment activity and a difficult natural and economic condition for functioning, achieving sustainable competitiveness of the agricultural sector in the region requires a special approach. Conclusions and prospects for further research. *The main conclusions* are that, by their objective nature, the competitiveness of agribusiness is subject to a complex functional system. Therefore, the indicator of the business climate and the determinant of the competitiveness of the agribusiness in the region are the actual and expected changes in its economic and economic conditions. From this point of view, the competitiveness of the agro-industrial complex requires stable dynamics in investing in scientific research and introducing high-quality operational assets into the circuit.

Key words:

competitiveness, market, factor components, circuit, potential.

КОН'ЮНКТУРНИХ-ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК ПІВНІЧНОГО РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Постановка проблеми. У даній статті розглянуті кон'юнктури і факторні складові забезпечення конкурентоспроможності АПК Республіки Комі. Досліджувана проблема займає ключову позицію в області активізації процесів соціально-економічного і ринкового перетворення АПК регіону. *Мета дослідження* полягає в розкритті склалося функціональне становище виробничих сфер АПК регіону, виявленні їх рівня інвестиційного, техніко-технологічного, організаційно-управлінського та іншого розвитку, підвищення попиту на результати інтелектуальної діяльності. З цією метою визначено, що будь-яке оновлення, нова установка і коректування господарської діяльності АПК повинні відповідати ринковим вимогам і показникам якості. *Предметом дослідження* є розкриття сутнісних явищ і практичних основ сложившейся економічної і господарської кон'юнктури АПК регіону, виявлення основних факторних складових підвищення конкурентоспроможності його сфер і підприємств. Виявлення існуючих властивостей і функціональних особливостей дає можливість більш детально; досягти взаємозв'язку між виробництва і товарного ринку. *Методи, використані в дослідженні.* Застосування різних методів економічного дослідження (пропозиція про моделювання, наукових абстракцій, аналіз і синтез, системний підхід, історичний і логічний метод, наглядова підхід) були основопологаючими для формування ефективної господарської кон'юнктури і високої конкурентоспроможності АПК регіону. *Гіпотезою дослідження* є припущення, що усунення можливих оцібок в області ринкового перетворення сприяє досягненню найкращих господарських варіантів, здатних забезпечити ефективність використання основних факторних складових виробничих сфер АПК регіону. *Виклад основного матеріалу.* Основний акцент в дослідженні зроблений на розкриття кон'юнктурної характеристики і факторні складові конкурентоспроможності АПК регіону. Виявлено, що взаємообумовленість різних кон'юнктур АПК вимагає розгляд їх в єдиному контексті, але з різною мірою деталізації. Оскільки ринкова кон'юнктура в більшій мірі визначає комерційну цінність виробничих сфер АПК, виявляє їх економічну доцільність. При цьому кон'юнктура ринку багато в чому визначається станом економічної та господарської кон'юнктури АПК, функціональною характеристикою виробничих факторів - динамікою, характером і ступенем розвитку виробництва, рівнями доходів працівників (як споживачів), технологічними змінами виробництва, методами і механізмами ведення господарської діяльності, яка в більшій мірі стимулює розвиток ринку. *Оригінальність і практична значущість дослідження.* Оригінальність роботи закладається в тому, дану проблему слід розглядати не як завдання вузького характеру, що підлягає конкретним значенням, а має широкомасштабно-стратегічний характер. Це говорить про те, що при низькій інвестиційній діяльності та складній природно-економічної умови функціонування, досягнення стійкої конкурентоспроможності АПК регіону вимагає особливого підходу. *Висновки і перспективи подальших досліджень.* Основні висновки полягає в тому, що за своєю об'єктивною природою конкурентоспроможність АПК підлягає до складної функціональної системі. Тому індикатором бізнес клімату та визначником конкурентоспроможності АПК регіону є фактичні та очікувані зміни його економічної і господарської кон'юнктури. З цієї точки зору, конкурентоспроможність АПК вимагає стійкої динаміки інвестування наукових розробок, введення в обіг високоякісних операційних активів.

Ключові слова:

конкурентоспроможність, кон'юнктурний, факторні складові, кругообіг, потенціал.

Постановка проблемы. В современных условиях рыночного функционирования АПК Республики Коми, обеспечения растущей потребности населения на необходимые продукты питания возрастает актуальность повышения конкурентоспособности его сфер и предприятий. По сути, конкурентоспособность АПК определяется состоянием сложившейся хозяйственной конъюнктурой его сфер и предприятий, степенью их конкурентных преимуществ. Это предопределяет цели исследования – проведение всестороннего анализа экономической и хозяйственной конъюнктуры АПК региона, выявление основных факторных составляющих

его конкурентоспособности. Немаловажная задача исследования состоит в применении прогрессивных принципов и совершенных механизмов управления конкурентоспособностью АПК региона.

Раскрываемость методологических основ конкурентоспособности АПК, способствуя выделению ключевых практических задач, обогащает теоретико-практическую базу данного исследования. С точки зрения макро, мезо и микроэкономического подхода, анализ конкурентоспособности АПК дает возможность более достоверно изучить его хозяйственную систему, разрешить немаловажные производ-

ственно-рыночные проблемы. Выявление сложившейся экономической и хозяйственной конъюнктуры АПК способствует раскрываемости ключевых социально-экономических перемен его сфер и предприятий, определить задачи обеспечения их конкурентоспособности на перспективу.

Если раскрываемость экономической конъюнктуры АПК дает возможность выявить состояние финансовых, инвестиционных, товарных и иных рынков, определить возможности сложившейся доступа его сфер и предприятий к денежно-кредитным структурам, то анализ хозяйственной конъюнктуры позволяет изучить проблему кругооборота и оборота хозяйственной деятельности его предприятий, раскрыть состояние отдельных элементов их экономического потенциала. Это предопределяет необходимость совершенствования агропромышленной конкурентной политики на уровне государства, проведения детального анализа по использованию элементов хозяйственной системы АПК региона в долгосрочном стратегическом развитии, улучшения управления при решении конкурентных задач на уровне региона, отрасли и предприятий [1, с. 390].

Немаловажный интерес представляет рассмотрение конъюнктурной характеристики продовольственного рынка, определить уровня взаимосвязи его с экономической и хозяйственной конъюнктурой АПК. Следовательно, взаимообуславливаемость различных конъюнктур АПК требует рассмотрение их состояние и обеспечение дальнейшего развития в едином контексте, но с разной степени детализации. Поскольку рыночная конъюнктура в большей степени определяет коммерческую ценность производственных сфер АПК, выявляет их экономическую целесообразность – характеристику спроса и предложения, цены товара, объемов продаж, уровня конкурентных преимуществ товаров и т.д. Иными словами, конъюнктура рынка во многом определяется состоянием экономической и хозяйственной конъюнктуры АПК, функциональной характеристикой производственных факторов – динамикой, характером и степенью развития производства, уровнями доходов работников (как потребителей), технологическими изменениями производства, методами и механизмами ведения хозяйственной деятельности, которая в большей степени стимулирует развитие рынка. Все это говорит о том, что конъюнктура продовольственного рынка во многом зависит от характера и темпа развития интеллектуального капитала агропромышленного производства.

Анализ последних исследований и публикаций. Значимость данной проблемы, которая приобретает масштабный характер, требует дальнейшего изучения последних исследований, выявить его место и роли среди других категорий, определить полезности в процессах достижения эффективности производства. Несмотря на более масштабное исследование данной проблемы известными учеными (А. А. Дынкин, Р. А. Фатхутдинов, Ю. Б. Рудин, Ф. Хайек, М. Портер, Н. К. Моисеев, Е. Г. Ясин и др.), имеется множество в нем нерешенных задач, что требует проведению регулярного глубокого анализа.

Это говорить о том, что для достижение поставленной цели необходимо проводит углубленных разработок, определить взаимосвязимости данной категории с другими категориями. При этом основной акцент должен быть сделан к исследованию о взаимосвязей категорий «эффективность» и «конкурентоспособность». Учитывая, что представленные категории в той или иной степени дополняют друг друга, есть необходимость рассмотреть их в едином контексте, выявить причинно-следственных связей о взаимообусловленности и данных категорий. Отсутствие системного подхода к изучению данной проблемы не позволяет выявить множество признаков его в основном технологическом цикле АПК «финансы-наука-производства-рынок».

Указанные мнения ученых в последних публикациях обуславливает необходимость и целесообразность поиска более совершенных вариантов и подходов к анализу и оценке конкурентоспособности агропромышленных сфер. Среди них наиболее важными являются те варианты, которое определяют масштабы охвата конкурентоспособности технологического цикла производственных сфер АПК, удельного веса предприятий в участии товарного рынка, получении высокого хозяйственного результата.

Цель статьи. Основной целью статьи является раскрываемость и изучение конъюктурно-факторных составляющих конкурентоспособности АПК региона - разработка соответствующих рекомендаций, способных повысить эффективности и конкурентоспособности его сфер и предприятий, особенно главного звенья – сельского хозяйства. Для достижения цели необходимо решить следующие задачи: изучить ретроспективной динамики инвестирования АПК; провести анализ о движении и существующей состоянии (степень износа, ликвидации, обновления воспроизводства и т.д.) основных производственных фондов, в том числе поголовье скота, парка основных видов

сельскохозяйственной техники; изучить характеристику обрабатываемых земельных угодий; определить роли собственных источников финансирования инвестиций аграрных предприятий, особенно амортизационных отчислений, прибыли и чистого дохода.

Особое место принадлежит активизацию государственной финансово-экономической помощи, совершенствованию взаимоотношений между государством, финансовыми структурами и агропромышленными сферами. Крайне необходимо упорядочение принципов кредитования, снижение процентных ставок, повышение уровня лизинговых операций и т.д.

Изложения основного материала исследования. С точки зрения поиска решения практических задач, всесторонний анализ хозяйственной деятельности АПК Северного региона показывает, что в неблагоприятных природно-экономических условиях функционирования, большинство его аграрных предприятий не имеют достаточного дохода и нормального уровня рентабельности производства и сбыта. Низкий уровень функционирования АПК региона не соответствует жестким требованиям товарного рынка. Выход из сложившейся ситуации состоит в значительном увеличении финансовой поддержки государства, создании мощного конкурентного потенциала АПК региона, особенно в аграрных предприятиях.

Если обратить внимание на картины макроэкономического развития АПК региона, то заметим, что в среднем за последние десять лет (2008-2017 гг.) удельный вес инвестиций в сельское хозяйство из всех инвестиций в экономику региона составила лишь – 0,4%. Аналогичный показатель по всей пищевой промышленности региона еще ниже – 0,1%. Следовательно, из-за систематического недофинансирования хозяйствующих субъектов, проводимые огромные усилия в области восстановления воспроизводственного цикла АПК региона не увенчаются успехом. При высокой процентной ставке попытка использования государственных и негосударственных заемных средств не дает должного эффекта. Региональная АПК сильно отстает от прежних (дореформенных) уровней функционирования и развития, происходит активная деградация его экономического потенциала (производственного и потребительского).

Это говорит о том, что при низкой инвестиционной деятельности и сложной природно-экономической условия функционирования, достижение устойчивой конкурентоспособности АПК региона требует особого подхода. Данную проблему следует рассматривать не

как задачу узкого характера, подлежащую конкретному значению, а имеющее широкомаштабно-стратегический характер. Именно в таком уровне решение проблем позволит раскрыть причинно-следственные связи всех происходящих производственно-рыночных изменений. Высокий уровень конкурентоспособности – это надежный гарант обеспечения продовольственной независимости, достижения социально-экономической, экологической и иной стабильности АПК региона.

Сложившаяся экономическая конъюнктура АПК региона показывает, что сегодня его производственные сферы не имеют достаточный конкурентный потенциал по основным видам деятельности. Отсутствуют прогрессивные принципы и необходимые условия эффективного функционирования региональных агропромышленных сфер. Существующие макроэкономические факторы (финансы, деньги, налоги, займы, страховые взносы и т.д.) не оказывают позитивных влияний на различные стороны расширенного воспроизводства. В результате хозяйственная деятельность у большинства предприятий АПК региона остается недостаточно управляемой и неэффективной, а конкурентоспособность низкой. Выход из сложившейся ситуации состоит в построении стратегии развития АПК не только на основе уникальных видах деятельности, но и на новых способах ведения производства по сравнению с конкурентами [2, с. 78].

Отсюда следует вывод, что при продолжительном ухудшении производственного потенциала АПК региона – падение качественной характеристики обрабатываемых земель, снижение темпов эксплуатации используемой техники, оборудования и технологий, а также значительном уменьшении числа высококвалифицированных специалистов, очень сложно улучшить основные параметры выпускаемой товарной продукции и обеспечить их конкурентоспособности. Для достижения цели необходимо проводить системную модернизацию в отраслях и предприятиях АПК региона, обеспечить высокотехнологичное индустриальное агропромышленное производство.

Если обратить внимание на статистические данные, то заметим, что сокращение поголовья скота (почти по всем видам) в аграрном секторе экономики тормозила процессы развития не только животноводство, но и растениеводство. При этом сокращение числа высококвалифицированных специалистов, а также общих работников, занятых в сельском хозяйстве ведет к разрушению основы организации деятельности данной сферы. Рассмотрим со-

стояние производственного потенциала сельского хозяйства в Республике Коми (Табл.1).

Обобщая статистические данные, приходим к выводу, что почти у 90% аграрных предприятий происходит активная деградация основных элементов производственного потенциала сельского хозяйства. Особое внимание при-

влекает уменьшение величины и ухудшение состояния используемых земельных угодий. За анализируемый период общая площадь сельскохозяйственных угодий в хозяйствах всех категорий сократилась почти в 2,2 раза, а посевная площадь под урожай уменьшилась почти на 27,0%.

Т а б л и ц а 1

Основные итоги Всероссийских сельскохозяйственных переписей 2006 г. и 2016 г. по Республике Коми, на 01.07.2018 г.

Показатели	Хозяйства всех категорий		в том числе: сельскохозяйственные организации		крестьянские (фермерские) хозяйства и индивидуальные предприниматели		хозяйства населения	
	2006	2016	2006	2016	2006	2016	2006	2016
Число хозяйств – всего, ед.	х	х	208	74	481	395	105055	106946
Число работников, занятых в хозяйствах, чел.	х	х	8660	4650	1017	1274	х	х
Общая площадь сельскохозяйственных угодий, тыс. га	212, 2	95, 3	165, 4	56, 5	9,6	17,0	37,9	22,3
Посевная площадь сельскохозяйственных культур под урожай – всего, тыс. га	47, 5	37, 4	38, 5	29, 3	1,3	3,9	7,7	4,4
Поголовья КРС, тыс. голов	55, 5	37,4	26,1	19,8	2,3	7,3	27,2	10,4
в том числе: коровы	23,9	15,5	11,7	8,9	0,9	2,7	11,2	3,8
Свиньи	30,1	32,4	18,6	27,9	3,0	2,5	8,5	2,0
Птицы - всего	1544,7	1806,1	1513,7	1752,3	1,8	19,5	29,2	48,6
Наличие тракторов, шт.	3654	3335	1361	642	208	297	2085	2396
Доильные установки, шт.	172	193	126	96	22	97	24	-
Грузовые автомобили, шт.	2860	2674	726	267	99	113	2035	2294

Источник: разработано авторами на основании [8]

Анализ показывает, что более 80% сельскохозяйственных угодий региона находятся под множественными негативными воздействиями. Одними из которых является уменьшение объема внесенных минеральных и органических удобрений, известкование кислых почв. Разрушается рациональная структура обрабатываемых земельных угодий, вследствие чего, сегодня более 80% посевных площадей сельскохозяйственных организаций занимают кормовые культуры, лишь 20% зерновые, картофель и овощи открытого грунта.

За 2006-2016 гг. поголовье КРС в хозяйствах всех категорий имело активную тенденцию к снижению, т.е. на 21%, в том числе коров почти на 35,2%. Аналогичная тенденция в сельскохозяйственных организациях составила соответственно – 24,2 и 24,1%. Наблюдается рост поголовья КРС (в том числе коров) только в крестьянских хозяйствах и в хозяйствах населения, что тесно связано с созданием новых фермерских хозяйств и увеличением поголовья КРС у населения. Меняется структура поголовья скота в различных категориях хозяйств,

наиболее высокий удельный вес крупного рогатого скота и оленей наблюдается в сельскохозяйственных организациях (соответственно – 53,1 и 76,5% от общего поголовья скота), наименьшее в хозяйствах населения и крестьянских (фермерских) хозяйствах (соответственно – 34,2 и 20,4 и 13,2 и 3,1%). Уменьшается поголовье лошадей, овец и коз, незначительный рост свиней наблюдается в сельскохозяйственных организациях и фермерских хозяйствах.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Основной вывод состоит в том, что стратегические задачи управления и развития АПК Республики Коми требует совершенно новых подходов к обеспечению его эффективности и конкурентоспособности. Последний требует формирования внешних и внутренних факторов конкурентоспособности АПК, способных воздействовать на достижение устойчивого конкурентного преимущества его сфер и предприятий. Так как при отсутствии устойчивого конкурентоспособного производства невозможно решить ключевые социально-

экономические, экологические, инфраструктурные и иные задачи АПК, ориентироваться к долгосрочно стратегическому развитию, формировать цивилизованный рынок продовольствия.

Исследование показывает, что медленные темпы финансирования не только снижают темпы повышения конкурентоспособности, но и активизируют процессы ухудшения состояния хозяйствующих субъектов АПК региона, сокращению их числа. Резкое сокращение масштабов производства завершается падением физического объема товарной продукции, ускорению процесса оттока населения из села в большие города, уменьшению числа главных специалистов – экономистов, агрономов, зоотехников, инженеров и т.д.

Литература

1. Лисоволик Я. Д. *Конкурентная Россия в мире «конкурентной либерализации»*. Москва: Экономика, 2007. 445 с.
2. Лапшин В. Козлова О. Управление бизнесом: процессный подход. *Проблемы теории и практики управления*. 2009. №11. С. 78.
3. Татаркин А. И., Львов, Д. С., Куклин А. А. Моделирование устойчивого развития как условие повышения экономической безопасности территории. Екатеринбург: Изд-во Уральского Университета, 1999. 274 с.
4. Гаджиев Ю. А. Динамика и трансформация экономического пространства зоны Севера. *Макроэкономическая динамика северных регионов России*. Сыктывкар. 2009. 331 с.
5. Татаркин А. И. *Реструктуризация экономики дотационного региона*. Москва: Изд-во «Экономика», 2005. 663 с.
6. Мустафаев А. А. Интеллектуальный капитал – основа обеспечения конкурентоспособности предприятий. *Сборник материалов VIII Международной научно-практической конференции «Конкуренция и конкурентоспособность*. Организация производства конку-

рентоспособной продукции». Новочеркасск, 2010. С. 87.

7. Данилова В. Ю. Факторы, влияющие на конкурентоспособность строительной организации. *Молодой ученый*. 2018. №47 (233). С. 231.

8. *Статистический сборник «Сельское хозяйство в Республике Коми»*. Сыктывкар, 2018. С. 6-7.

References

1. Lisovolik, Y. D. (2007). *Competitive Russia in the world of "competitive liberalization"*. Moscow: Economics, 445.
2. Lapshin, V. & Kozlova, O. (2009). *Business management: process approach. Problems of management theory and practice*, 11, 78.
3. Tatarkin, A. I. & Lvov, D. S. & Kuklin, A. A. (1999). *Modeling sustainable development as a condition for improving the economic security of the territory*. Ekaterinburg: Publishing House of the Ural University, 274.
4. Gadzhiev, Yu. A. (2009). *Dynamics and transformation of the economic space of the North zone. Macroeconomic dynamics of the northern regions of Russia*. Syktyvkar, 331.
5. Tatarkin, A. I. (2005). *Restructuring of the economy of the subsidized region*. Moscow: Publishing house "Economics", 663.
6. Mustafaev, A. A. (2010). *Intellectual capital – the basis for ensuring the competitiveness of enterprises. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference “Competition and Competitiveness. Organization of production of competitive products.* " Novocherkassk, 87.
7. Danilova, V. Yu. (2018). *Factors affecting the competitiveness of the construction organization*. *Young scientist*, 47 (233), 231.
8. *Statistical digest “Agriculture in the Republic of Komi”* (2018), Syktyvkar, 6 – 7.

Стаття надійшла до редакції : 20.11.2019 р.

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Мустафаев А. А. Конъюнктурно-факторный анализ конкурентоспособности АПК Северного региона / А. А. Мустафаев, Н. В. Шляхтина // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 35–41.

УДК 336.164

JEL Classification: Q18, F65

КОСТИРКО Л. А.¹, ЄВТУШЕНКО М. В.²

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДІАГНОСТИКИ В СИСТЕМІ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАЦІЯМИ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.06

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світовій економіці, невідношення ринкового середовища, зміни умов підприємницької діяльності та парадигми корпоративного управління - все це ставить перед економічною наукою і практикою завдання пошуку нових підходів до фінансової діагностики як інструменту інформаційного забезпечення вартісно-орієнтованого менеджменту. *Об'єкт дослідження:* фінансова діагностика в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями. *Методи, використані в дослідженні:* логічно-змістовний, наукового пізнання, індукції і дедукції, аналізу і синтезу, економіко-математичного моделювання. *Гіпотеза дослідження:* наявність залежності між вартістю корпорації, її фінансовою стійкістю, фінансовою результативністю та чистим рухом грошових коштів. *Виклад основного матеріалу:* за результатами проведеного дослідження обґрунтовано концептуальні засади розвитку фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпоративними підприємствами, метою яких є забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання на основі зростання вартості і досягнення високої якості корпоративного управління. *Оригінальність та практичне значення:* визначаються узагальненням практики вартісно-орієнтованого управління корпоративними підприємствами в частині: фінансової діагностики зовнішнього середовища, вартісних індикаторів на основі показників фінансової звітності, фондових індикаторів вартості корпоративних підприємств та стану корпоративного управління. Практична значущість отриманих результатів полягає у формалізації драйверів вартості окремих кондитерських корпоративних підприємств на основі кореляційно-регресійних моделей, які можуть використовуватися для прогнозування. *Висновки дослідження:* обґрунтовано методичні підходи до: забезпечення інформаційних потреб стейкхолдерів на основі механізмів фінансового контролінгу корпоративних підприємств; підвищення якості моделей корпоративного управління і рейтингової оцінки внутрішнього фінансово-вартісного потенціалу підприємств; фінансової діагностики інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів на фондовому ринку на основі менеджменту, заснованого на очікуваннях.

Ключові слова:

концептуальні засади, фінансова діагностика, результативність, грошові кошти, чистий рух, система, вартісно-орієнтоване управління, корпорації.

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FINANCIAL DIAGNOSTICS IN THE SYSTEM OF VALUE-ORIENTED MANAGEMENT OF CORPORATIONS

Formulation of the problem. globalization processes taking place in the world economy, uncertainty of the market environment, changing business conditions and the paradigm of corporate governance – all this sets before the economic science and practice the task of finding new approaches to financial diagnostics as a tool for information support of value-oriented management. *Object of the research:* financial diagnostics in the system of cost-oriented management of corporations. *Methods used of the research:* logical content, scientific knowledge, induction and deduction, analysis and synthesis, economic and mathematical

¹ **Костирко Лідія Андріївна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси та банківська справа», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєверодонецьк, Україна.

Kostyrko Lydia, Doctor of Economic Sciences, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-3447-2343

e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com

² **Євтушенко Марина Вікторівна**, асистент кафедри «Корпоративні фінанси і контролінг», ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна.

Yevtushenko Marina, Assistant of Corporate Finance and Controlling Department, State Higher School of Economics, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-6602-844X

e-mail: marinapanasyuk@ukr.net

modeling. *Hypothesis of the research*: the existence of a relationship between the value of the corporation, its financial stability, financial performance and net cash flow. *Summary of the material*: the results of the study substantiate the conceptual foundations of the development of financial diagnostics in the system of value-oriented management of corporate enterprises, the purpose of which is to ensure the sustainable development of business entities on the basis of increasing value and achieving high quality corporate governance. *Originality and practical importance*: are determined by the generalization of the practice of value-oriented management of corporate enterprises in the part: financial diagnostics of the external environment, value indicators based on financial reporting indicators, stock indicators of corporate enterprise value and the state of corporate governance. The practical significance of the results is to formalize the value drivers of individual confectionery corporations based on correlation-regression models that can be used for forecasting. *Conclusions*: methodological approaches to: providing information needs of stakeholders on the basis of mechanisms of financial control of corporate enterprises are substantiated; improving the quality of corporate governance models and rating the internal financial and value potential of enterprises; financial diagnostics of the investment attractiveness of corporate securities in the stock market based on expectations-based management.

Key words:

conceptual frameworks, financial diagnostics, efficiency, cash, net movement, system, value-oriented management, corporations.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОЙ ДИАГНОСТИКИ В СИСТЕМЕ СТОИМОСТНО -ОРИЕНТИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ КОРПОРАЦИЯМИ

Постановка проблемы. Глобализационные процессы, происходящие в мировой экономике, неопределенность рыночной среды, изменения условий предпринимательской деятельности и парадигмы корпоративного управления - все это ставит перед экономической наукой и практикой задачу поиска новых подходов к финансовой диагностике как инструмента информационного обеспечения ценностно-ориентированного менеджмента. *Объект исследования:* финансовая диагностика в системе ценностно-ориентированного управления корпорациями. *Методы, использованные в исследовании:* логически-содержательный, научного познания, индукции и дедукции, анализа и синтеза, экономико-математического моделирования. *Гипотеза исследования:* наличие зависимости между стоимостью компании, ее финансовой устойчивостью, финансовой результативности и чистым движением денежных средств. *Изложение основного материала:* по результатам проведенного исследования обоснованы концептуальные основы развития финансовой диагностики в системе ценностно-ориентированного управления корпоративными предприятиями, целью которых является обеспечение устойчивого развития субъектов хозяйствования на основе роста стоимости и достижения высокого качества корпоративного управления. *Оригинальность и практическое значение:* определяются обобщением практики ценностно-ориентированного управления корпоративными предприятиями в части: финансовой диагностики внешней среды, стоимостных индикаторов на основе показателей финансовой отчетности, фондовых индикаторов стоимости корпоративных предприятий и состояния корпоративного управления. Практическая значимость полученных результатов заключается в формализации драйверов стоимости отдельных кондитерских корпоративных предприятий на основе корреляционно-регрессионных моделей, которые могут использоваться для прогнозирования. *Выводы исследования:* обоснованы методические подходы к: обеспечению информационных потребностей стейкхолдеров на основе механизмов финансового контроллинга корпоративных предприятий; повышению качества моделей корпоративного управления и рейтинговой оценки внутреннего финансово-стоимостного потенциала предприятий; финансовой диагностики инвестиционной привлекательности корпоративных ценных бумаг на фондовом рынке на основе менеджмента, основанного на ожиданиях.

Ключевые слова:

концептуальные основы, финансовая диагностика, результативность, денежные средства, чистое движение, система, ценностно-ориентированное управление, корпорации.

Постановка проблеми. Невід’ємною ознакою трансформаційних економік, до яких відноситься Україна, є наявність відтворювальних, секторальних, територіальних внутрісистемних асиметрій [1, с. 187].

Вони загострюються в умовах недостатнього розвитку фінансових ринків, корпоративного управління, що виявляється у низькій інвестиційній привабливості суб’єктів господарювання, недооцінці їх капіталу,

ускладненні виходу на світові ринки капіталу. Існуючі об'єктивні умови для зниження фінансово-вартісного потенціалу корпоративних підприємств породжені: не продуманістю економічної концепції і стратегії розвитку національного господарства в умовах ринкових трансформацій; уповільненим розвитком організаційно-правових форм суб'єктів господарювання; недосконалістю економічних інструментів і наявністю соціально-психологічних стереотипів в управлінні корпоративним сектором; нестійким типом фінансового стану більшості підприємств; уповільненням інноваційних процесів; високими темпами інфляційних процесів [2, с. 88]. Подолання інституціональних обмежень реформування економіки України та її фінансового сектору потребує запровадження методів вартісно-орієнтованого управління, здатних подолати деструктивний вплив трансформаційних перетворень на розвиток корпоративних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансової діагностики та вартісно-орієнтованого управління корпоративними підприємствами знаходяться в центрі уваги багатьох учених. Теоретичні основи вартісно-орієнтованого управління висвітлено в наукових працях зарубіжних вчених, серед яких А. Дамодаран, Т. Коллер, Т. Коупленд, М. Скотт. Методику діагностики фінансового стану підприємства та особливості ефективного управління акціонерним капіталом розкрито Микуляк О. В. і Гайдук І. Ю. [3, с. 173]. Назаренко І. М. намагається розмежувати вартісно-орієнтоване управління і ціннісно-орієнтований менеджмент, виходячи з того, що цінність є показником, який характеризує очікування майбутнього компанії при сформованих у даний момент умовах на основі інформації про неї, якою володіють інвестори [4, с. 275].

У міру розвитку фінансових ринків зростає роль фондових індикаторів визначення вартості корпорацій. Косова Т. Д., Ярошевська О. В. акцентують увагу на механізмах державного регулювання фондової біржової торгівлі та доступу на торговельні майданчики емітентів цінних паперів [5]. Гавриленко А. С. [6], Юрса М. Я. [7] узагальнили особливості розміщення кор-

поративних цінних паперів на фондових біржах України та міжнародних фондових біржах у системі зовнішнього корпоративного фінансування. Квасова О. П. справедливо наголошує на тому, що важливим чинником зростання вартості та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання на фондовому ринку України є удосконалення корпоративного управління [8]. Для визначення залежності процентної ставки, на основі якої залучається капітал вітчизняними корпораціями, від ставки *LIBOR*, Бардиним І. І. запропоновано моделі векторної авторегресії з коригуванням помилки (*VAR/VEC*) [9].

Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід зауважити, що потребує подальшого розвитку науковий підхід до дослідження вартісно-орієнтованого управління як системи та фінансової діагностики, як підсистеми, спрямованої на вдосконалення процесів функціонування корпоративного підприємства та його ефективності як результуючого показника.

Мета статті полягає в розробці концептуальних засад удосконалення методичних підходів до фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційне середовище є одним із найважливіших чинників, який безпосередньо впливає на вартість корпоративних підприємств та є фундаментальним важелем підвищення ефективності їх функціонування. Для забезпечення умов стійкого розвитку це середовище покликано виконувати такі функції: концептуальну, регламентну, контрольну, захисну, інформаційну, аналітичну, консультативно-роз'яснювальну та навчальну [10, с. 327].

В основі концептуальних засад фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями лежить таке методологічне підґрунтя: теорії фінансового і промислового капіталу; бізнес-моделювання; теорії створення вартості, яка втілюється в капіталі корпорації; фінансовий контролінг; ризик-менеджмент; менеджмент, заснований на очікуваннях (*Expectation-Based Management-EBM*), портфельна теорія. Остання спирається на припущення про те, що доходності акцій на

фондовому ринку розподілені згідно нормального розподілу випадкової величини [11, с. 79]. Окремо слід виділити теорію адаптивної системи управління вартістю підприємств, в основі якої лежать принципи інтегрованості, ієрархічності, інвестиційної та дивідендної керованості, альтернативності управлінських рішень, врахування впливу фінансового ризику [12, с. 67]. Адаптивність вартісно-орієнтованого управління проявляється в тому, що система знаходиться в постійному русі, її елементи

безперервно взаємодіють між собою, що призводить до зміни рівня розвитку елементів і унеможливорює досягнення рівноважного стану. Синергетичну взаємодію елементів адаптивного вартісно-орієнтованого управління забезпечує фінансова діагностика.

Концептуальні засади фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями формалізовано на рис. 1.

Рисунок 1 – Концептуальні засади фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями

Джерело: розроблено автором

Ефективність вартісно-орієнтованого управління значною мірою залежить від якості діагностики зовнішнього і внутрішнього середовища. Найбільш значущими зовнішніми факторами, які впливають на

фінансову результативність і вартість корпоративних підприємств, є: інвестиційна відкритість економіки країни; ступінь інтегрованості вітчизняного фінансового ринку у світові; кон'юнктура внутрішніх товарних

і фінансового ринку, динаміка реального ВВП; рівень безробіття; інфляційні чи дефляційні процеси в країні; фінансова нестабільність, ознаками якої є розвиток кризових явищ у банківській системі, погіршення стану бюджетно-фіскального сегменту; соціально-політична нестабільність у державі тощо [13, с. 191]. У науковій літературі та на практиці для оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на вартість корпорації застосовують PEST-аналіз (аббревіатура із перших літер чинників-об'єктів оцінки: p - policy, e - economy, s - society, t - technology). Внутрішніми факторами, які мають підлягати фінансовій діагностиці, є: стан корпоративного управління, рейтинг внутрішнього фінансово-вартісного потенціалу, ступінь впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, рівень розвитку фінансових механізмів залучення капіталу тощо.

SWOT-аналіз дозволяє поєднати методи діагностики внутрішнього й зовнішнього економічних середовищ корпоративного підприємства і визначити слабкі і сильні сторони вартісно-орієнтованого управління, здатні вплинути на фінансово-вартісний потенціал, (можливості) мобілізації фінансових ресурсів, позицію підприємства на ринку капіталу і фондовому ринку, зокрема [14, с. 115].

До основних функцій фінансової діагностики вартості корпорації належать [15, с. 18]: зменшення інформаційної асиметрії між особами, відповідальними за прийняття фінансових рішень, та об'єктом управління; прогнозування показників фінансового стану та фінансової стійкості, грошових потоків за видами діяльності, вартісних індикаторів; ідентифікація чинників, що впливають на вартість капіталу за обліковими та ринковими оцінками.

Фінансова діагностика обліково-звітних індикаторів передбачає: розрахунок показників фінансового стану за даними фінансової звітності підприємств, визначення балансової вартості акціонерного і власного капіталу, вартості чистих активів, обґрунтування комплексних узагальнюючих показників.

Фінансова діагностика ринково-управлінських індикаторів охоплює: рей-

тингування корпоративного управління та оцінку його якості; визначення кредитоспроможності та інвестиційної привабливості корпоративних підприємств; оцінку їх стану на ринку цінних паперів, наявності у лістингах фондових бірж; моніторинг ринкових курсів цінних паперів та їх трендів.

Значення фондових індикаторів зростає по мірі зміцнення конкурентних позицій корпорацій на фінансовому ринку, оскільки значущість внутрішніх джерел фінансування зменшується у разі збільшення темпів розвитку компанії. Корпорації зі стійкими темпами зростання капіталу частіше використовують фондові механізми шляхом залучення боргового (займи, кредити) та пайового (випуск акцій) фінансування [16, с. 103]. Первинне розміщення акцій (IPO - Initial Public Offering) на зарубіжних торговельних майданчиках є одним із ефективних інструментів фінансування корпорацій та залучення інвестицій у період економічного зростання, оскільки розширює спектр ліквідних інструментів на фондовому ринку, підвищує рівень його капіталізації, сприяє росту та структурній перебудові, ефективності ринкової економіки [17, с. 202].

Передумовою виходу підприємств на фондові ринки і можливості збільшення обсягу залучених фінансових ресурсів є впровадження у практику їх діяльності ефективної системи корпоративного управління. Ситуація ускладнюється притаманній корпоративному сектору України інсайдерською моделлю управління, зміцненню позицій фінансово-промислових груп у структурі корпоративної власності, що посилює монополізм, ослаблює конкурентне середовище, знижує активність емітентів і інвесторів на фондовому ринку [18, с. 40]. Його розвиток в Україні стримують такі фактори: недотримане принципу публічності діяльності корпоративними підприємствами; неповне розкриття ними інформації, передбаченої корпоративним законодавством; неврахування інтересів акціонерів, або порушення їх прав під час прийняття управлінських рішень; недостатня корпоративна культура, зокрема відсутність Кодексів корпоративного управління та інших регламентів; порушення прав власників ак-

цій при проведенні загальних зборів; високі ризики наявності конфлікту інтересів та операцій із пов'язаними особами [19, с. 644].

Успішна реалізація концепції вартісно-орієнтованого управління можлива за умови: підвищення прозорості корпоративних відносин; посилення захисту прав міноритарних акціонерів; задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів; забезпечення якості моделей корпоративного управління і рейтингової оцінки внутрішнього фінансово-вартісного потенціалу; зростання інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів на фондовому ринку на основі *ЕВМ*.

Апробацію концептуальних засад вартісно-орієнтованого управління проведено на матеріалах діяльності кондитерських корпоративних підприємств за 2006-2017 рр. За результатами фінансової діагностики формалізовано драйвери зростання їх вартості на основі кореляційно-регресійного

моделювання. Статистично значущими є моделі, наведені у табл. 1.

Кореляційно-регресійні моделі побудовано для підприємств, у яких одночасно спостерігається тісний кореляційний зв'язок показників «кумулятивний фінансовий результат від операційної діяльності - кумулятивний чистий грошовий потік від операційної діяльності», «кумулятивний валовий прибуток - кумулятивний чистий грошовий потік від операційної діяльності», «кумулятивний чистий прибуток - кумулятивний сукупний чистий грошовий потік». В основу формалізації покладено співвідношення з найбільшим коефіцієнтом кореляції. Множинний коефіцієнт детермінації R^2 усіх моделей є близьким до 0,9, або вище, що свідчить про їх достовірність. Серед представленої сукупності з 7 підприємств за ознакою типу стійкості фінансового стану спостерігається таке розподілення: 2 – абсолютний, 1 – нормальний, 2 – передкризовий, 2 – кризовий.

Т а б л и ц я 1

Формалізація драйверів зростання вартості корпоративних кондитерських підприємств

Назва підприємства	Модель	R^2 , коэф.	Тип фінансової стійкості
ПрАТ «ВО» Конті»	$KФР_{од}=1,028 * KГП_{од} + 71856,11$	0,954	передкризовий
ПАТ «Полтавакондитер»	$КВП=8,133 * KГП_{од} - 31764,64$	0,950	абсолютний
ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика»	$KФР_{од}=0,370 * KГП_{од} - 5543,85$	0,989	кризовий
ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч»	$КВП=2,235 * KГП_{од} + 100398,6$	0,893	нормальний
ПАТ «Харківська бісквітна фабрика»	$КВП=3,880 * KГП_{од} + 50179,51$	0,952	абсолютний
ПАТ «Кондитерська фабрика «ХАРКІВ'ЯНКА»	$КВП=1,270 * KГП_{од} + 34899,4$	0,930	кризовий
ПАТ «Крафт Фудз Україна»	$КВП=4,428 * KГП_{од} + 1696059,3$	0,976	передкризовий

Умовні позначення:

$KФР_{од}$ – кумулятивний фінансовий результат від операційної діяльності;
 $KГП_{од}$ – кумулятивний чистий грошовий потік від операційної діяльності;
 $КВП$ – кумулятивний валовий прибуток.

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, існування драйверів вартості притаманно підприємствам, незалежно від їх фінансового стану. Мова може йти про арифметичний знак цього драйвера – додатний, від'ємний, нейтральний.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано концептуа-

льні засади розвитку фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпоративними підприємствами. Їх метою є забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання на основі зростання вартості і досягнення високої якості корпоративного управління. Напрямами дослідження визначено узагальнення прак-

тики вартісно-орієнтованого управління корпоративними підприємствами в частині: фінансової діагностики зовнішнього середовища, вартісних індикаторів на основі показників фінансової звітності, фондових індикаторів вартості корпоративних підприємств та стану корпоративного управління. Забезпеченню ефективності вартісно-орієнтованого управління сприятимуть: впровадження механізмів фінансового контролю корпоративних підприємств; підвищення якості моделей корпоративного управління і рейтингової оцінки внутрішнього фінансово-вартісного потенціалу підприємств; здійснення фінансової діагностики інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів на фондовому ринку на основі менеджменту, заснованого на очікуваннях.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні фондових механізмів залучення капіталу кондитерськими корпоративними підприємствами.

Література

1. Ревун К. І. Дисбаланси сектору нефінансових корпорацій національної економіки: проблематика діагностики та нівелювання. *Наука й економіка*. 2014. Вип. 4. С. 184-190.

2. Меркулов М. М. Діагностика фінансового стану промислового підприємства в нестабільному середовищі. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2014. Т. 1, вип. 1. С. 85-96.

3. Микуляк О. В., Гайдук І. Ю. Діагностика фінансового стану в оцінці вартості капіталу банку. *Молодий вчений*. 2014. № 6(1). С. 172-175.

4. Назаренко І. М. Фінансові індикатори діагностики капіталу з позиції ціннісного та вартісного підходів. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 273-278.

5. Косова Т. Д., Ярошевська О. В. Механізми державного регулювання фондової біржової торгівлі. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія : Економічні науки*. 2017. № 1. С. 145-154.

6. Гавриленко А. С. Розміщення корпоративних цінних паперів на фондових біржах України: особливості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 9. С. 32-36.

7. Юрса М. Я. Публічне розміщення акцій на міжнародних фондових біржах як ін-

струмент зовнішнього корпоративного фінансування. *Наукові праці НДФІ*. 2010. Вип. 1. С. 91-97.

8. Квасова О. П. Удосконалення корпоративного управління інвестиційною діяльністю банків на фондовому ринку України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 3. С. 63-68.

9. Бардин І. І. Вплив підвищення ефективності фондового ринку України на вартість кредитних ресурсів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 1. С. 108-114.

10. Хуторна М. Е. Індикативний підхід до оцінки результативності забезпечення фінансової стабільності кредитних установ на основі діагностування інституційного середовища. *Бізнес Інформ*. 2019. № 4. С. 320-334.

11. Пінчук М. М. Відповідність історичної доходності акцій на фондовому ринку США нормальному розподілу на прикладі акцій корпорацій, що входять до фондового індексу *dow jones industrial average*. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 7. С. 77-80.

12. Костирко Л. А. Перспективи формування адаптивної системи управління вартістю підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 1. С. 64-68.

13. Ребрик Ю. С., Сириця А. В. Діагностика фінансової кризи України у контексті зовнішньоекономічної інтеграції. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14(3). С. 187-195.

14. Барилюк І. В., Рубаха М. В. Діагностика впливу факторів економічного середовища на формування фінансового капіталу компаній. *Фінанси України*. 2013. № 9. С. 104-117.

15. Івата В. В., Погорелова О. В. Перспективи фінансової діагностики як елементу управлінської системи в умовах трансформації економічного середовища. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування*. 2014. № 2. С. 15-19.

16. Петрашук М. М. Сучасний стан обігу корпоративних цінних паперів на світових фондових ринках. *Наукові праці НДФІ*. 2011. Вип. 3. С. 95-104.

17. Бабіченко В. В. Суперечності світового фондового ринку та проблеми реалізації корпоративних стратегій. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2014. Т. 19, Вип. 3(3). С. 200-204.

18. Іоненко К. В. Особливості становлення системи корпоративного управління на фондовому ринку. *Науковий вісник Полтавсь-*

кого університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2010. № 4(2). С. 37-42.

19. Дєєва Н. Е., Ярошевська О. В. Фондові механізми управління державними корпоративними правами в економіці України. Молодий вчений. 2017. № 3. С. 641-645.

References

1. Revun, K. I. (2014). Imbalances of the sector of non-financial corporations of the national economy: problems of diagnostics and leveling. Science and economics, 4, 184–190.

2. Merkulov, M. M. (2014). Diagnosis of the financial state of an industrial enterprise in an unstable environment. Market Economy: Modern Management Theory and Practice, 1, 1, 85-96.

3. Mykulyak, O. V. & Gaiduk, I. Y. (2014). Diagnostics of financial condition in estimating the value of bank capital. Young scientist, 6 (1), 172-175.

4. Nazarenko, I. M. (2016). Financial indicators of capital diagnostics from the point of view of value and value approaches. Business Forms, 2, 273–278.

5. Kosova, T. D. & Yaroshevskaya, O. V. (2017). Mechanisms of state regulation of stock exchange trading. Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade. Michael Tugan-Baranovsky. Series: Economic Science, 1, 145-154.

6. Gavrilenko, A. S. (2014). Placement of corporate securities on the stock exchanges of Ukraine: features. Formation of market relations in Ukraine, 9, 32–36.

7. Yursa, M. Y. (2010) Public offering of shares on international stock exchanges as an instrument of external corporate financing. Scientific works of the Scientific Research Institute, 1, 91-97.

8. Kvasova, O. P. (2014). Improving the Corporate Governance of Investment Activities of Banks in the Ukrainian Stock Market. Formation of market relations in Ukraine, 3, 63-68.

9. Bardin, I. I. (2014). The influence of improving the efficiency of the stock market of Ukraine on the cost of credit resources. Socio-

economic problems of the modern period of Ukraine, 1, 108-114.

10. Khutorna, M. E. (2019). An indicative approach to the evaluation of the effectiveness of ensuring the financial stability of credit institutions on the basis of diagnosing the institutional environment. Business Inform, 4, 320-334.

11. Pinchuk, M. M. (2013). Correlation of historical stock returns on the US stock market to the normal distribution of shares of corporations included in the stock index dow jones industrial average. Investment: practice and experience, 7, 77-80.

12. Kostyrko, L. A. (2014). Prospects for the formation of an adaptive enterprise value management system. Bulletin of the Vladimir Dahl East Ukrainian National University, 1, 64-68.

13. Rebrik, Y. S. & Syrytsya, A. V. (2013). Diagnostics of the financial crisis of Ukraine in the context of foreign economic integration. Economic analysis, 14 (3), 187-195.

14. Barilyuk, I. V. & Rubakha, M. V. (2013). Diagnostics of influence of economic environment factors on the formation of financial capital of companies. Finance of Ukraine, 9, 104-117.

15. Ivata, V. V. & Pogorelova, O. V. (2014). Prospects of financial diagnostics as an element of the management system in the conditions of transformation of the economic environment. Collection of scientific papers of the National University of Shipbuilding, 2, 15-19.

16. Petraschuk, M. M. (2011). The current state of circulation of corporate securities in the world stock markets. Scientific works of the Scientific Research Institute, 3, 95-104.

17. Babichenko, V. V. (2014). Contradictions of the world stock market and problems of implementation of corporate strategies. Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics, 19, 3 (3), 200-204.

18. Ionenko, K. V. (2010). Peculiarities of formation of the system of corporate governance in the stock market. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, 4(2), 37-42.

19. Deeva, N. E. & Yaroshevskaya, O. V. (2017). Fundamental mechanisms of management of state corporate rights in the economy of Ukraine. Young scientist, 3, 641-645.

Стаття надійшла до редакції : 06.11.2019 р.

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Костирко Л. А. Концептуальні засади фінансової діагностики в системі вартісно-орієнтованого управління корпораціями / Л. А. Костирко, М. В. Євтушенко // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 42–49.

УДК 336.24

JEL Classification: D61, G30, L53

ЛІХОНОСОВА Г. С.¹, ЛИСІКОВА К. М.²

ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.07

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України потребує нових підходів до управління витратами та формування тарифної політики на підприємствах теплоенергетики житлово-комунального господарства. *Метою статті є* розробка теоретико-методичних положень щодо виявлення фінансового механізму оптимізації витратної політики підприємств сфери теплопостачання, та розробка практичних рекомендацій стосовно використання методів та інструментів, що дають змогу оптимізувати витратну політику підприємств. *Предмет дослідження* – закономірності виникнення і протікання витратної політики підприємств сфери теплопостачання. *Методи, використані в дослідженні:* аналіз, синтез, абстрактно-логічний, порівняльний і статистичний, узагальнення та групування; системно-структурний, функціональний, інтегральний метод тощо. *Гіпотеза дослідження.* Наявність необхідності диференціації механізму формування повної собівартості реалізації теплової енергії. *Виклад основного матеріалу.* Встановлено, що діюча система управління витратами в житлово-комунальному господарстві не здатна стримувати зростання витрат, знижувати непродуктивні витрати матеріальних, трудових й енергетичних ресурсів, забезпечувати ефективність виробництва житлово-комунальних послуг, беззбитковість діяльності підприємств галузі, досягнення їхньою стабільного функціонування та розвитку. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягають в розробленні комплексного механізму формування собівартості відпущеної теплової енергії, що базується на роздільному формуванні витрат на виробництво теплової енергії джерелом теплопостачання та транспортування її по теплових мережах. *Висновки дослідження.* Розроблено механізм формування повної собівартості відпущеної теплової енергії, що базується на роздільному формуванні витрат на виробництво теплової енергії джерелом теплопостачання та транспортування її по теплових мережах. У зв'язку з високим ступенем зносу об'єктів основних засобів до складу прямих виробничих витрат на виробництво та транспортування теплової енергії запропоновано зарахувати витрати на проведення аварійно-відновлювальних робіт. Пропоновані заходи дають змогу найбільш повно здійснити розрахунок витрат на виробництво та транспортування теплової енергії.

Ключові слова:

витратна політика, фінансовий менеджмент комунальних підприємств, управління витратами, тарифна політика, повна собівартість.

FINANCIAL INSTRUMENTS OF COST POLICY OPTIMIZATION OF HEAT SUPPLY ENTERPRISES

Formulation of the problem. The current state of development of the Ukrainian economy requires new approaches to cost management and tariff policy formulation at utilities. *The purpose of the article is* to develop theoretical and methodological provisions for identifying the financial mechanism for optimizing the cost policy of heat supply companies, and to develop practical recommendations for the use of methods

¹ Ліхоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor of Finance Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6552-8920

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

² Лисикова Катерина Михайлівна, магістрант спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Lysikova Katerina, Master's degree of Finance, Banking and Insurance Specialty National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-4456-163X

e-mail: oohhhkatya@gmail.com

and tools that can optimize the cost policy of enterprises. *The subject of the study* is the regularity of the occurrence and course of the cost policy of heat supply companies. *Methods used in the study*: analysis, synthesis, abstract-logical, comparative and statistical, generalization and grouping; system-structural, functional, integral method and the like. *Research hypothesis*. Presence of necessity of differentiation of mechanism of formation of full cost of realization of thermal energy. *Presenting main material*. It is established that the current system of cost management in the housing and communal services industry is not able to contain the growth of costs, reduce the unproductive costs of material, labor and energy resources, ensure the efficiency of production of housing and communal services, break-even activities of enterprises of the industry, achieve their stable development. *The originality and practical significance* of the study are to develop a comprehensive mechanism for the formation of the cost of heat released, based on the separate formation of costs for the production of heat energy source heat and transport it through thermal networks. *Conclusions of the study*. The mechanism of formation of the full cost of the released thermal energy is developed, based on the separate formation of costs for the production of thermal energy by the source of heat supply and its transportation through thermal networks. Due to the high degree of wear and tear of fixed assets, it is suggested to include the costs of disaster recovery in the direct production costs for the production and transportation of heat. The proposed measures make it possible to fully calculate the cost of producing and transporting heat.

Key words:

cost policy, financial management of utility companies, cost management, tariff policy, full cost.

ФИНАНСОВЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОПТИМИЗАЦИИ РАСХОДНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ

Постановка проблемы. Современное состояние развития экономики Украины требует новых подходов к управлению затратами и формирования тарифной политики на предприятиях теплоэнергетики жилищно-коммунального хозяйства. *Целью статьи* является разработка теоретико-методических положений по выявлению финансового механизма оптимизации расходной политики предприятий сферы теплоснабжения, и разработка практических рекомендаций по использованию методов и инструментов, позволяющих оптимизировать расходную политику предприятий. *Предмет исследования* – закономерности возникновения и протекания расходной политики предприятий сферы теплоснабжения. *Методы, использованные в исследовании*: анализ, синтез, абстрактно-логический, сравнительный и статистический, обобщения и группировки; системно-структурный, функциональный, интегральный метод и др. *Гипотеза исследования*. Наличие необходимости дифференциации механизма формирования полной себестоимости реализации тепловой энергии. *Изложение основного материала*. Установлено, что действующая система управления расходами в жилищно-коммунальном хозяйстве не способна сдерживать рост расходов, снижать непроизводительные затраты материальных, трудовых и энергетических ресурсов, обеспечивать эффективность производства жилищно-коммунальных услуг, безубыточность деятельности предприятий отрасли, достижения их стабильного функционирования и развития. *Оригинальность и практическое значение исследования* заключаются в разработке комплексного механизма формирования себестоимости отпущенной тепловой энергии, основанный на раздельном формировании затрат на производство тепловой энергии источником теплоснабжения и транспортировки ее по тепловым сетям. *Выводы исследования*. Разработан механизм формирования полной себестоимости отпущенной тепловой энергии, основанный на раздельном формировании затрат на производство тепловой энергии источником теплоснабжения и транспортировки ее по тепловым сетям. В связи с высокой степенью износа объектов основных средств в состав прямых производственных затрат на производство и транспортировку тепловой энергии предложено отнести расходы на проведение аварийно-восстановительных работ. Предлагаемые меры позволяют наиболее полно осуществить расчет затрат на производство и транспортировку тепловой энергии.

Ключевые слова:

расходная политика, финансовый менеджмент коммунальных предприятий, управления расходами, тарифная политика, полная себестоимость.

Постановка проблеми. Житлово-комунальне господарство є галуззю національної економіки України, результати діяльності якої значною мірою зумовлюють показники розвитку суспільства. Нині особ-

ливої уваги потребують проблеми підприємств теплоенергетики, діяльність яких безпосередньо впливає на якість життя населення. Трансформація національної економіки у ринкову спричинила руйнування

механізму управління теплопостачанням, що призвело до незадовільного фінансового стану підприємств, і отже, до постійного зростання тарифів на теплову енергію, підвищення рівня зносу основних засобів, збільшення втрат тепла і теплоносіїв, зниження якості наданих послуг. Дослідження проблем підвищення ефективності функціонування галузі теплоенергетики стосуються, як правило, якості послуг і регулювання тарифів. За такого підходу не враховується сукупний вплив усіх факторів на функціонування підприємств теплоенергетики, що ускладнює вибір і прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження теорії і практики управління витратами на рівні підприємств зробили українські науковці. Зокрема, Т. М. Мудра, Л. І. Чернобай, Н. Л. Калиновська [1] навели методіку проведення діагностики процесу управління витратами на засадах функціонального підходу, Є. С. Градобоева [2, с. 50-53] ґрунтовно досліджує ціноутворення на продукцію та послуги підприємств житлово-комунального господарства.

Окремі питання пов'язані з формуванням тарифної політики на підприємствах та формування механізму управління витратами, досліджує В. Г. Алькема [3, с. 5–12]. Проте залишаються недостатньо розглянутими питання, пов'язані із скороченням витратної політики в підприємствах сфери теплопостачання.

Метою статті є розробка теоретико-методичних положень щодо виявлення фінансового механізму оптимізації витратної політики підприємств сфери теплопостачання, та розробка практичних рекомендацій стосовно використання методів та інструментів, що дають змогу оптимізувати витратну політику підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління витратами підприємств житлово-комунального господарства є одним з найбільш пріоритетних напрямків менеджменту житлово-комунального господарства. Витрати відіграють важливу роль у діяльності підприємств теплоенергетики житлово-комунального господарства, оскільки вони є не тільки базовим аспектом формування фінансових результатів діяльності таких суб'єктів господарювання, а й основою фор-

мування тарифів на житлово-комунальні послуги.

Проведений науковий аналіз сутнісних характеристик управління витратами, дозволяє удосконалити трактування даного поняття і довести, що управління витратами підприємств теплоенергетики – це система формування і регулювання витрат, яка спрямована на послідовну реалізацію функцій управління витратами для забезпечення ефективного використання ресурсів і капіталу з метою оптимізації їх структури та рівня, відповідно до стратегічних та поточних цілей підприємств теплоенергетики.

На сьогодні, сформувалося декілька підходів до управління витратами, зокрема: функціональний, системний, процесний.

Специфіка управління витратами підприємств теплоенергетики України визначається з вимогами п. 1. ст. 10 Закону України «Про природні монополії» [4] та наказів Державної регуляторної служби України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [5]. Відповідно, запроваджуються єдині методичні підходи до розподілу витрат між ліцензованими видами діяльності з виробництва, транспортування, постачання теплової енергії та іншими видами господарської діяльності, при визначенні планових та фактичних витрат за даними видами діяльності та ведення окремого обліку доходів за ліцензованими видами діяльності. Кожен із зазначених видів діяльності має відповідати організаційним, кваліфікаційним та техніко-технологічним вимогам. Визначальним у розподілі витрат між ліцензованими видами діяльності з виробництва, транспортування теплової енергії є безпосереднє віднесення витрат до конкретного об'єкта постачання теплової енергії.

Застосування наукових підходів до структуризації елементів системи управління витратами підприємств теплоенергетики дає змогу визначити сукупність елементів системи управління витратами до яких варто віднести: об'єкти (постійні, змінні, прямі та непрямі витрати, собівартість реалізованої продукції та наданих послуг); суб'єкти (фінансовий відділ, планово-економічний відділ, адміністрація підприємства, відділ бухгалтерського обліку); предмети (основні засоби, технологічне паливо, робоча сила, комплектуючі, електроенергія, матеріали та ін.); норми та нормативи витрат ресурсів; процеси

управління витратами (методики аналізу, калькулювання, контролю та систем обліку); методи управління витратами (на сьогодні – це нормативний метод).

Елементи системного підходу, можуть реалізуватися в межах механізму управління витратами, структурна схема якого наведена на рис. 1.

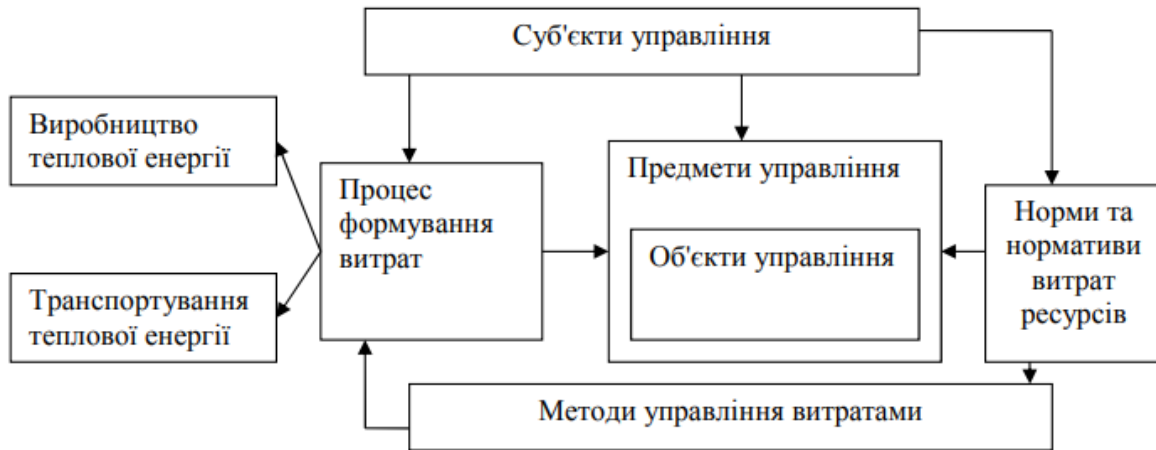

Рисунок 1 – Механізм управління витратами на підприємствах теплоенергетики
Джерело: розроблено авторами

Діюча система управління витратами підприємств теплоенергетики, на даний час, нездатна стримувати зростання витрат; оптимізувати витрати матеріальних, енергетичних, а також трудових ресурсів; забезпечувати беззбиткове функціонування підприємств. Головною проблемою неефективного функціонування підприємств теплоенергетики є високий рівень економічно необґрунтованих витрат на виробництво та надання житлово-комунальних послуг. Процедура формування тарифів також має багато недоліків, до яких варто віднести: витрати порівнюються з витратами за минулий період, при цьому наявні економічно необґрунтовані витрати минулих періодів переносяться на затверджуваний період; значне рознесення у часі дат зміни тарифів на енергоносії та змін тарифів на теплову енергію, що може тривати від кількох місяців до кількох років.

Тарифи на комунальні послуги затверджуються завжди з відставанням, значно пізніше цін, що призводить до виникнення фінансово-економічних проблем підприємств теплоенергетики.

Однією з найгостріших проблем житлово-комунального господарства (ЖКГ) в Україні є нераціональне та неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР). Це питання має не тільки економічне, а й соціальне та екологічне значення. Житлово-комунальне господарство споживає близько 25 % від загальної кількості

електроенергії країни та 40 % теплоенергетичних ресурсів [6].

Домінуючим видом палива при виробництві теплової енергії ліцензіатами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) у 2016 р. був природний газ – 90,4%, частка вугілля становила 4,4%, тепла енергія, вироблена на АЕС, – 2,5%, з нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії – 2,6%, з інших видів палива – 0,1% [7] (рис. 2.2). Втрати теплової енергії в теплових мережах становили у 2015 р. 15,3 % та 15,7 % – у 2016 р. (додаток Г). Втрати теплової енергії в теплових мережах ліцензіатів, яким було визначено економічно обґрунтовані тарифи на теплову енергію відповідно до вимог постанови КМУ від 01.06.2011 № 869, у 2016 р. фактично склали 16,6% (у 2015 р. – 15,5%), при цьому нормативні втрати теплової енергії, враховані при формуванні тарифів на теплову енергію, склали 13,6 %.

Втрати енергетичних ресурсів на всіх етапах її виробництва та транспортування споживачам у житлово-комунальному господарстві виникають за рахунок таких причин [6]: – низький коефіцієнт корисної дії (ККД) котлів (втрати – 15 %); – старі та аварійні теплотраси (втрати – 25 %); – нереалізоване тепло (втрати – 5 %). Зношеність обладнання на підприємствах теплоенергетики суттєво впливає на ефективність виробництва теплової енергії. Із

68070 установлених котлів 13614 котлів, або 1/5 від їх загальної кількості, експлуатується понад 20 років.

Протяжність теплових мереж у двотрубному обчисленні становить 25602,2 км, з них старих та аварійних – 4762,0 км (18,6 %) [6].

Одним із визначальних напрямків енергетичної стратегії України є збільшення енергоефективності та енергозбереження.

Аналіз джерел літератури показує, що класифікація заходів щодо енергозбереження може бути різноманітна, так виділяють заходи щодо енергозбереження в системах опалення, які можна розділити на чотири групи:

а) організація обліку та контролю за використанням енергії;

б) об'ємне планування, проектно-конструкторські заходи щодо енергозбереження;

в) технічні заходи з енергозбереження: вдосконалення інженерних систем та їх елементів (місцеве та центральне опалення, опалення, гаряче водопостачання);

г) економія енергії за рахунок використання природного тепла та холоду, використання вторинних енергоресурсів, зменшення втрат тепла.

Зауважимо, що у тепlopостачанні виділяють три сфери, де відбуваються втрати теплової енергії, і де можливо впровадити заходи щодо зниження цих втрат, тобто, заходи з енергозбереження (рис. 2).

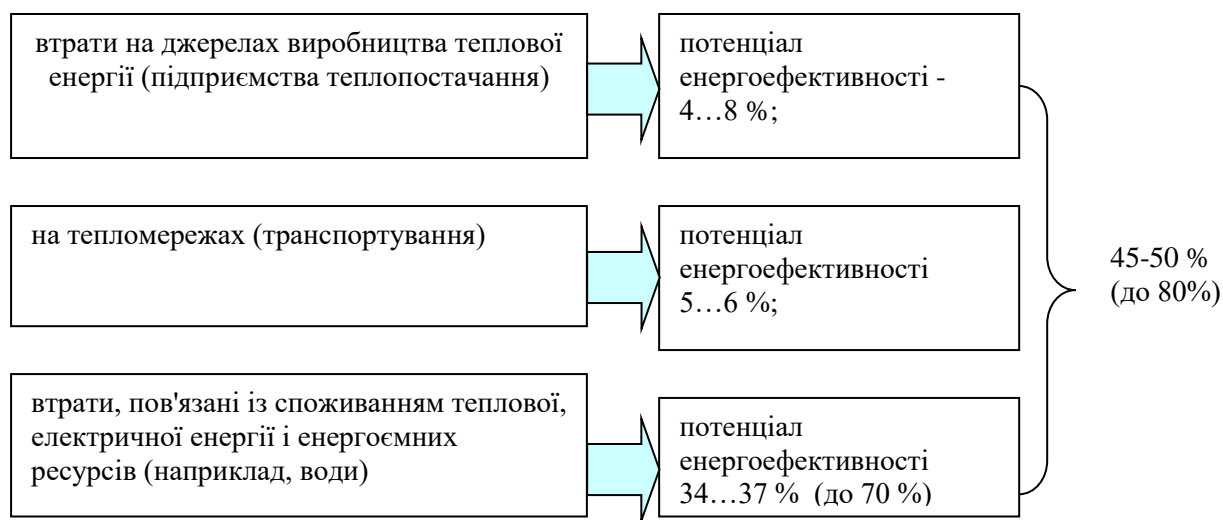

Рисунок 2 – Варіанти виникнення втрат теплової енергії
Джерело: розроблено авторами

Виходячи з цього, найбільш ефективним напрямком є скорочення втрат енергії на місці споживання. Та не на всі напрями енергозбереження підприємство має вплив.

Детальніше розглянемо впровадження енергозберігаючих заходів на місцях споживання теплоенергії, на які безпосередньо має вплив підприємство:

– переведення опалювальної установки в звичайний режим у неробочий час, вихідні дні дозволить заощадити 10-15% теплових втрат по відношенню до тепlopостачання будівель;

– впровадження пофасадного регулювання опалювальної установки дозволить заощадити 2-3% теплових втрат;

– зниження внутрішньої температури у житлових будинках вночі дозволить заощадити 2-3% втрат;

– видалення відкладень із стін котлоагрегатів та теплообмінників зменшить споживання тепла на 30% і більше;

– відновлення теплоізоляції на трубопроводах систем опалення зменшить теплові втрати на 7-9% загального споживання тепла;

– використання регуляторів температури в системах дозволить заощадити близько 50% теплової енергії, а коли в системі опалення встановлені температурні регулятори температури теплоносія, очікувана економія складе близько 15%;

– встановлення ефективних арматурних клапанів дозволить заощадити до 15-20% гарячої води;

– встановлення конденсатовідвідників підвищує ефективність використання парових

установок, зменшуючи частку пролітної пари на 5-10%;

- переведення системи з теплоносія "пар" в теплоносій "гаряча вода" заощадить 20–30% тепла;

- застосування замкнених схем збору та повернення конденсату економить до 15% теплової енергії;

- тепло вторинних енергоресурсів, включаючи безперервне продування котлів та випаровування з деаератора, можуть бути використані для потреб низькопотенційних теплових процесів: опалення, вентиляція, гаряче водопостачання, промивання;

- заміна трубчастих теплообмінників на пластинчасті та використання енергоефективних опалювальних приладів заощадить 10–20% тепла.

До заходів із забезпечення енергозбереження в котельнях відносять:

- економія теплової енергії за рахунок глибокої утилізації тепла вологих газів;

- переведення парових котлів у водогрійний режим;

- раціональний розподіл навантаження між декількома котлами, які працюють одночасно;

- редукування пари з одночасним виробленням електричної енергії;

- використання теплової енергії безперервного продування котлів.

Даний вид заходів повністю підпадає під повноваження підприємств теплопостачання і може бути використаний для розробки відповідних програм енергозбереження підприємствами теплопостачання.

В секторі теплозабезпечення доцільними є також заходи, що стосуються розвитку джерел теплопостачання, а саме:

- застосування сучасних пальників котельних з низькою емісією оксидів сірки та азоту;

- організація випуску та застосування більш ефективної та надійної автоматики регулювання і захисту котлоагрегатів і в цілому котельні;

- впровадження мікроконтролерної системи управління технологічним процесом роботи котлів;

- кільцювання діючих джерел тепла і створення можливості їх паралельної роботи;

- диспетчеризація системи обліку і контролю технологічних процесів розподілу теплової енергії;

- комп'ютеризація, автоматизація систем управління та контролю за процесами виробництва теплової енергії;

- коригування управління процесів горіння газу за вмістом CO у відхідних газах з регулюванням тягодуттевими машинами за допомогою тиристорних перетворювачів;

- обладнання котельних ефективними утилізаторами тепла відхідних газів з котлів, що дає змогу заощадити природний газ;

- впровадження нових технологій хімічної підготовки води котельні і ТЕЦ;

- впровадження високоефективної технології приготування і спалювання в топках котлів рідкого палива - паливних емульсій та обладнання для її реалізації. Ця технологія дає можливість спалювати високов'язкі та некондиційні мазути;

- впровадження стаціонарних газоаналізаторів оптимізації процесу горіння;

- впровадження електронасосних агрегатів з широким діапазоном робочих характеристик, що дозволяє оптимізувати витрату енергії на привід насосів.

Перелік даних напрямів також конкретно може бути використаний на підприємствах централізованого теплопостачання та стати основою розробки дієвої програми впровадження заходів енергозбереження.

Однією з основних цілей планування поточної діяльності та розвитку житлово-комунального господарства є визначення мінімально допустимого рівня сумарного фінансування з урахуванням, з одного боку, запобігання критичному зносу основних засобів, що призводить до їхнього невідновлюваного руйнування, зниження надійності, стійкості та екологічної безпеки, а з іншого – граничних можливостей територіального бюджету та доходів споживачів.

У цих умовах зростає роль економічно обґрунтованих тарифів як база планування і прогнозування рівня житлово-комунального обслуговування, одним з основних видів діяльності якого є теплопостачання. Головна роль у формуванні економічно обґрунтованих тарифів відводиться повному та всебічному аналізу витрат на виробництво і транспортування теплової енергії.

На підприємствах теплоенергетики класифікація витрат на виробництво робіт (послуг) проводиться відповідно до вимог П(С)БО 16 «Витрати» та нормативно-правових актів, що регламентують особливості формування витрат.

Складність розрахунку собівартості виробництва теплової енергії полягає в необхідності обґрунтування всіх витрат за калькуляційними статтями, що не завжди

можливо в зв'язку з відсутністю нормативно-методичної бази і непередбачуваністю фінансової ситуації. З огляду на це, за окремими статтями розрахунок витрат проводиться на основі фактичних даних минулих періодів із коригуванням на плановий обсяг за прогнозними показниками.

На основі нормативно-правових актів та методичного забезпечення розроблено механізм формування повної собівартості виробленої теплової енергії. Суть механізму полягає в формуванні витрат з розподілом на виробництво теплової енергії та її транспортування по теплових мережах. У зв'язку з високим ступенем зносу об'єктів основних засобів, до складу прямих виробничих витрат на виробництво та транспортування теплової енергії необхідно включати витрати на проведення аварійно-відновлювальних робіт у разі можливості їх прямого внесення до об'єкта калькулювання.

Централізоване теплопостачання від районних опалювальних та промислово-опалювальних котелень набуло широкого поширення. За даними проектних інститутів, продуктивність котелень змінюється в широкому діапазоні – до 700–800 Гкал / год., однак найбільшу питому вагу мають котельні з одиничною продуктивністю – 100–200 Гкал/год.

З огляду на велику кількість котелень і широкий діапазон їхньої продуктивності оптимізація їхньої роботи має велике значення.

Основними напрямками оптимізації роботи котелень можуть бути такі:

1) вибір оптимальних типорозмірів і кількості котлів для котелень. Водночас визначаються оптимальний склад, черговість і терміни введення основного обладнання;

2) вибір оптимальної концентрації потужностей районних котелень. Розрахунки проводяться за різної теплової потужності місцевих і районної котелень, а також при зміні радіуса транспортування тепла від центральної котельні;

3) вибір оптимальних параметрів теплоносія для систем теплопостачання. Вибір оптимального температурного графіка необхідно проводити в кожному конкретному випадку на основі спеціальних техніко-економічних розрахунків.

Централізація теплопостачання на базі великих джерел тепла, поширена в Україні, зумовила створення великої кількості

теплових мереж. Для підвищення ефективності систем централізованого теплопостачання необхідно удосконалити методи оптимізації систем транспорту тепла. Оптимізація теплових мереж має розвиватися в двох напрямках:

1) вибір оптимальних схем теплових мереж, обладнаних різними вузлами управління: центральними тепловими (ЦТП) і контрольно –розподільними (КРП) пунктами, а також різними складовими, що є резервними елементами (аварійні перемички, резервні джерела тепла), призначеними для забезпечення надійного й економного управління складними тепловими і гідравлічними режимами системи;

2) визначення оптимальних параметрів розгалужених теплових мереж. Оптимізація параметрів теплових мереж міст і промислових центрів має передбачати вибір оптимального рішення щодо трасування мережі, діаметра труб і напору мережевих насосів, розміщення і параметрів насосних підкачувальних та дроселюючих підстанцій по трасі з урахуванням рельєфу місцевості, а також за основними резервними зв'язками, нормальним і аварійним гідравлічними режимами.

Таким чином, коло досліджуваних питань доволі широке і для їхнього вирішення потрібно поєднати принципи оптимальності та надійності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розроблено механізм формування повної собівартості відпущеної теплової енергії, що базується на роздільному формуванні витрат на виробництво теплової енергії джерелом теплопостачання та транспортування її по теплових мережах. У зв'язку з високим ступенем зносу об'єктів основних засобів до складу прямих виробничих витрат на виробництво та транспортування теплової енергії запропоновано зарахувати витрати на проведення аварійно-відновлювальних робіт. Пропоновані заходи дають змогу найбільш повно здійснити розрахунок витрат на виробництво та транспортування теплової енергії.

Література

1. Мудра Т. М., Чернобай Л. І., Калиновська Н. Л. Діагностика процесу управління витратами на засадах функціонального підходу: теоретичні аспекти та практичне застосування. URL:

www.nbu.gov.ua/portal/soc_gym/nie/2011_3/087-091/pdf (дата звернення: 19.12.2019).

2. Градобоева Є. С. Ціноутворення на продукцію та послуги підприємств житлово-комунального господарства: проблеми та шляхи рішення. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія «Економічні науки». 2016. Том 2. № 3. С. 50–53.

3. Алькема В. Г. Механізм управління витратами як важливий елемент ресурсної складової економічної безпеки логістичних утворень. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №1(9). С. 5–12.

4. Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 18.12.2019).

5. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 18.12.2019).

6. Про теплопостачання: Закон України від 02.06.2005 № 2633-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2633-15> (дата звернення: 18.12.2019).

7. Процедура встановлення тарифів на теплову енергію, її виробництво, транспортування, постачання : Постанова НКРЕ від 17.02.2011 № 244. URL: http://www2.nerc.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=1104_22&cat_id=34446 (дата звернення: 19.12.2019).

8. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua> (дата звернення: 20.12.2019).

9. Николаева С. А. *Особенности учета затрат в условиях рынка: система «директ – costing»*. Москва: Финансы и статистика, 2003. 128 с.

References

1. *Mudra, T. M. & Chernobay, L. I. & Kalynovskaya, N. L.* (2019). Diagnosis of cost management process on the basis of functional approach: theoretical aspects and practical application. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gym/nie/2011_3/087-091/pdf (accessed: 12/19/2019).

2. *Gradoboeva, E. S.* (2016). Pricing for the products and services of housing and communal services enterprises: problems and solutions. Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences Series, Vol. 2, 3, 50–53.

3. *Alkema, V. G.* (2011). The mechanism of cost management as an important element of the resource component of economic security of logistics entities. Bulletin of Zaporizhzhya National University, 1 (9), 5–12.

4. On the national commission implementing state regulation in the fields of energy and utilities: Law of Ukraine of September 22, 2016 No. 1540-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (accessed: 12/18/2019).

5. On Natural Monopolies: Law of Ukraine of 20.04.2000 No. 1682-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (accessed: 12/18/2019).

6. On heat supply: Law of Ukraine of 26.06.2005 No. 2633-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2633-15> (accessed: 12/18/2019).

7. Procedure for setting tariffs for thermal energy, its production, transport, supply: NERC Resolution of February 24, 2011 No. 244. URL: http://www2.nerc.gov.ua/control/en/publish/article?showHidden=1&art_id=1104_22&cat_id=34446 (accessed 19/12/2019).

8. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. URL: <http://www.minregion.gov.ua> (accessed: 12/20/2019).

9. *Nikolaeva, S. A.* (2003). Features of accounting of costs in the market conditions: the system "direct – costing". Moscow: Finance and Statistics, 128.

Стаття надійшла до редакції : 01.12.2019 р.

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Фінансовий інструментарій оптимізації витратної політики підприємств сфери теплопостачання / Г. С. Ліхоносова, К. М. Лисікова // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 50–57.

УДК 336.164

JEL Classification: Q18, F65

СОЛОМАТИНА Т. В.¹, ЧЕРНОДУБОВА Е. В.², КОРОЛЕВА Н. М.³
КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.08

Постановка проблеми. На основі аналізу тенденцій та стану формування фінансових ресурсів аграрних підприємств визначено проблеми та пріоритетні напрямки формування політики фінансування розвитку аграрного сектору. *Мета статті* - комплексний аналіз стану фінансування розвитку аграрних підприємств з метою формування інформації для розробки гнучкої політики фінансування розвитку виробничого потенціалу аграрного сектору. *Об'єкт дослідження* – джерела фінансування діяльності аграрних підприємств. *Методи, використані в дослідженні:* узагальнення, порівняння, логічно-змістовний, індукції, дедукції та аналізу. *Гіпотеза дослідження* полягає в аналітичній оцінці стану та тенденцій забезпечення фінансовими ресурсами аграрних підприємств з метою формування гнучкої політики фінансування розвитку аграрного сектору. *Виклад основного матеріалу:* проаналізовано в динаміці стан використання інвестиційних ресурсів, структура кредитного портфелю і кредитного навантаження аграрних підприємств, надана оцінка банківських програм фінансування у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями та ефективності використання обігових коштів аграрного сектору. Це дозволило визначити доміанти прискорення обіговості оборотних активів та вибору політики фінансування аграрних підприємств аграрної галузі. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* На основі аналізу стану забезпечення фінансовими ресурсами аграрного сектору та оцінки їх ефективності обґрунтовано заходи, що сприятимуть вибору раціональної політики фінансування аграрних підприємств. *Висновки дослідження:* обґрунтовано вибір джерел фінансування з позиції вартісної концепції і формування гнучкої політики фінансування розвитку аграрних підприємств, що базується на сценарному підході.

Ключові слова:

фінансування, аграрне підприємство, аналіз, вибір джерел фінансування, ефективність, політика фінансування, ризик.

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF FINANCING THE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Formulation of the problem On the basis of the analysis of tendencies and the state of formation of financial resources of agricultural enterprises, the problems and priority directions of forming the policy of financing the development of the agricultural sector have been identified. *The purpose of the article* is a comprehensive analysis of the state of financing the development of agricultural enterprises in order to generate information for developing a flexible policy for financing the development of agricultural

¹ **Соломатина Тетяна Василівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси та банківська справа», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Solomatina Tetiana, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1949-3277

e-mail: t.solomatina@i.ua

² **Чернодубова Елеонора Валеріанівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси та банківська справа», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Chernodubova Eleonora, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-7696-3215

e-mail: ella.cher.lg@gmail.com

³ **Королева Наталя Миколаївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Соціологія і суспільні науки», Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна.

Koroleva Natalia, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Sociology and Social Sciences Department, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4664-1797

e-mail: koroleva_mabo@ukr.net

production potential. *Object of research* - sources of financing the activities of agricultural enterprises. *Methods used in the study*: generalization, comparison, logical and meaningful, induction, deduction and analysis. *The hypothesis of the study* consists in the analytical assessment of the state and tendencies of providing financial resources to agricultural enterprises in order to formulate a flexible policy for financing the development of the agricultural sector. *Summary of the main material*: the dynamics of the use of investment resources, the structure of the loan portfolio and the credit load of agricultural enterprises are analyzed, the evaluation of bank financing programs in cooperation with international financial institutions and the efficiency of use of working capital of the agricultural sector. This made it possible to identify the dominant factors in accelerating the circulation of current assets and the choice of financing policy for agricultural enterprises in the agricultural sector. *Originality and practical significance of the study*. On the basis of the analysis of the state of provision of financial resources of the agricultural sector and evaluation of their effectiveness, measures that will contribute to the choice of rational policy of financing of agricultural enterprises are substantiated. *Conclusions of the research*: The choice of sources of financing from the point of view of cost concept and formation of flexible policy of financing of development of agrarian enterprises based on the scenario approach is substantiated.

Keywords:

financing, agricultural enterprise, analysis, choice of sources of financing, efficiency, financing policy, risk.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Постановка проблемы На основе анализа тенденций и состояния формирования финансовых ресурсов аграрных предприятий определены проблемы и приоритетные направления формирования политики финансирования развития аграрного сектора. *Цель статьи* - комплексный анализ финансирования развития аграрных предприятий с целью формирования информации для разработки гибкой политики финансирования развития производственного потенциала аграрного сектора. *Объект исследования* - источники финансирования деятельности аграрных предприятий. *Методы, использованные в исследовании*: обобщение, сравнение, логически-содержательный, индукции, дедукции и анализа. *Гипотеза исследования* заключается в аналитической оценке состояния и тенденций обеспечения финансовыми ресурсами аграрных предприятий с целью формирования гибкой политики финансирования развития аграрного сектора. *Изложение основного материала*: проанализированы в динамике состояние использования инвестиционных ресурсов, структура кредитного портфеля и кредитной нагрузки аграрных предприятий, дана оценка банковских программ финансирования в сотрудничестве с международными финансовыми организациями и эффективности использования оборотных средств аграрного сектора. Это позволило определить доминанты ускорения оборачиваемости оборотных активов и выбора политики финансирования аграрных предприятий аграрной отрасли. *Оригинальность и практическое значение исследования*. На основе анализа состояния обеспечения финансовыми ресурсами аграрного сектора и оценки их эффективности обоснованы мероприятия, способствующие выбору рациональной политики финансирования аграрных предприятий. *Выводы исследования*: обоснован выбор источников финансирования с позиции стоимостной концепции и формирования гибкой политики финансирования развития аграрных предприятий, основанный на сценарном подходе.

Ключевые слова:

финансирование, аграрное предприятие, анализ, выбор источников финансирования, эффективность, политика финансирования, риск.

Постановка проблеми. Останні роки український аграрний сектор інтенсивно нарощує експортний потенціал, рівень рентабельності виробництва збільшується, витрати зростають. Крім того, майже 30% світових чорноземів знаходиться в Україні і більша їх частина потребує значних вкладань у якість ґрунту та підвищенні якості урожаю. Для подальшого розвитку та конкурентоспроможності галузі потрібні дос-

лідження, інновації. Такі завдання та перспективи вимагають значних обсягів фінансування. Виникають питання, пов'язані з аналітичною оцінкою фінансування виробничого потенціалу розвитку аграрних підприємств та його ефективності, оскільки вибір фінансових джерел впливає на результативність діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним

аспектам фінансування діяльності, формуванню фінансової політики аграрних підприємств та оцінці фінансового забезпечення присвячені наукові праці відомих вітчизняних вчених, серед яких В. Абрамова [1], В. Андрійчук, О. Василик, О. Гудзь [2], М. Я. Дем'яненко, В. Я. Месель-Веселяк [4], А. Поддєрьогін [5], П. Стецюк [6], П. Саблук.

Виходячи із багатоаспектності проблеми фінансового забезпечення аграрного сектору, до недостатньо пророблених слід віднести такі важливі питання як: вибір методів та інструментів фінансування; обґрунтування гнучкої політики фінансування з позицій забезпечення ефективності та допустимості ризику діяльності аграрних підприємств; розробка методичного підходу до оцінки ефективності джерел фінансування основних і обігових активів; системи показників з позиції вартісної концепції

Мета статті полягає в комплексному аналізі стану фінансування розвитку аграрних підприємств з метою формування інформації для розробки гнучкої фінансової політики розвитку виробничого потенціалу аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх п'яти років аграрний сектор економіки України підтримує тенденцію до зростання. За статистичними даними частка у валовій доданій вартості становить 13 %, при використанні основних засобів вартістю понад 100 млрд. грн. Галузь стала однією з основних бюджетоутворюючих сфер економіки країни та займає друге місце у товарній структурі експорту. Забезпечення ефективності діяльності в умовах зростаючої конкуренції можливо лише при переході на інноваційний шлях розвитку, за умови наявності відповідного рівня виробничого потенціалу. Для обґрунтування політики фінансування відтворення виробничого потенціалу аграрного сектору на перший план виходить аналітична оцінка стану та тенденцій формування фінансових ресурсів.

Порівняння капітальних інвестицій аграрного сектору з вартістю основних засобів (рис. 1) показали що обсяг інвестицій становить 2,7 % від вартості основних, а темп приросту за 4 роки становив 176 %, що на 84 % більше темпу приросту вартості основних засобів аграрної сфери.

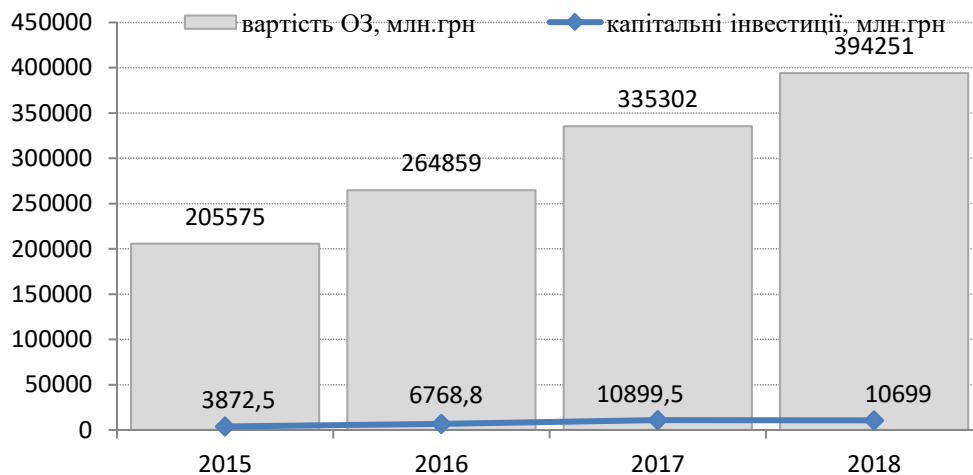

Рисунок 1 – Капітальні інвестиції та основні засоби аграрного сектору
Джерело: узагальнено авторами на підставі [7]

Однак, за рівнем технологічності українські виробники на третину відстають від показників ЄС, за долею хай-тек-продукції в експорті відставання становить в 4-8 разів, за енергоефективністю – в десять разів. Завдяки впровадженню нових технологій приріст ВВП становить 0,7 % проти 60-90 % у розвинутих країнах. Протягом останнього десятиріччя освоєння

нових видів техніки скоротилося у 14,3 рази, а частка інноваційно-активних виробничих підприємств у 5 разів [8]. Результати аналізу співставлення навантаження і ефективності використання технічних засобів (рис. 2) показали, що для 2000-2010 р.р. характерними є несприятливі тенденції: збільшення навантаження на одиницю технічних засобів (у 2,9 рази); високий

ступінь зносу (більше 56 %), недостатній рівень інвестування в оновлення технічних засобів. Все це призвело до дефіциту необхідної техніки, збільшення вартості послуг та скорочення рентабельності виробництва. Протягом останніх восьми років навантаження на одиницю технічних засобів скоротилося на 7 %, при цьому рентабельність зросла на 2,7 % та майже дійшла до рівня 2000 року. За останні три роки в аграрному секторі зменшилися інвестиції в техніку в

кілька разів. Якщо в 2013 році в Україну імпорту сільгоспмашин склав понад 1 мільярд доларів, то в 2014 р. скоротився майже вдвічі і продовжував скорочуватися у 2015 році.

Кризові 2014-2015 роки значно ускладнили доступ аграріїв до фінансових ресурсів на придбання сільгосптехніки: у 2014 році кредитування та лізинг склали 35 % від загального обсягу продажів, в 2015 – більше 10 %, в 2018 – 12 %.

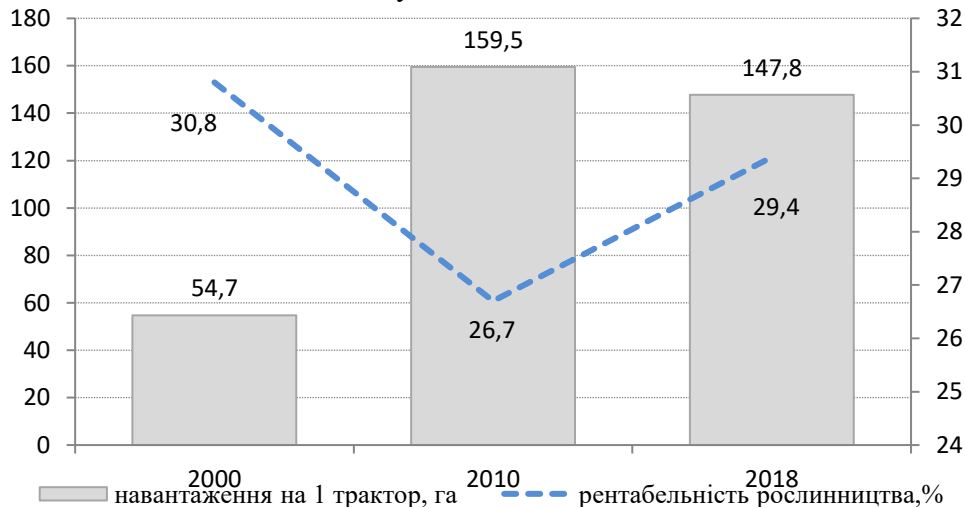

Рисунок 2 – Динаміка ефективності використання технічних засобів
Джерело: узагальнено авторами на підставі [7]

За результатами аналізу забезпечення фінансовими ресурсами виявлено: зростання частки короткострокових зобов'язань, зниження обсягу кредитів для потреб аграрного сектору та відсутність альтернативних форм фінансування.

Інноваційний розвиток аграрного сектору можливий завдяки використанню власних коштів, кредитних та партнерських програм. Для кредитування підприємств АПК в банках існують різні програми фінансування у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями (табл. 1):

- на поповнення обігових коштів – фінансування оборотного капіталу (закупівля добрив, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, придбання племінного поголів'я худоби) за допомогою овердрафту, кредитної лінії, строкового кредиту;

- на купівлю сільськогосподарської техніки – придбання техніки іноземного, вітчизняного виробництва;

- на впровадження інвестиційних проектів – фінансування інвестиційних проектів з

будівництва основних засобів, таких як елеватори, склади тощо.

Результати порівняльного аналізу вартості кредитів і рентабельності аграрних підприємств свідчать про недостатній рівень їх кредитоспроможності та надто високі ризики залучення кредитних ресурсів у зв'язку з високими ставками кредитів.

Достатність обігових коштів оцінюється на основі результатів аналізу ефективності їх використання, що є результатом інтенсивності їх вкладення на одиницю земельної площі. Основним показником, який характеризує ефективність використання оборотних активів, є швидкість їх обігу, або обіговість. Правомірною є позиція [5], коли для розрахунків обіговості оборотних активів доцільно використовувати вартість тільки тих оборотних активів, які брали участь у виробничому процесі аграрних підприємств. Це дозволяє визначити не тільки фактичну обіговість, але і плановий її рівень та оцінити ефективність використання оборотних активів і прискорення їх обіговості.

Приклади банківських програм фінансування у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями

Донор	Банк	Програма	Строки	Ставки та комісії	максимальна сума
НУФ	Укргазбанк	Кредитування МСБ в межах співпраці з НУФ	на поповнення обігових коштів –до 36 місяців, на інвестиційні цілі –до 60 місяців	гривня - від 17,0 % євро - від 6,2 % комісія разова - від 1%	250 тис. євро
ЄІБ	Укргазбанк	Спільний з ЄІБ проєкт кредитування МСП та компаній з середнім рівнем капіталізації	24- 60 міс	зменшення розміру процентної ставки на 0,25 процентів річних	для МСП - 12,5 млн. євро за рахунок ЄІБ
ЄІБ	Ощадбанк	Кредити у співробітництві з ЄІБ. Пріоритетні напрямки кредитування: агросектор	24- 60 міс.	У гривні знижена на 1.25 % річних від стандартної. В іноземн.валюті - знижена на 0.5 % річних від стандартної	Для МСП - 12,5 млн. євро за рахунок ЄІБ
НУФ	Прокредитбанк	Програма фінансування для клієнтів з валовим річним доходом не більше 5 млн. євро	до 36 міс.	Індекс ставок UIRD 3 міс. для кредитів НУФ становить 13,58 %.	еквівалент 100 тис. євро
НУФ	Мегабанк	Кредитування за програмою НУФ (СГ підприємства та торгівля)	до 3 років - на поповнення обігових коштів, до 5 років - на купівлю основних засобів	від 16 % річних	Для підприємців - 25 тис. євро. Для малих компаній - 100 тис. євро. Для середніх - 250 тис. євро

Джерело: розроблено авторами

Для дослідження тенденцій ефективності використання обігових активів, було обрано 25 типових аграрних підприємств

рослинницького напрямку Луганської області (рис. 3).

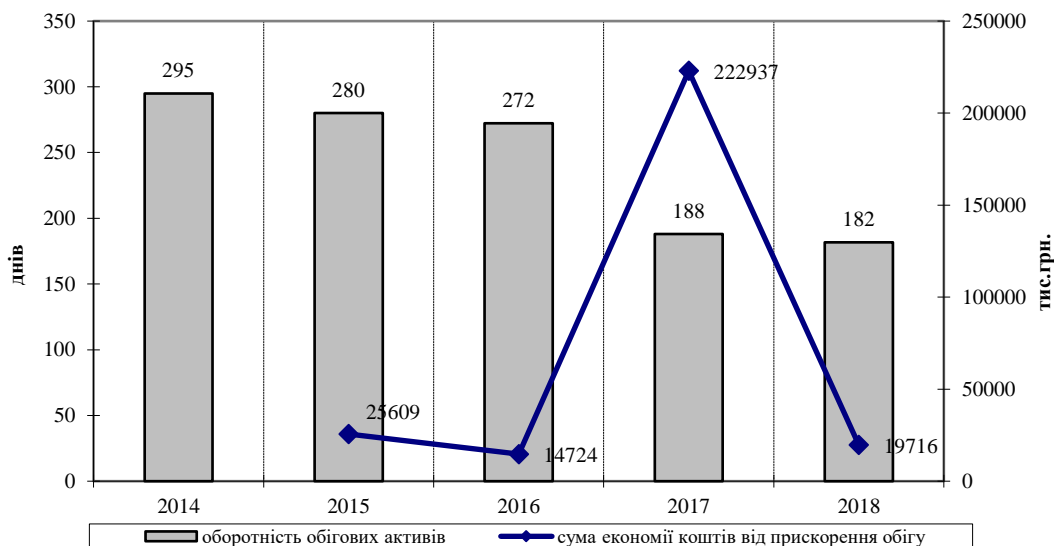

Рисунок 3 – Динаміка обіговості оборотних активів аграрних підприємств рослинницького напрямку Луганської області

Джерело: розроблено авторами

Результати довели наявність тенденції прискорення оборотності в середньому за 5 років на 28 днів (9,5 %), що дозволило додатково вивільнити в середньому за чотири роки по досліджуваним підприємствам Луганської області 70733 тис. грн., як наслідок, скорочення потреби в зовнішньому фінансуванні. Аналіз динаміки використання оборотних

активів свідчить, що рівень забезпеченості оборотними засобами на 1 га сільгоспугідь (табл. 2) по досліджуваним підприємствам протягом останніх 5 років збільшився на 12,9 %; чистий прибуток - на 27 %, але з урахуванням грошей у часі, навпаки, прибуток зменшився на 14,2 %, що пояснюється інфляцією та структурними змінами економіки.

Т а б л и ц я 2

Показники ефективності використання оборотних активів аграрних підприємств Луганської області, тис. грн.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
Середня забезпеченість оборотними коштами на 1га сільгоспугідь	845,8	863,2	855,7	808,1	954,9
Чистий прибуток на 1га сільгоспугідь	365,4	480,7	222,9	253,5	463,9
Дисконтований чистий прибуток на 1 га *	207	295	159	213	414
Поточні зобов'язання на 1га сільгоспугідь	783,4	825,5	1951,9	2205,2	2069

* ставкою дисконтування є середні ставки по Україні за депозитами для юридичних осіб за відповідні роки

Джерело: узагальнено авторами на підставі [12]

Динаміка змін показників, які наведені в табл. 2, пов'язана, насамперед, зі змінами чистого прибутку аграрних підприємств Незважаючи на збільшення поточних зобов'язань підприємств, протягом останніх п'яти років (в 1,6 рази) темпи нарощування чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь перевищують на 82 % темпи приросту середньої забезпеченості оборотними засобами.

Стосовно ситуації на досліджуваних аграрних підприємствах Луганської області, то фінансування операційної діяльності в більшості підприємств (71%) відбувалося за рахунок кредиторської заборгованості, про що свідчить однаковість темпів зростання (1,5 рази) і тіснота кореляційного зв'язку ($R=0,49$). Темпи зростання прибутку зазначених господарств, навіть з урахуванням фактора грошей у часі, майже у 2 рази перевищують темпи зростання обігових активів і поточних зобов'язань і становили 2,82, що на 20% менше за розрахований номінальний показник. Все це свідчить про наявність неефективного використання обігових коштів аграрними підприємствами.

Тому вибір раціональної структури джерел фінансування діяльності аграрних підприємств повинен базуватися на концепції компромісу між очікуваною прибутковістю і допустимим ризиком вкладення капіталу. Це означає - приріст рентабельності за рахунок залучення позикових коштів досягається за умови, що економічна рентабельність активів підприємства більше ставки відсотка за кредитом [3, с. 195]. Така концепція узгоджується з теоріями фінансування бізнесу, які засновані на порівнянні витрат при різних умовах залучення капіталу та формуванні різних комбінацій фінансу-

вання, орієнтованих на відтворення вартості підприємства.

Формуванню раціональної політики фінансування розвитку аграрних підприємств сприятимуть такі заходи: створення ефективного кредитного ринку, що передбачає розширення конкуренції між кредиторами та зниження вартості залучення кредитних ресурсів; стимулювання інноваційного розвитку виробничого потенціалу шляхом придбання деяких окремих видів засобів виробництва за рахунок державних коштів; надання кредитної підтримки шляхом зниження відсотків, відшкодування або відстрочки заборгованості; оптимізація вибору структури джерел фінансування з позицій забезпечення прибутковості і допустимого ризику; аналіз ефективності формування і використання фінансових ресурсів з метою розробки стратегії фінансового регулювання розвитку аграрних підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження особливостей фінансування діяльності аграрних підприємств засвідчили про наявність несприятливих тенденцій та проблем у формуванні та використанні фінансових ресурсів: велика частка кредиторської заборгованості (71 %), незначне фінансування оборотних активів, високий рівень кредитного навантаження. Інноваційний розвиток аграрного сектору обумовлює необхідність нарощування виробничого потенціалу та гнучкої політики його фінансування. Політика фінансування аграрного сектору повинна бути орієнтована на оптимальне поєднання джерел і методів фінансування за різними сценаріями в контексті забезпечення прибутковості та допустимого ризику діяльності аграрних підприємств.

Література

1. Абрамова І., Віленчук О., Дема Д. та ін. *Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи*: монографія / за ред. Д. Деми. Житомир: ЖНАЕУ, 2015. 364 с.
2. Гудзь О. *Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств*: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.
3. Костирко Л. А. *Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація*: монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. 474 с.
4. Месель-Веселяк В. Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 18–23
5. Поддєрьогін А., Білик М., Буряк Л. та ін. *Фінанси підприємств*: підручник / за ред. А. Поддєрьогіна. 7-ме вид. Київ: КНЕУ, 2008. 552с.
6. Стецюк П. *Теорія та практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств*: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2016. 386 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України / Статистична інформація Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення : 12.11.2019)
8. Жмеренецький А. Інновація або смерть URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/408612/innovatsii-ili-> (дата звернення : 12.11.2019)
9. Пилипенко Є. Трактор в кредит: де взяти гроші на купівлю техніки. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/traktor-v-kredit-de-vzati-grosi-na-kupivlu-tehniki> (дата звернення : 12.11.2019)
10. The Association of Ukrainian Banks: An Official Website URL: www.aub.org.ua. Retrieved from <http://www.aub.org.ua> [in Ukrainian] (дата звернення : 12.11.2019)
11. Maslak, N., & Maslak, O. (2017). Banks and agroindustrial complex of Ukraine: cooperation continues! Proposal, № 5, С. 154–160.
12. Корхина І. Інвестиційна аналітика. URL: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/dostupn> (дата звернення : 12.11.2019)
13. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України URL: <http://www.minagro.gov.ua>. (дата звернення : 12.11.2019)

Стаття надійшла до редакції : 08.11.2019 р.

14. Офіційний сайт Національного банку України. URL: www.bank.gov.ua (дата звернення : 15.11.2019)

References

1. Abramova, I. & Vilenchuk, O. & Dem, D. (2015). *Financial Policy in the Agricultural Sector of Economics: Status and Prospects*: monograph. Zhytomyr: ZhNAEU, 364.
2. Gudz, O. (2007). *Financial resources of agricultural enterprises*: monograph. Kyiv: NIAC IAE, 578.
3. Kostyrko, L. A. (2012). *Financial Mechanism of Sustainable Development of Enterprises: Strategic Guidelines, Supply Systems, Adaptation*: Monograph. Lugansk: Knowlidg, 474.
4. Mesel-Veselyak, V. Ya. (2008). *Financing of production in agricultural formations*. *APK economy*, 5, 18–23.
5. Poddierogin, A. & Bilyk, M. & Buryak, L. (2008). *Business Finance: Textbook* / Ed. A. Poddyrogin. 7th species. Kyiv: KNEU, 552.
6. Stetsyuk, P. (2016). *Theory and practice of financial resources management of agricultural enterprises: a monograph*. Kyiv: NIAC IAE, 386.
7. Official site of the State Statistics Service of Ukraine / Statistical information of the State Statistics Service. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Zhmerenetsky, A. *Innovation or death* Retrieved from: <https://news.finance.ua/en/news/-/408612/innovatsii-ili-smert-kak-biznesu-vyzhit-natonushhem-korable-ukraina>
9. Pilipenko, E. *Tractor on credit: where to get money to buy equipment*. Retrieved from: <http://agravery.com/en/posts/show/traktor-v-credit-de-take-gross-on-bought-technique>
10. The Association of Ukrainian Banks: An Official Website. Retrieved from <http://www.aub.org.ua>
11. Maslak, N., & Maslak, O. (2017). *Banks and agro-industrial complex of Ukraine: cooperation continues!* Proposal, 5, 154-160.
12. Korkhina, I. *Investment analytics*. Retrieved from: <https://inventure.com/analytics/articles/>
13. Official web-site of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua>.
14. Official Website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: www.bank.gov.ua.

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Соломатіна Т. В. Комплексний аналіз фінансування розвитку аграрних підприємств / Т. В. Соломатіна, Е. В. Чернодубова, Н. М. Королева // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 58–64.

УДК 336.24

JEL Classification: G21, E58

ТАТАР М. С.¹, КОЗЛОВСЬКА О. М.²

ВИЗНАЧЕННЯ ГЛИБИНИ КРИЗОВИХ ЯВИЩ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ТА РОЗРОБЛЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.09

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки внаслідок економічної та політичної нестабільності значна кількість банків нездатні адекватно реагувати на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища, внаслідок чого можуть потрапити у кризові ситуації, тому проблема визначення закономірностей та причин виникнення банківських криз, а також визначення можливостей їх подолання наразі є вкрай актуальною. *Метою статті є* розробка теоретико-методичних положень щодо закономірностей виникнення і протікання банківських криз й розробка практичних рекомендацій стосовно використання методів та інструментів, що дають змогу попередити та подолати кризові явища. *Предмет дослідження* – закономірності виникнення і протікання банківських криз й реалізація механізму антикризового управління діяльністю банків. *Методи, використані в дослідженні:* аналіз, синтез, абстрактно-логічний, порівняльний і статистичний, узагальнення та групування; системно-структурний, функціональний, інтегральний метод тощо. *Гіпотеза дослідження.* Наявність необхідності диференціації антикризових заходів в залежності від рівня кризового стану банку. *Виклад основного матеріалу.* Класифіковано чинники виникнення банківських криз. Розроблено комплексний підхід до діагностики кризових явищ у фінансовій діяльності банків. Визначено, що при виборі критеріїв та показників ідентифікації кризового стану банку повинен застосовуватися диференційований підхід, в основу якого покладено запропоновану систему показників, які мають відображати рівень достатності банківського капіталу, ліквідність, фінансову стійкість, ділову активність, показники прибутковості та ефективності банківської діяльності, тобто всі основні показники діяльності банку. Запропоновано превентивні та реактивні заходи в системі антикризового управління банками в залежності від рівня кризового стану банку. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягають в розробленні комплексного підходу до діагностики кризових явищ у діяльності банків на основі загальнодоступних даних, отриманих з оприлюдненої фінансової звітності банку. *Висновки дослідження.* Здійснено діагностування кризових явищ у діяльності АТ «ПРАВЕКС БАНК», розроблено комплекс превентивних та реактивних заходів антикризового управління фінансовою діяльністю банків, який являє собою сукупність методів та інструментів, спрямованих на досягнення визначених цільових орієнтирів, сформульованих залежно від стадії та глибини кризових явищ.

Ключові слова:

Антикризове управління, банківська криза, глибина кризи, класифікація, превентивні заходи, реактивні заходи, чинники виникнення банківських криз.

DETERMINATION OF BANKING INSTITUTIONS CRISIS DEPTH AND DEVELOPMENT OF ANTI-CRISIS MEASURES

Formulation of the problem. In the current economic environment, due to economic and political instability, a large number of banks are unable to adequately respond to changes of external and internal

¹ Татар Марина Сергіївна, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Tatar Maryna, Ph.D. in Economics, Associate professor of the Finance Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1111-7103

e-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

² Козловська Ольга Михайлівна, магістрант спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Kozlovskaya Olga, Master's degree of Finance, Banking and Insurance Specialty of National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6458-1279

e-mail: kozlolga35@gmail.com

environment, which can lead to crisis situations, so the problem of identifying patterns and causes of banking crises, as well as identifying opportunities to overcome them relevant. *The aim of the research* is development of theoretical and methodological provisions on the patterns of occurrence of banking crises and development practical recommendations on the use of methods and tools that can prevent and overcome crisis phenomena. *The subject of the research* is the regularity of the occurrence of banking crises and the implementation of the mechanism of banks anticrisis management. *The methods of the research*: analysis, synthesis, abstract and logical, comparative and statistical, generalization and grouping; structural, functional, integral method, etc. *The hypothesis of the research*. There is a need for differentiation of anti-crisis measures depending on the level of bank crisis state. *The statement of basic materials*. Factors of occurrence of banking crises are classified. The comprehensive approach to the diagnosis of crisis phenomena in the financial activity of banks has been developed. It is determined that in selecting the criteria and indicators for identifying the bank crisis state, differentiated approach should be used, which is based on the proposed system of indicators, which should reflect the level of bank capital adequacy, liquidity, financial stability, business activity, profitability and efficiency indicators of bank profitability and efficiency so the most important indicators of bank's activity. Preventive and reactive measures in the anticrisis management system of banks depending on the level of the crisis state are proposed. *The originality and practical significance of the research* is development a comprehensive approach to crisis diagnosis in bank operations on the bases of publicly available data obtained from the published financial statements of the bank. *Conclusions and perspectives of further research*. Crisis phenomena were diagnosed in the activity of PRAVEX BANK JSC, the complex of preventive and reactive measures of anti-crisis management of banks financial activity was developed, which is a set of methods and instruments aimed at achieving certain target targets, formulated according to crisis stage and depth.

Keywords:

crisis management, banking crisis, depth of crisis, classification, preventive measures, reactive measures, factors of banking crises occurrence.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГЛУБИНЫ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ И РАЗРАБОТКА АНТИКРИЗИСНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

Постановка проблемы. В современных условиях развития экономики вследствие экономической и политической нестабильности значительное количество банков неспособны адекватно реагировать на изменения внешней и внутренней среды, в результате чего могут попасть в кризисные ситуации, поэтому проблема определения закономерностей и причин возникновения банковских кризисов, а также определения возможностей их преодоления является крайне актуальной. *Целью статьи* является разработка теоретико-методических положений относительно закономерностей возникновения и протекания банковских кризисов и разработка практических рекомендаций по использованию методов и инструментов, позволяющих предупредить и преодолеть кризисные явления. *Предмет исследования* – закономерности возникновения и протекания банковских кризисов и реализация механизма антикризисного управления деятельностью банков. *Методы, использованные в исследовании*: анализ, синтез, абстрактно-логический, сравнительный и статистический, обобщения и группировки; системно-структурный, функциональный, интегральный метод и др. *Гипотеза исследования.* Наличие необходимости дифференциации антикризисных мероприятий в зависимости от уровня кризисного состояния банка. *Изложение основного материала.* Классифицированы факторы возникновения банковских кризисов. Разработан комплексный подход к диагностике кризисных явлений в финансовой деятельности банков. Определено, что при выборе критериев и показателей идентификации кризисного состояния банка должен применяться дифференцированный подход, в основу которого положена предложенная система показателей, которые должны отражать уровень достаточности банковского капитала, ликвидность, финансовую устойчивость, деловую активность, показатели прибыльности и эффективности банковской деятельности, то есть все основные показатели деятельности банка. Предложены превентивные и реактивные мероприятия в системе антикризисного управления банками в зависимости от уровня кризисного состояния банка. *Оригинальность и практическое значение исследования* заключаются в разработке комплексного подхода к диагностике кризисных явлений в деятельности банков на основе общедоступных данных, полученных из обнародованной финансовой отчетности банка. *Выводы исследования.* Осуществлено диагностирование кризисных явлений в деятельности АО «ПРАВЭКС БАНК», разработан комплекс превентивных и реактивных мероприятий антикризисного управления финансовой деятельностью банков, который представляет собой совокупность методов и инструментов, направленных на достижение определенных целевых ориентиров, сформулированных в зависимости от стадии и глуби-

---

ни кризисных явлений.

Ключевые слова:

антикризисное управление, банковский кризис, глубина кризиса, классификация, превентивные меры, реактивные меры, факторы возникновения банковских кризисов.

Постановка проблеми. Надання банками повноцінних та якісних послуг і висока рентабельність банківських установ можливі тільки в умовах загальної фінансової стійкості економіки. Чим вище її стійкість, тим стабільніше банківська система. Банки ж, в свою чергу, можуть виступати причиною погіршення стану економіки. В останні роки тенденції розвитку банківського сектору демонструють різке зниження кількості банків внаслідок їх неплатоспроможності та банкрутства. Зазначене актуалізує необхідність визначення причин та закономірностей розвитку кризових явищ у банку й розроблення системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків на основі визначення її принципів, функцій, завдань, пакета випереджальних антикризових інструментів та методів, з реалізацією яких є можливим досягнення стійкого розвитку банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам діагностування кризи та антикризового управління у банку приділяється значна увага як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема таких як А. Алексеєнко, О. Барановський, І. Бланк, Г. Бондарева, В. Василенко, А. Гриценко, Ж. Довгань, О. Дзюблюк, Я. Жовтанецька, В. Корнеєв, В. Кочетков, С. Леонов, В. Міщенко, С. Науменкова, Л. Перехрест, О.

Пернарівський, Л. Примостка, Ю. Ребрик, Л. Ситник, А. Степаненко, О. Терещенко, О. Шевцова, Н. Шелудько, Н. Шульга тощо. Проте залишаються недостатньо розробленими питання, пов'язані із визначенням закономірностей виникнення криз, обґрунтуванням типів та глибини банківських криз, видів, моделей й механізму антикризового управління, методичного інструментарію діагностики кризових явищ у фінансовій діяльності банків, використанням превентивних і реактивних заходів з подолання кризових явищ в банку.

Метою статті є розробка теоретико-методичних положень щодо закономірностей виникнення і протікання банківських криз й розробка практичних рекомендацій стосовно використання методів та інструментів, що дають змогу попередити та подолати кризові явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи причини та фактори виникнення криз банку та банківської системи, слід зазначити, що вони в своїй більшості переважно є подібними, хоча можуть суттєво змінюватися, призводити до різних наслідків, мати різні масштаби, тривалість, форми прояву тощо. Чинники виникнення банківської кризи та механізми їх впливу на національну банківську систему представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Чинники виникнення банківської кризи та механізми їх впливу на національну банківську систему

Чинники	Механізми впливу чинників на банківську систему
1	2
Несприятливі зміни цін на основних для країни міжнародних ринках	Різке зниження цін на традиційні експортні товари або значне зростання вартості імпорту спричиняють втрату валютних доходів країни загалом та її експортерів, що зумовлює можливі збитки в обслуговуючих банках
Переважає частка короткотермінових зобов'язань у структурі	Висока питома вага короткотермінових зобов'язань, внаслідок необхідності спрямування країною значних обсягів грошових коштів на обслуговування зовнішнього боргу, накладає на банки суттєві обмеження щодо здійснення ними активних операцій
Реальне подорожчання національної валюти	Подорожчання національної валюти в реальному вираженні призводить до скорочення чистого експорту і формує девальваційні очікування, які можуть спровокувати вилучення депозитів вкладниками банків
Високі процентні витрати за внутрішнім боргом	Зростання дохідності за внутрішніми зобов'язаннями з одного боку свідчить про ріст процентних доходів, з іншої – про зниження ринкової вартості приданих цінних паперів

1	2
Висока вартість запозичень на ринку МБК	Зростання процентної ставки в умовах перевищення строковості активів над строковістю зобов'язань спричиняє підвищення вартості фондування
Високий рівень ризиків у банківській системі	Недостатність наявного капіталу відносно прийнятих ризиків, слабе покриття зобов'язань ліквідними активами, дисбаланс між валютними активами та зобов'язаннями, висока частка прострочених позик у кредитному портфелі банків можуть спричинити як банкрутство окремого банку так і широкомасштабну банківську кризу
Сповільнення економічного зростання	Зниження темпів економічного зростання призводить до погіршення платоспроможності країни, звуження можливостей позичальників банку з обслуговування боргів
Інфляція	Запровадження політики активного подолання інфляції негативно впливає на стан банківської системи
Відкритість економіки	Як свідчить практичних досвід багатьох країн, фінансова лібералізація призводить до накопичення в банках «поганих» боргів
Валютизація активів банківської системи (загалом або окремих статей активів)	Зміна частки активів, номінованих у іноземних валютах, свідчить про недовіру банківської системи у стабільність національної валюти, а зміна частки залучених грошових коштів, особливо депозитів населення (з врахуванням поправки на дохідність), – про недовіру населення

Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Кризові явища окремого банку найбільш доцільно ідентифікувати на основі запропонованої системи основних аналітичних показників фінансового стану банку, які можуть слугувати сигнальними індикаторами для виявлення латентних, реальних та потенційних кризових явищ і загроз. Основні аналітичні показники для визначення інтегрального індикатора оцінки фінансового стану банку на прикладі АТ «ПРАВЕКС БАНК» наведено в табл. 2.

Отримані інтегральні індикатори фінансового стану АТ «ПРАВЕКС БАНК» наведено в табл. 3.

При виборі критеріїв та показників ідентифікації кризового стану банку повинен застосовуватися диференційований підхід, в основу якого покладено запропоновану систему показників, які мають відображати рівень достатності банківського капіталу, ліквідність, фінансову стійкість, ділову активність, показники прибутковості та ефективності банківської діяльності.

Т а б л и ц я 2

Основні аналітичні показники для визначення інтегрального індикатора оцінки фінансового стану АТ «ПРАВЕКС БАНК»

Найменування показника	Значення за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6
Коефіцієнти оцінки рівня капіталізації банку					
Коефіцієнт достатності капіталу	2,1563	0,5988	0,9205	1,0035	0,5233
Коефіцієнт захищеності капіталу	1,2428	0,3496	0,4307	0,4509	0,2237
Мультиплікатор капіталу	9,7059	2,8501	3,9050	5,0508	2,2458
Коефіцієнт активності залучення коштів	0,8970	0,6491	0,7439	0,8020	0,5547
Питома вага депозитів клієнтів у зобов'язаннях	0,8451	0,9329	0,9172	0,6972	0,9503
Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	0,7581	0,6056	0,6823	0,5592	0,5272
Ступінь використання платних пасивів банку	0,7517	1,2067	0,8780	1,1119	1,2322
Ефективність використання сукупних зобов'язань	0,6787	1,1348	0,8166	0,7753	1,1711

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Показники ліквідності					
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	0,2844	0,1471	0,3054	0,3726	0,3469
Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку	1,1149	1,5405	1,3442	1,2469	1,8027
Коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів	0,2474	0,1016	0,2343	0,2589	0,2374
Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	0,6787	1,1348	0,8166	0,7753	1,1711
Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів	0,6591	0,6104	0,3269	0,1875	0,5139
Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	0,3831	0,3262	0,4284	0,4052	0,5647
Показники фінансової стійкості банків					
Коефіцієнт надійності	0,1149	0,5405	0,3442	0,2469	0,8027
Коефіцієнт фінансового важеля	8,7059	1,8501	2,9050	4,0508	1,2458
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів – достатність капіталу	0,1030	0,3509	0,2561	0,1980	0,4453
Коефіцієнт захищеності власного капіталу	1,2428	0,3496	0,4307	0,4509	0,2237
Показники ділової активності					
Коефіцієнт активності залучення позичених і залучених коштів	0,8970	0,6491	0,7439	0,8020	0,5547
Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	0,7581	0,6056	0,6823	0,5592	0,5272
Коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи	0,9717	1,3511	1,1955	1,1352	1,6225
Коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитний портфель	0,5570	0,5694	0,2998	0,1307	0,4883
Коефіцієнт активності спрямування у кредитний портфель	0,6591	0,6104	0,3269	0,1875	0,5139
Коефіцієнт дохідних активів	0,8716	0,8770	0,8893	0,9104	0,9000
Коефіцієнт кредитної активності інвестицій у кредитний портфель	0,4996	0,3696	0,2231	0,1048	0,2709
Показники прибутковості та ефективності банківської діяльності					
Прибутковість (збитковість) власного капіталу	-1,8759	-0,4267	-0,5373	-0,0901	-0,0605
Прибутковість (збитковість) статутного капіталу	-0,8700	-0,7126	-0,5837	-0,0898	-0,1156
Ефективність роботи дохідних активів	0,0541	0,0639	0,0858	0,0374	0,0968
Ефективність управління спредом	0,0472	0,0561	0,0764	0,0341	0,0872
Дохідність 1 грн основного капіталу банку	0,5218	0,4985	0,5139	0,2809	0,4709
Частка дохідних активів	0,8716	0,8770	0,8893	0,9104	0,9000
Пріоритетність напрямів використання капіталу	0,1284	0,1230	0,1107	0,0896	0,1000
Дохідність використання ресурсної бази банку	0,1431	0,1716	0,1706	0,0986	0,2076
Дохідність роботи персоналу	-289,56	-315,29	-394,43	-87,62	-117,51

Джерело: розраховано авторами на підставі [7]

**Отримані інтегральні індикатори оцінки фінансового стану
АТ «ПРАВЕКС БАНК»**

Рік	Інтегральний індикатор рівня капіталізації банку (Ірк)	Інтегральний індикатор ліквідності (Іл)	Інтегральний індикатор фінансової стійкості (Іфс)	Інтегральний індикатор ділової активності (Іда)	Інтегральний індикатор прибутковості (Іп)	Інтегральний індикатор оцінки фінансового стану банку
2014	0,5128	0,4438	0,1756	0,3861	0,5283	0,4725
2015	0,3117	0,3782	0,2693	0,3950	0,5599	0,3773
2016	0,3642	0,5411	0,1067	0,3378	0,6595	0,5370
2017	0,2849	0,4495	0,2214	0,1122	0,1823	0,1643
2018	0,1765	0,8833	0,1262	0,3119	0,3848	0,3341

Джерело: розраховано авторами на підставі [7]

Для оцінки інтегрального індикатора проблемності та кризового стану банків запропоновано визначати не лише агреговані показники за зазначеними складовими оцінки рівня кризового стану, але й визначити зважені значення показників з урахуванням їх вагових значень (табл. 4). На основі комплексного аналізу та оцінки кризового стану банків України України в розрізі окремих її складових визначено інтегральний індикатор як суму добутків інтегральних індикаторів кожної із її складових та вагових коефіцієнтів, які визначають ступінь внеску конкретних показників в інтегральний індекс.

Інтегральний індикатор оцінки кризового стану банків (Ікс) пропонуємо визначати за формулою:

$$I_{кс} = I_{рк} \times m_{рк} + I_{л} \times m_{л} + I_{фс} \times m_{фс} + I_{да} \times m_{да} + I_{п} \times m_{п} \quad (1)$$

де I_n – значення інтегрального індикатора визначеної групи показників ($I_{рк}$, $I_{л}$ і т. д.); m_n – значення вагового коефіцієнта визначеної групи показників ($m_{рк}$, $m_{л}$ і т. д.).

Значення вагових коефіцієнтів m_i наведені у табл. 4. Сумарне значення вагових коефіцієнтів інтегрального індикатора дорівнює 1, а вагові значення інтегральних показників визначених груп сформовані з урахуванням їх пріоритетності і значимості впливу на виникнення кризових явищ.

Т а б л и ц я 4

Вагові коефіцієнти в межах груп показників

Назва інтегрального індикатора	Умовне позначення вагового коефіцієнта	Значення
Інтегральний індикатор рівня капіталізації банку (Ірк)	$m_{рк}$	0,19
Інтегральний індикатор ліквідності (Іл)	$m_{л}$	0,25
Інтегральний індикатор фінансової стійкості (Іфс)	$m_{фс}$	0,16
Інтегральний індикатор ділової активності (Іда)	$m_{да}$	0,10
Інтегральний індикатор прибутковості (Іп)	$m_{п}$	0,30

Джерело: розроблено авторами на підставі [3, 5]

На підставі отриманих розрахункових значень коефіцієнтів здійснюється порівняння їх значень з оптимальними та розрахунковими і визначається тип та глибина кризи, яка може бути:

- потенційною – в умовах стабільності функціонування банків;
- прихованою (латентною) – у разі наявних деструктивних значень аналітичних

коефіцієнтів, що потребує розробки антикризових програм, які базуються на використанні превентивних методів антикризового управління банківською діяльністю;

- гострою – у випадку критичних значень більшості аналітичних коефіцієнтів, що підтверджують проблемність у всіх ключових сферах банківського бізнесу та вимагають

розробки програм й застосування реактивних методів антикризового менеджменту;

– критичною – у разі настання ситуації глибокої фінансової неспроможності та нежиттєздатності й критичного значення аналітичних коефіцієнтів.

Запропонований підхід доцільно застосовувати як для виявлення кризи в банківській системі, так і в окремих установах з врахуванням її глибини, рівня й типу. Чис-

лові значення інтегрального індикатора оцінки кризового стану банків доцільно диференціювати залежно типу та глибини кризи у визначеному діапазоні в рамках 4 рівнів (табл. 5).

Отримані значення інтегрального індикатора оцінки кризового стану та рівень кризового стану АТ «ПРАВЕКС БАНК» представлено в табл. 6.

Таблиця 5

**Шкала градації рівнів кризового стану банків України
з урахуванням типу та глибини кризи**

Значення інтегрального індикатора кризового стану	Рівень кризового стану	Характеристика
0,6-0,79	задовільний	наявність ознак потенційної кризи в умовах стабільності функціонування банків і системи;
0,4-0,59	небезпечний	прихована (латентна) криза. Наявні деструктивні значення аналітичних коефіцієнтів, що потребує розробки антикризових програм, які базуються на використанні превентивних методів антикризового управління банківською діяльністю;
0,2-0,39	критичний	гостра переробна криза. Наявні критичні значення більшості аналітичних коефіцієнтів, що підтверджують проблемність у всіх 6 ключових сферах банківського бізнесу та вимагають розробки програм й застосування реактивних методів антикризового менеджменту;
0-0,19	катастрофічний	глибока (часто – гостра переробна) фінансова неспроможність та нежиттєздатність. Критичні значення аналітичних коефіцієнтів. Повна втрата здатності функціонувати у нестабільних умовах, ознаки неплатоспроможності та нежиттєздатності на локальному й системному рівнях

Джерело: розроблено авторами на підставі [3, 5]

Таблиця 6

Інтегральний індикатор оцінки кризового стану АТ «ПРАВЕКС БАНК»

Рік	Інтегральний індикатор кризового стану банку	Рівень кризового стану
2014	0,4725	небезпечний
2015	0,3773	критичний
2016	0,5370	небезпечний
2017	0,1643	катастрофічний
2018	0,3341	критичний

Джерело: розроблено авторами на підставі [3, 5]

Якщо значення інтегрального індикатора оцінки кризового стану банку знаходиться у діапазоні [0,8-1] то це означає, що банку криза не загрожує.

Таким чином, проведено розрахунки основних аналітичних показників рівня кризового стану в розрізі п'яти груп з позицій виявлення проблемних аспектів діяльності й

подальшого застосування інструментарію антикризового управління.

Для підвищення ефективності антикризового управління банків доцільно використовувати удосконалену процедуру антикризового менеджменту, яка дозволяє інтегрувати у собі функціональні та інституційні аспекти цього процесу і яку пропонується реалізовувати у такому порядку (рис. 1).

Етап 1. Ідентифікація рівня кризового стану банку, яка ґрунтується на коефіцієнтному аналізі діяльності банку у розрізі оцінки стану ліквідності, структури та якості активів, рівня капіталізації тощо.

Етап 2. Аналітична оцінка масштабів кризи та ймовірних втрат банку від неї. На цьому етапі застосовується як інструмент стрес-тестування з метою оцінки потреби у потенційній докапіталізації з урахуванням окремих ризиків діяльності банку (кредитного, валютного та ін.).

Етап 3. Застосування операційних заходів, спрямованих на забезпечення необхід-

ного рівня ліквідності, покращення якості активів, збільшення капіталу (мають бути реалізовані у вищезазначеній послідовності).

Етап 4. Аналіз ефективності застосування процедури антикризового менеджменту банківської установи, який базується на порівнянні витрат на реалізацію антикризових заходів та наявних фінансових ресурсів акціонерів.

Етап 5. Вжиття коригуючих заходів з метою підвищення ефективності антикризового менеджменту банку та усунення виявлених недоліків.

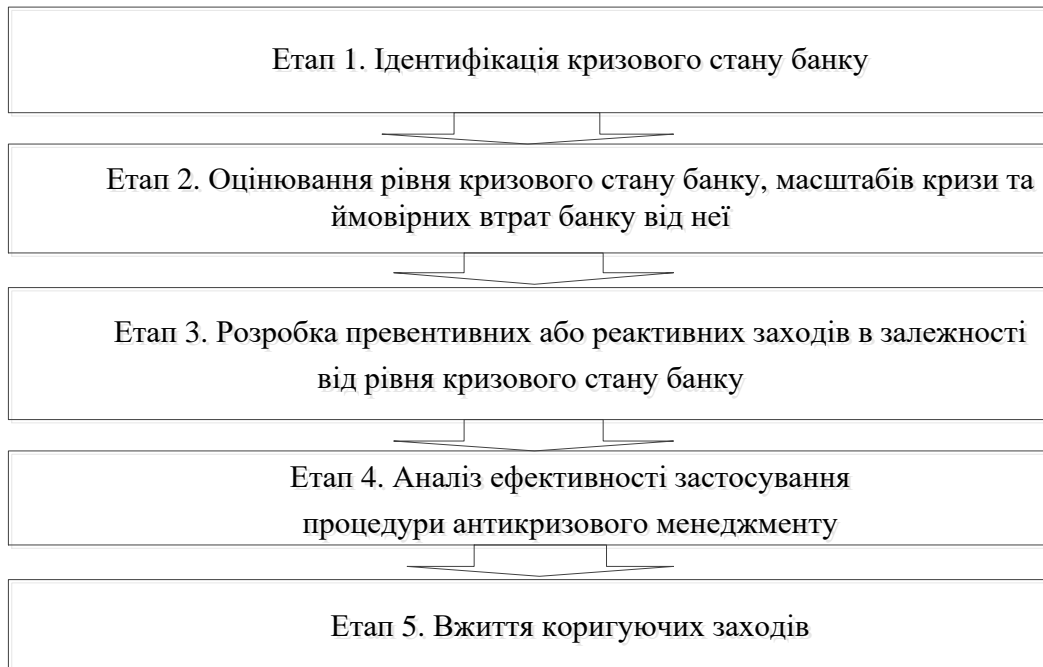

Рисунок 1 – Процедура реалізації антикризового менеджменту в банківських установах

Джерело: розроблено авторами на підставі [2]

Залежно від масштабу кризових явищ та рівня кризи окремих банків диференціюються конкретні антикризові заходи. Виокремлено основні етапи впливу кризових чинників на функціонування банківської установи та адекватні кожному етапу антикризові заходи (табл. 7).

В процесі впровадження антикризового управління діяльністю банків використовуються основні методи превентивного і реактивного антикризового менеджменту. Впровадження комплексу заходів в рамках попередження (мінімізації) негативних проявів кризи в умовах стабільності банківської діяльності ґрунтується на тому, що антикризове управління в банку повинно мати місце

не лише тоді, коли криза уже наступила, а носити превентивний характер. Відповідно система заходів в частині попереджувального (превентивного) антикризового управління диференціюється залежно обраного методичного інструментарію. Зокрема, деякі науковці виокремлюють такі методи запобігання проявам кризи у банківській сфері як: антикризовий моніторинг; аналіз чутливості банку до кризи; антикризові організаційні стратегії; внутрішній аналіз і контроль; антикризове планування; система зниження ризиків; підвищення безпеки банківського бізнесу; залучення незалежних аудиторів [6].

Диференціація антикризових заходів в залежності від рівня кризи банку

Етап	Форми прояву та заходи
Етап превентивний	<p>Основними формами прояву є погіршення показників системи ранньої ідентифікації кризового станку банківської установи, що ґрунтується на аналізі визначених коефіцієнтів. На цьому етапі проводиться дослідження потенційних джерел виникнення проблем, оцінка величини та якості ризиків, притаманних діяльності банку. З метою оцінки ймовірних масштабів прояву кризи та величини майбутніх втрат (зокрема, зниження капіталу) проводиться стрес-тестування окремих ризиків діяльності банку. Також розробляються та актуалізуються плани управління банком у випадку кризової ситуації.</p> <p>Заходи, що вживаються на цьому етапі, та інструменти, які використовуються, мають більш аналітичний характер: стрес-тестування; система ранньої ідентифікації кризового станку банку, що базується на аналізі коефіцієнтів; плани управління банком у випадку кризової ситуації.</p>
Етап виникнення кризового стану	<p>Характерними ознаками цього етапу є значний неконтрольований відтік коштів вкладників та інших кредиторів, зменшення лімітів кредитування банку контрагентами на міжбанківському ринку. Також відбувається суттєве зниження якості активів, зумовлене погіршенням фінансового стану позичальників, простроченням термінів виконання кредитних зобов'язань, зниженням вартості забезпечення. Відображенням вказаного процесу є потреба у доформуванні резервів. Також для зазначеного етапу характерне значне зниження показників економічних нормативів діяльності банку та понесення суттєвих збитків.</p> <p>Заходи, що вживаються на цьому етапі, та інструменти, які використовуються, мають на меті усунення ознак кризового стану банку. Реструктуризація заборгованості перед великими кредиторами банку, зокрема за єврооблігаціями, пролонгація депозитів, реструктуризація прострочених кредитів, залучення додаткового забезпечення, оптимізація витрат (за рахунок скорочення філій та відділень, зменшення кількості персоналу), зниження розміру відвернень під час розрахунку регулятивного капіталу банку (вкладення в нематеріальні активи), залучення субординованого капіталу, конвертація боргових зобов'язань у капітал.</p>
Етап активної протидії поширенню кризи	<p>Основними формами прояву є нездатність задовольняти вимоги вкладників та інших кредиторів, порушення встановлених регулятором економічних нормативів діяльності банку, обсяг проблемної заборгованості досягає 15-40% кредитного портфеля, стрімке зниження регулятивного капіталу протягом місяця (понад 20 %).</p> <p>Заходи, що вживаються на цьому етапі, та інструменти, які використовуються, спрямовані на комплексне подолання кризових явищ та усунення загрози платоспроможності банківської установи: залучення стабілізаційного кредиту від регулятора для підтримки ліквідності, активізація претензійно-позовної роботи, продаж портфелів проблемних кредитів, розроблення Програми фінансового оздоровлення (основний пункт такої програми забезпечення докапіталізації банку), збільшення статутного капіталу банку (у випадку недостатності коштів у акціонерів розглядається можливість продажу банку новому інвестору), оцінка ймовірності призначення тимчасової адміністрації у банку.</p>

Джерело: узагальнено авторами на підставі [4]

До основних інструментів превентивного управління можна віднести моделювання розвитку подій, технологію сценарного розвитку, індикаторний підхід раннього попередження, аналіз критичних зв'язків, SWOT-аналіз тощо. Превентивна модель антикризового управління

вважається доцільною в контексті дотримання позицій економічності, оскільки витрати на запобігання кризі значно менші, ніж витрати на її подолання й мінімізацію [4].

Отже, превентивний менеджмент реалізовується на стадіях потенційної та латент-

ної кризи. Поряд з тим, зважаючи на відсутність чітко окреслених меж між стадіями кризи, раціоналізується необхідність здійснення превентивного контролю для виявлення так званих "тривожних" симптомів і проведення попереджувальних заходів, основна мета яких – відновлення стабільного функціонування банку і повернення до методів традиційного управління.

Реактивна модель антикризового управління – це система заходів, спрямованих на подолання вже існуючої кризи, її негативних

наслідків на основі стратегічних альтернатив із застосуванням специфічних методів та інструментів. Методологічні засади такого управління ґрунтуються на розробці програм виходу із реальної кризи з позицій мінімізації втрат та нейтралізації ризиків й загроз.

Систему превентивних та реактивних заходів антикризового управління фінансовою діяльністю банків доцільно представити у вигляді цільових орієнтирів, методів, інструментів (табл. 8).

Т а б л и ц я 8

Система превентивних та реактивних заходів антикризового управління фінансовою діяльністю банків

Система заходів	Рівень кризового стану та вид кризи	Цільові орієнтири	Інструменти	Методи
Система превентивних заходів	Задовільний і небезпечний рівень кризового стану. Потенційна криза і прихована (латентна) криза	Підтримка ліквідності і платоспроможності Попередження ризиків у діяльності банків Недопущення (мінімізація) втрат Підвищення безпеки банківського бізнесу Профілактика потенційних кризових ситуацій	Моделювання розвитку подій Технологія сценарного розвитку Індикаторний підхід і системи раннього попередження Аналіз критичних зв'язків	Антикризовий моніторинг Аналіз чутливості банків до кризи Формування антикризових стратегій Антикризове планування Стрес-тестування
Система реактивних заходів	Критичний і катастрофічний рівні кризового стану. Глибока (гостра переробна) криза. Гостра переробна криза.	Вихід із кризи та її локалізація Відновлення фінансової стабільності банку Відновлення докризових параметрів ведення банківського бізнесу Запобігання банкрутству	Планування й прогнозування Умови санаційного кредитування План реструктуризації План реорганізації	Санація Антикризова реорганізація Антикризова реструктуризація Ліквідація

Джерело: узагальнено авторами на підставі [4, 6]

Отже, реактивне антикризове управління має низку таких характеристик: по-перше, реалізується в умовах наявної переборювальної чи непереборювальної кризи, по-друге, вимагає розробку й реалізацію невідкладних заходів, по-третє, має динамічний характер й обмежені часові рамки, по-четверте, ґрунтується на специфічних методах управління.

Методологія реактивного антикризового менеджменту базується на ситуаційному аналізі, який розглядає будь-яку ситуацію в динаміці і ґрунтується на використанні взаємоузгоджених методичних підходів. Такий підхід передбачає розробку сценаріїв й

систем альтернативного реагування на кризові явища з врахуванням їх типів та глибини. Реактивне антикризове управління найчастіше здійснюється з використанням санаційних, реструктуризаційних, реорганізаційних й ліквідаційних методів управління в умовах як фінансових, так і часових обмежень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, здійснено діагностування кризових явищ у діяльності АТ «ПРАВЕКС БАНК», розроблено комплекс превентивних та реактивних заходів антикризового управління фінансовою діяльністю

банків, який являє собою сукупність методів та інструментів, спрямованих на досягнення визначених цільових орієнтирів, сформульованих залежно від стадії та глибини кризових явищ. У межах подальших досліджень планується здійснити оцінювання ефективності застосування процедури антикризового менеджменту банку.

Література

1. Любич О. О., Бортніков Г. П. Банківська криза в Україні: причини, особливості, подолання. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. № 1. С. 118-130.
2. Жовтанецька Я. В. Механізм антикризового управління діяльністю банків. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 187–192.
3. Жовтанецька Я. В. Комплексний підхід до діагностики кризових явищ у фінансовій діяльності банків України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3. С. 36–41.
4. Жовтанецька Я. В. Превентивні та реактивні заходи в системі антикризового управління банками. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (Warszawa, Polska)*. 2017. № 4 (20). С. 89–95.
5. Леонов С. В., Афанасьева О. Б. Концептуальні засади побудови багаторівневої системи антикризового управління банківською діяльністю. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2011. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Кузнєцова А. Я., Джулай В. О. *Антикризове управління в банківському секторі економіки України: стан, проблеми і перспективи*: монографія. Київ: УБС НБУ, 2012. 202 с.

Стаття надійшла до редакції : 13.10.2019 р.

7. Фінансова звітність АТ «ПРАВЕКС БАНК». Офіційний веб-сайт АТ «ПРАВЕКС БАНК» URL: <https://www.pravex.com.ua>

References

1. Lyubich O. O. & Bortnikov G. P. (2016) Banking crisis in Ukraine: causes, features, overcoming. *Proceedings of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 1, 118-130.
2. Zhovtanetska Y. V. (2015) The mechanism of anti-crisis management of banks. *Business Inform*, 6, 187–192.
3. Zhovtanetska Y. V. (2017) Complex approach to the diagnosis of crisis phenomena in the financial activity of Ukrainian banks. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 3, 36–41.
4. Zhovtanetska Y. V. (2017) Preventive and Reactive Measures in the Bank Crisis Management System // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (Warszawa, Polska)*, 4 (20), 89–95.
5. Leonov S. V. & Afanasieva O. B. (2011) Conceptual foundations for the construction of a multi-level system of crisis management of banking activities. *Effective Economics*, 5 Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. Kuznetsova A. Y & Dzhulai V. A. (2012) Anti-crisis management in the banking sector of Ukrainian economy: state, problems and prospects. *UBS NBU*, 202.
7. Financial statements of PRAVEX BANK JSC. Official site of PRAVEX BANK JSC Retrieved from: <https://www.pravex.com.ua>

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Татар М. С. Визначення глибини кризових явищ банківських установ та розроблення антикризових заходів / М. С. Татар, О. М. Козловська // *Часопис економічних реформ*. – 2019. – № 4 (36). – С. 65–75.

ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.10

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси, впровадження новітніх інформаційних технологій, посилення конкуренції в банківському секторі, збільшення частки іноземного банківського капіталу, відсутність всебічної нормативно-правової регламентації банківської діяльності, недостатня розвиненість українських фінансових ринків, напружена криміногенна обстановка в країні й зростання економічної злочинності зумовлюють появу нових викликів і загроз фінансовій безпеці банківського сектору загалом і окремих банків зокрема. В свою чергу, ефективне функціонування банківської системи неможливі без дотримання високого рівня фінансової безпеки кожного окремого банку. *Метою статті є* поглиблення теоретико-методологічних засад оцінювання фінансової безпеки комерційного банку й розробка практичних рекомендацій з підвищення її рівня. *Предмет дослідження* – теоретико-методологічні засади та практичні аспекти аналізу й оцінювання рівня фінансової безпеки банку. *Методи, використані в дослідженні:* логічно-змістовний метод, метод порівняння, метод аналізу і синтезу, метод експертних оцінок, метод коефіцієнтів, інтегральний метод тощо. *Гіпотеза дослідження.* Дослідження поточного стану фінансової безпеки банку слід проводити в декілька етапів: анкетування типових (зовнішніх та внутрішніх) загроз фінансовій безпеці банку; експрес-аналіз рівня фінансової безпеки комерційного банку; розрахунок інтегрального показника рівня фінансової безпеки банку. *Виклад основного матеріалу.* Здійснено анкетування типових зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці банку, результати якого показали, що від зовнішніх загроз фінансовій безпеці досліджуваний банк захищений на 60% (9 балів з 15 можливих), а від внутрішніх загроз на 100% (15 балів з 15 можливих). На другому етапі процесу дослідження стану фінансової безпеки здійснено експрес-аналіз фінансової безпеки, який засновано на методі коефіцієнтів і який включає чотири групи основних банківських показників: показники фінансової стійкості банку, показники ділової активності банку, показники ліквідності банку, показники ефективності діяльності банку. Результати експрес-діагностики фінансової безпеки показали, що у 2014-2015 рр. у банку рівень фінансової безпеки був низьким, а в 2016-2018 рр. вже достатнім. Крім того, розраховано інтегральний показник фінансової безпеки банку, що включає такі показники: фінансово-економічні нормативи, показники доларизації кредитів і депозитів, показники ефективності банківської діяльності (ROA, ROE), показники прибутковості тощо. Отримані інтегральні показники рівня фінансової безпеки показали, що найвищий рівень фінансової безпеки був у 2016 р., а у 2018 р. він знизився майже вдвічі. Також запропоновано заходи з підвищення різних складових фінансової безпеки банку, практична реалізація яких дозволить підвищити ефективність управління фінансовою безпекою банківської установи. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягають в розробленні підходу до оцінювання фінансової безпеки комерційного банку і його реалізація на прикладі ПАТ «Райффайзен банк Аваль». *Висновки дослідження.* Запропоновано підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки, що передбачає здійснення оцінювання в декілька етапів, а саме анкетування зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці банку, експрес-аналіз рівня фінансової безпеки комерційного банку та розрахунок інтегрального показника рівня фінансової без-

¹ Татар Марина Сергіївна, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Tatar Maryna, Ph.D. in Economics, Associate professor of the Finance Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1111-7103

e-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

² Рикова Анастасія Олександрівна, магістрант спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Rykova Anastasya, Master's degree of Finance, Banking and Insurance Specialty of the National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8845-2874

e-mail: agen.r.n@gmail.com

пеки банку, що дасть можливість всебічно, комплексно оцінити рівень фінансової безпеки банку. Також запропоновано заходи з підвищення різних складових фінансової безпеки банку, практична реалізація яких дозволить підвищити ефективність управління фінансовою безпекою банківської установи. У межах подальшого дослідження планується оцінити ефективність запропонованих заходів з підвищення рівня фінансової безпеки банку.

Ключові слова:

заходи підвищення рівня фінансової безпеки, комерційний банк, оцінювання, управління, фінансова безпека.

BANK FINANCIAL SECURITY EVALUATION PROCESS

Formulation of the problem. Modern globalization and integration processes, introduction of the latest information technologies, competition in the banking sector, increasing of foreign banking capital share, lack of comprehensive legal regulation of banking activities, lack of development of Ukrainian financial markets, tense criminal challenges lead to new threats to financial security of the banking sector in general and of individual banks in particular. In turn, the efficient functioning of the banking system is impossible without maintaining high level of financial security of each commercial bank. *The aim of the research* is deepening the theoretical and methodological foundations of commercial bank financial security assessing and to development practical recommendations for improving its level. *The subject of the research* is theoretical and methodological principles and practical aspects of analysis and assessment of bank financial security level. *The methods of the research:* logical and meaningful method, method of comparison, method of analysis and synthesis, method of expert estimation, method of coefficients, integral method, etc. *The hypothesis of the research.* The investigation of the current state of a bank's financial security should be conducted in several stages: questioning of typical (external and internal) threats to the bank's financial security; express analysis of commercial bank financial security level; calculation of the integral index of bank financial security level. *The statement of basic materials.* The survey conducted typical external and internal threats to bank financial security, the results of which showed that the investigated bank is protected from external threats to financial security by 60% (9 points out of 15 possible) and from internal threats by 100% (15 points out of 15 possible). In the second stage of the process of financial security research, express analysis of financial security was carried out on the bases of the coefficients method, which includes four groups of basic banking indicators: bank financial stability indicators, bank business activity indicators, bank liquidity indicators, efficiency of bank activity indicators. The results of the rapid financial security diagnostics showed that in 2014-2015 the bank had low level of financial security, and in 2016-2018 it was sufficient. In addition, the integral financial security index of the bank is calculated, including the following indicators: financial and economic standards, credit and deposit dollarization, banking performance (ROA, ROE), profitability indicators and others. Integrated financial security indicators show that the highest level of financial security was in 2016, and in 2018 it was sufficient. It also proposes measures to enhance various components of the bank's financial security, the practical implementation of which will improve the efficiency of managing of banking institution financial security. *The originality and practical significance of the research* is development an approach to assessing commercial bank financial security and implementation it on the example of Raiffeisen Bank Aval. *Conclusions and perspectives of further research.* The approach to the assessment of the financial security level is proposed, which involves carrying out the evaluation in several stages, namely, the questioning of external and internal threats to bank financial security, express analysis of the financial security level of a commercial bank and calculation of an integral indicator of bank financial security level, which makes possible to assess the bank financial security level. It also proposes measures to enhance various components of the bank's financial security, the practical implementation of which will improve the efficiency of managing of banking institution financial security. As part of the further study it is planned to evaluate the effectiveness of the proposed measures of bank financial security level increasing.

Keywords:

financial security measures, commercial bank, assessment, management, financial security.

ПРОЦЕСС ОЦЕНКИ УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БАНКА

Постановка проблемы. Современные глобализационные и интеграционные процессы, внедрение новейших информационных технологий, усиление конкуренции в банковском секторе, увеличение доли иностранного банковского капитала, отсутствие всесторонней нормативно-правовой регламентации банковской деятельности, недостаточная развитость украинских финансовых рынков, напряженная криминогенная обстановка в стране и рост экономической преступности обуслови-

вают появление новых вызовов и угроз финансовой безопасности банковского сектора в целом и отдельных банков в частности. В свою очередь, эффективное функционирование банковской системы невозможно без соблюдения высокого уровня финансовой безопасности каждого отдельного банка. *Целью статьи* является углубление теоретико-методологических основ оценки финансовой безопасности коммерческого банка и разработка практических рекомендаций по повышению ее уровня. *Предмет исследования* – теоретико-методологические основы и практические аспекты анализа и оценки уровня финансовой безопасности банка. *Методы, используемые в исследовании*: логически-содержательный метод, метод сравнения, метод анализа и синтеза, метод экспертных оценок, метод коэффициентов, интегральный метод и др. *Гипотеза исследования*. Исследование текущего состояния финансовой безопасности банка следует проводить в несколько этапов: анкетирование типовых (внешних и внутренних) угроз финансовой безопасности банка; экспресс-анализ уровня финансовой безопасности коммерческого банка; расчет интегрального показателя уровня финансовой безопасности банка. *Изложение основного материала*. Осуществлено анкетирование типичных внешних и внутренних угроз финансовой безопасности банка, результаты которого показали, что от внешних угроз финансовой безопасности исследуемый банк защищен на 60% (9 баллов из 15 возможных), а от внутренних угроз на 100% (15 баллов из 15 возможных). На втором этапе процесса исследования состояния финансовой безопасности осуществлен экспресс-анализ финансовой безопасности, основанный на методе коэффициентов и включающий четыре группы основных банковских показателей: показатели финансовой устойчивости банка, показатели деловой активности банка, показатели ликвидности банка, показатели эффективности деятельности банка. Результаты экспресс-диагностики финансовой безопасности показали, что в 2014-2015 гг. у банка уровень финансовой безопасности был низким, а в 2016-2018 гг. уже достаточным. Кроме того, рассчитан интегральный показатель финансовой безопасности банка, включающий такие показатели: финансово-экономические нормативы, показатели долларизации кредитов и депозитов, показатели эффективности банковской деятельности (ROA, ROE), показатели прибыльности и т.д. Полученные интегральные показатели уровня финансовой безопасности показали, что высокий уровень финансовой безопасности был в 2016, а в 2018 он снизился почти вдвое. Также предложены меры по повышению различных составляющих финансовой безопасности банка, практическая реализация которых позволит повысить эффективность управления финансовой безопасностью банковского учреждения. *Оригинальность и практическое значение исследования* заключаются в разработке подхода к оценке финансовой безопасности коммерческого банка и его реализация на примере АО «Райффайзен банк Аваль». *Выводы исследования*. Предложен подход к оценке уровня финансовой безопасности, который предусматривает осуществление оценки в несколько этапов, а именно анкетирование внешних и внутренних угроз финансовой безопасности банка, экспресс-анализ уровня финансовой безопасности коммерческого банка и расчет интегрального показателя уровня финансовой безопасности банка, что позволит всесторонне, комплексно оценить уровень финансовой безопасности банка. Также предложены меры по повышению различных составляющих финансовой безопасности банка, практическая реализация которых позволит повысить эффективность управления финансовой безопасностью банковского учреждения. В рамках дальнейшего исследования планируется оценить эффективность предложенных мер по повышению уровня финансовой безопасности банка.

Ключевые слова:

меры по повышению уровня финансовой безопасности, коммерческий банк, оценка, управление, финансовая безопасность.

Постановка проблемы. Сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси, впровадження новітніх інформаційних технологій, посилення конкуренції в банківському секторі, збільшення частки іноземного банківського капіталу, відсутність всебічної нормативно-правової регламентації банківської діяльності, недостатня розвиненість українських фінансових ринків, напружена криміногенна обстановка в країні й зростання економічної злочинності зумовлюють появу нових викликів і загроз фінансовій безпеці банківського

сектору загалом і окремих банків зокрема. В свою чергу, ефективне функціонування банківської системи неможливі без дотримання високого рівня фінансової безпеки кожного окремого банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою фінансової безпеки банківського сектору і окремих банків займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як Д. Алексеева, О. Барановський, І. Бланк, Т. Болгар, Р. Вовченко, Р. Гриценко, М. Єрмошенко, Я. Жарій, М. Зубок, О. Кириченко, В.

Коваленко, О. Колодізев, В. Краліч, І. Крупка, В. Левицький, О. Пластун, О. Терещенко, С. Яременко тощо. У працях вчених досліджувались сутність і складові, загрози фінансовій безпеці банків, методики оцінювання її рівня, передумови формування й організації функціонування системи її забезпечення тощо. Однак, потребує удосконалення процес управління фінансовою безпекою банку.

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад оцінювання фінансової безпеки комерційного банку й розробка практичних рекомендацій з підвищення її рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження поточного стану фінансової безпеки банку пропонується проводити в декілька етапів:

- анкетування типових (зовнішніх та внутрішніх) загроз фінансовій безпеці банку;
- експрес-аналіз рівня фінансової безпеки комерційного банку;
- розрахунок інтегрального показника рівня фінансової безпеки банку.

У банківській практиці одним з якісних методів, що використовується у процесі діагностики поточного стану фінансової без-

пеки банку, є анкетування [1]. Анкети формуються на основі переліку внутрішніх і зовнішніх загроз як критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки банку.

До зовнішніх відносять загрози, які є результатом впливу середовища навколо банків: законодавча і нормативна база, вимоги та діяльність регуляторних і наглядових органів, економічна кон'юнктура у країні й світі, конкуренти тощо. Для оцінки захищеності банку від зовнішніх загроз необхідно заповнити й розглянути відповідну анкету, обрати варіанти відповіді на поставлене питання «Банк захищений?» та кожному з наведених в анкеті видів загроз виставити бали 0 або 1. Щоб сумарна оцінка захищеності банку від зовнішніх загроз (ЗФБ) була адекватною, розгляд анкет здійснюється провідними фахівцями банку, що володіють матеріалами нормативно-законодавчої бази та ознайомлені з ключовими проблемними питаннями світового та вітчизняного ринків банківських послуг.

Анкета для оцінки захищеності банку від зовнішніх загроз була заповнена провідним спеціалістом ПАТ«Райффайзен банк Аваль». Отримані результати наведено в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

Анкета для оцінки захищеності ПАТ«Райффайзен банк Аваль» від зовнішніх загроз

Ч.ч.	Види загроз	Банк захищений? (ТАК = 1; НІ = 0)
1	Несприятлива загальносвітова економічна ситуація	0
2	Кризові явища в країні	0
3	Недосконалість законодавчої бази	0
4	Зміни в політиці та нормативних актах НБУ	0
5	Високий рівень інфляції та інфляційні очікування	0
6	Нестійкість курсу національної валюти	0
7	Постійний вплив ринкових ризиків	1
8	Нерозвиненість фондового ринку країни	1
9	Низький рівень інвестиційної активності	1
10	Недосконала система страхування депозитів	1
11	Низький рівень кредитоспроможності позичальників	1
12	Невиконання клієнтами зобов'язань перед банком	1
13	Недобросовісна конкуренція на ринку банківських послуг	1
14	Прихід на ринок банківських послуг нових сильних гравців	1
15	Навмисні протиправні дії з боку клієнтів	1
	УСЬОГО БАЛІВ ($0 \leq \text{ЗФБ} \leq 15$)	9

Джерело: розроблено авторами на підставі [1]

Внутрішні загрози генеруються самими банками, тому система фінансової безпеки має бути інтегрована в загальну систему управління банком, що дозволяє ухвалювати своєчасні й обґрунтовані рішення, здійснювати постійний контроль за внутрішнім середо-

вищем, запобігати прояву навмисних дій та створенню кризових ситуацій у банку.

Для оцінювання захищеності банку від внутрішніх загроз необхідно розглянути анкету, обрати варіанти відповіді на поставлене питання «Характерно для банку?» та для

кожного з наведених в анкеті видів загроз виставити бали 0 або 1. Для коректності сумарної оцінки захищеності банку від внутрішніх загроз (ВФБ) слід користуватись фінансовою звітністю банку за попередні періоди, поточними показниками за різними напрямками діяльності банку, а також резуль-

татами дій внутрішнього середовища, особливо тих, що спричиняють прояв наведених загроз. Анкета для оцінки захищеності банку від внутрішніх загроз також була заповнена провідним спеціалістом ПАТ«Райффайзен банк Аваль». Отримані результати наведено в табл. 2.

Т а б л и ц я 2

Анкета для оцінки захищеності ПАТ«Райффайзен банк Аваль» від внутрішніх загроз

Ч.ч.	Види загроз	Банк захищений? (ТАК = 1; НІ = 0)
1	Повна залежність від інсайдерів	1
2	Порушення банком діючого законодавства і нормативів	1
3	Порушення банком договірних відносин	1
4	Помилки в стратегії та системі планування банку	1
5	Неефективна система фінансового менеджменту банку	1
6	Неякісна система управління ризиками	1
7	Низький рівень капіталізації банку	1
8	Недостатня ліквідність банку	1
9	Низька якість банківських активів	1
10	Ризикова та незважена кредитна діяльність	1
11	Недостатня диверсифікація банківських операцій	1
12	Недосконала цінова політика банку	1
13	Нерозвинена маркетингова діяльність банку	1
14	Наявність зловживань або протиправних дій в банку	1
15	Наявність каналів витоку банківської інформації	1
	УСЬОГО БАЛІВ (0 ≤ ВФБ ≤ 15)	15

Джерело: розроблено авторами на підставі [1]

Отже, від зовнішніх загроз фінансовій безпеці банк захищений на 60% (9 балів з 15 можливих), а від внутрішніх загроз на 100% (15 балів з 15 можливих).

Відповідно до кількості набраних балів банк отримує попередню оцінку рівня фінансової безпеки (високий, достатній, низький, критичний) за кожним з видів загроз (зовнішніх та внутрішніх). Якщо жодна з отриманих оцінок (одна з них) наближується до критичного рівня, необхідно оперативно про-

вести комплексний аналіз фінансового стану банку, що дозволить оцінити реальний ступінь загрози фінансовій безпеці банку, виявити основні проблемні питання та застосувати заходи щодо їх усунення.

Тому на другому етапі процесу дослідження стану фінансової безпеки розглянуто методику спрощеного експрес-аналізу фінансової безпеки, який засновано на методі коефіцієнтів і який включає чотири групи основних банківських показників (табл. 3).

Т а б л и ц я 3

Експрес-аналіз фінансової безпеки банку

Ч.ч.	Показник	Розрахунок	Умови	Бали
1	2	3	4	5
Блок 1. Аналіз фінансової стійкості банку				
1.1	Рівень капіталізації банку, K11	<u>Регулятивний капітал</u> Норматив Н1	K11 < 1 1 ≤ K11 ≤ 5 K11 > 5	1 2 3
1.2	Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, K12	<u>Регулятивний капітал</u> Сукупні активи	K12 < 0,09 K12 > 0,12 0,09 ≤ K12 ≤ 0,12	1 2 3
1.3	Коефіцієнт надійності, K13	<u>Власний капітал</u> Зобов'язання	K13 < 0,1 K13 > 0,15 0,1 ≤ K13 ≤ 0,15	1 2 3
1.4	Мультиплікатор акціонерного капіталу, K14	<u>Ділові активи</u> Статутний фонд	K14 > 15 K14 < 12 12 ≤ K14 ≤ 15	1 2 3

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
1.5	Коефіцієнт захищеності власного капіталу, K15	<u>Основні засоби</u> Власний капітал	$K15 > 0,5$	1
			$K15 < 0,3$	2
			$0,3 \leq K15 \leq 0,5$	3
1.6	Коефіцієнт знецінення активів банку, K16	<u>Резерви за активами банку</u> Сукупні активи	$K16 > 0,2$	1
			$0,1 \leq K16 \leq 0,2$	2
			$K16 < 0,1$	3
Блок 2. Аналіз ділової активності банку				
2.1	Коефіцієнт активності залучення коштів юридичних і фізичних осіб, K21	<u>Кошти клієнтів</u> Зобов'язання	$K21 < 0,65$	1
			$K21 > 0,75$	2
			$0,65 \leq K21 \leq 0,75$	3
2.2	Коефіцієнт активності залучення коштів банків, K22	<u>Кошти банків</u> Зобов'язання	$K22 > 0,3$	1
			$K22 < 0,15$	2
			$0,15 \leq K22 \leq 0,3$	3
2.3	Коефіцієнт інвестицій у кредитний портфель, K23	<u>Кредитний портфель</u> Сукупні активи	$K23 < 0,6$ або $> 0,8$	1
			$0,7 < K23 \leq 0,8$	2
			$0,6 < K23 \leq 0,7$	3
2.4	Коефіцієнт інвестицій у ЦП та спільну господарську діяльність, K24	<u>Інвестиційний портфель</u> Сукупні активи	$K24 < 0,2$ або $> 0,4$	1
			$0,3 < K24 \leq 0,4$	2
			$0,2 < K24 \leq 0,3$	3
Блок 3. Аналіз ліквідності банку				
3.1	Коефіцієнт високоліквідних активів, K31	<u>Високоліквідні активи</u> Ділові активи	$K31 < 0,15$	1
			$K31 > 0,2$	2
			$0,15 \leq K31 \leq 0,2$	3
3.2	Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку, K32	<u>Ділові активи</u> Зобов'язання	$K32 < 1$	1
			$K32 > 1,2$	2
			$1 \leq K32 \leq 1,2$	3
3.3	Коефіцієнт ліквідного співвідношення наданих кредитів і залучених депозитів, K33	<u>Кредитний портфель</u> Кошти клієнтів	$K33 < 1,1$	1
			$K33 > 1,5$	2
			$1,1 \leq K33 \leq 1,5$	3
3.4	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань, K34	<u>Високоліквідні активи + ОЗ</u> Зобов'язання	$K34 < 0,2$	1
			$K34 > 0,3$	2
			$0,2 \leq K34 \leq 0,3$	3
Блок 4. Аналіз ефективності діяльності банку				
4.1	Загальний рівень прибутковості, K41	<u>Прибуток до оподаткування</u> Доходи банку	$K41 < 0,05$	1
			$0,05 \leq K41 < 0,1$	2
			$K41 \geq 0,1$	3
4.2	Окупність витрат доходами, K42	<u>Доходи банку</u> Витрати банку	$K42 \leq 1$	1
			$1 < K42 \leq 1,1$	2
			$K42 > 1,1$	3
4.3	Рентабельність капіталу, ROE	<u>Чистий прибуток</u> Власний капітал	$ROE < 0,1$	1
			$0,1 \leq ROE < 0,15$	2
			$ROE \geq 0,15$	3
4.4	Рентабельність активів, ROA	<u>Чистий прибуток</u> Сукупні активи	$ROA < 0,01$	1
			$0,01 \leq ROA < 0,02$	2
			$ROA \geq 0,02$	3
4.5	Чиста процентна маржа, ЧПМ	<u>Процентні (доходи – витрати)</u> Ділові активи	$ЧПМ < 0,05$	1
			$0,05 \leq ЧПМ \leq 0,07$	2
			$ЧПМ > 0,07$	3
4.6	Коефіцієнт резервування під знецінення активів і пасивів, K46	<u>Резерви під знецінення активів і пасивів</u> Витрати банку	$K46 \geq 0,3$	1
			$0,1 \leq K46 < 0,3$	2
			$K46 < 0,1$	3

Джерело: розроблено авторами на підставі [1]

Аналіз фінансової стійкості банку здійснюється з використанням нормативів капіталу, що контролюються НБУ, та інших показників, що базуються на аналізі

співвідношень між різними групами активів, зобов'язань і власного капіталу. Визначені показники дозволяють відстежити дотримання нормативних вимог та оцінити «капіталь-

ну силу» банку щодо залучення ресурсів, формування активів, покриття ризиків та протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансовій безпеці.

Ділова активність банку дає можливість охарактеризувати спроможність банку залучати кошти та ефективно їх розміщувати. Перші два показники дозволяють розкрити можливості і спрямованість банку щодо залучення ресурсів, два інші показники свідчать про їх використання під час формування активів. Оскільки банки в основному працюють з чужими грошима, рівень ділової активності щодо залучення зовнішніх джерел фінансування їх діяльності має бути високим. З іншого боку, слід урахувувати, що надмірна ділова активність банку може погіршити фінансову стійкість банку та негативно вплинути на його фінансовий стан, особливо у разі високої залежності банку від ресурсів міжбанківського ринку.

Ліквідність банку дає можливість оцінити здатність банку виконувати свої зо-

бов'язання перед клієнтами, кредиторами, інвесторами, акціонерами та іншими контрагентами в аналізованих періодах.

Ефективність діяльності банку дає можливість зробити висновки про раціональність структури активів і пасивів банку та рівень їх знецінення. Найбільш суттєвими показниками, що характеризують професіоналізм і злагодженість у роботі менеджерів є показники рентабельності капіталу (ROE) та активів (ROA). Вони відображають рівень ефективності діяльності банку, його спроможність створювати прибуток, управляти ризиками та підтримувати фінансову безпеку на належному рівні.

Розраховані за кожним з чотирьох блоків аналізу сумарні фактичні бали дають можливість виявити основні проблеми та визначити поточний рівень фінансової безпеки банку ($20 \leq P\Phi BB \leq 60$).

Інтерпретація отриманих значень рівня фінансової безпеки банку наведена в табл. 4.

Т а б л и ц я 4

Інтерпретація отриманих значень рівня фінансової безпеки банку

Значення	Інтерпретація
Дорівнює 60 балів	Рівень фінансової безпеки банку є високим. Банк можна вважати надійним за всіма аспектами діяльності, він є стійким до змін, що відбуваються на ринку. Із впливом зовнішніх та внутрішніх загроз на банківську безпеку банк у змозі впоратись у поточній діяльності.
Від 40 до 60 балів	Рівень фінансової безпеки банку є достатнім. Залежно від того, до якої межі інтервалу РФББ є ближчим, менеджменту банку необхідно приймати відповідні рішення щодо усунення проблем та недопущення серйозного погіршення рівня фінансової безпеки банку.
Від 20 до 40 балів	Рівень фінансової безпеки банку вважається низьким, банк має досить серйозні фінансові проблеми з імовірним їх поглибленням, якщо показник наближується до 20 балів. Керівництво та власники банку мають терміново вжити заходів щодо фінансового оздоровлення банку, можливо й нестандартних, для укріплення захисту від впливу загроз банківській безпеці.
20 балів упродовж декількох років	Коли упродовж декількох років рівень фінансової безпеки приблизно 20 балів – це найскладніша ситуація, яка свідчить про багато проблем у діяльності банку та про відсутність досконалої системи захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. З високою ймовірністю така установа швидко стане неплатоспроможним банком, який буде ліквідовано.

Джерело: складено авторами на підставі [1]

Показник рівня фінансової безпеки банку слід розраховувати постійно з відстеженням тенденцій змін показника в різних часових інтервалах, що дасть можливість контролювати стан фінансової безпеки банку.

Отримані результати розрахунку показників для здійснення експрес-аналізу рівня фінансової безпеки ПАТ«Райффайзен банк Аваль» наведено в табл. 5.

Загальна сума балів за показниками рівня фінансової безпеки ПАТ«Райффайзен банк Аваль» представлена у табл. 6.

Інтерпретація рівня фінансової безпеки ПАТ«Райффайзен банк Аваль» представлена в табл. 7.

Надалі розрахуємо також інтегральний показник фінансової безпеки банку, що включає такі показники:

Т а б л и ц я 5

**Результати розрахунку показників для здійснення
експрес-аналізу рівня фінансової безпеки**

Показник	Значення за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018
Блок 1. Аналіз фінансової стійкості банку					
Рівень капіталізації банку, K11	1,1621	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, K12	0,0634	0,0624	0,2181	0,1682	0,1420
Коефіцієнт надійності, K13	0,0886	0,1102	0,1866	0,1930	0,1882
Мультиплікатор акціонерного капіталу, K14	15,3641	13,2800	11,3687	15,4104	14,4145
Коефіцієнт захищеності власного капіталу, K15	0,5344	0,4018	0,2187	0,1880	0,1995
Коефіцієнт знецінення активів банку, K16	0,0010	0,0005	0,0009	0,0012	0,0022
Блок 2. Аналіз ділової активності банку					
Коефіцієнт активності залучення коштів юридичних і фізичних осіб, K21	0,6823	0,8265	0,9123	0,9305	0,9396
Коефіцієнт активності залучення коштів банків, K22	0,1949	0,1168	0,0682	0,0451	0,0185
Коефіцієнт інвестицій у кредитний портфель, K23	0,6519	0,4923	0,4868	0,5573	0,6412
Коефіцієнт інвестицій у ЦП та спільну господарську діяльність, K24	0,0993	0,0559	0,0589	0,0884	0,0468
Блок 3. Аналіз ліквідності банку					
Коефіцієнт високоліквідних активів, K31	0,1410	0,2348	0,1794	0,1537	0,1404
Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку, K32	1,0886	1,1102	1,1866	1,1930	1,1882
Коефіцієнт ліквідного співвідношення наданих кредитів і залучених депозитів, K33	1,0401	0,6613	0,6331	0,7145	0,8108
Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань, K34	0,2009	0,3050	0,2537	0,2196	0,2044
Блок 4. Аналіз ефективності діяльності банку					
Загальний рівень прибутковості, K41	-1,2216	-0,9456	0,0547	0,0874	0,1564
Окупність витрат доходами, K42	0,9525	0,8753	1,4542	1,4212	1,3752
Рентабельність капіталу, ROE	-1,0500	-0,3570	0,7140	0,7200	0,6730
Рентабельність активів, ROA	-0,0900	-0,0360	0,0670	0,0860	0,0740
Чиста процентна маржа, ЧПМ	0,0881	0,0766	0,0844	0,0721	0,0926
Коефіцієнт резервування під знецінення активів і пасивів, K46	0,2877	0,2468	0,2763	0,1546	0,0985

Джерело: розраховано авторами на підставі [1, 3]

Т а б л и ц я 6

Загальна сума балів за показниками рівня фінансової безпеки

Показник	Значення за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018
1. Аналіз фінансової стійкості банку	9	15	13	12	14
2. Аналіз ділової активності банку	10	6	6	6	8
3. Аналіз ліквідності банку	8	8	10	10	8
4. Аналіз ефективності діяльності банку	9	9	16	16	18
Загальна сума балів	36	38	45	44	48

Джерело: розраховано авторами на підставі [1, 3]

Т а б л и ц я 7

Інтерпретація рівня фінансової безпеки ПАТ «Райффайзен банк Аваль»

Роки	Рівень фінансової безпеки
2014-2015	Рівень фінансової безпеки банку вважається низьким, банк має досить серйозні фінансові проблеми з імовірним їх поглибленням. Керівництво та власники банку мають терміново вжити заходів щодо фінансового оздоровлення банку, можливо й нестандартних, для укріплення захисту від впливу загроз банківській безпеці.
2016-2018	Рівень фінансової безпеки банку є достатнім. Залежно від того, до якої межі інтервалу рівень фінансової безпеки є ближчим, менеджменту банку необхідно приймати відповідні рішення щодо усунення проблем та недопущення серйозного погіршення рівня фінансової безпеки банку.

Джерело: розроблено авторами

фінансово-економічні нормативи (зокрема, адекватність регулятивного капіталу, показник базових ліквідних активів і показники ліквідності тощо), показники доларизації кредитів і депозитів, показники ефективності банківської діяльності (ROA, ROE), показники прибутковості тощо.

Отримані значення інтегральних показників рівня фінансової безпеки банку представлено у табл. 8. Значення інтегральних показників змінюються від 0 до 1, чим ближче до 1, тим вище рівень фінансової безпеки.

Т а б л и ц я 8

Інтегральний показник рівня фінансової безпеки банку

Показник	Значення за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018
H1	3004256	3344615	3325789	11220414	10 480 006
H2	7,64	8,26	108,58	23,8	19,04
H4	87,52	157,73	108,58	93,94	42,91
H5	52,51	157,73	54,29	93,94	52,51
H6	84,25	163,7	149,8	154,2	84,25
H7	14,48	18,19	4,7	5,72	10,13
H8	144,78	144,27	38,8	50,07	20,17
H9	0,19	0,18	0,07	0,11	0,37
ROA	-0,09	-0,036	0,067	0,086	0,074
ROE	-1,05	-0,357	0,714	0,72	0,673
Інтегральний показник рівня фінансової безпеки банку	0,2757	0,4536	0,6849	0,6426	0,3474

Джерело: розраховано авторами на підставі [3]

Таким чином, отримані інтегральні показники рівня фінансової безпеки показують, що найвищий рівень фінансової безпеки був у 2016 р., а у 2018 р. він знизився майже вдвічі, отже, слід запропонувати заходи з підвищення рівня фінансової безпеки.

На рівні ПАТ«Райффайзен банк Аваль» для забезпечення високого рівня фінансової безпеки необхідно запроваджувати заходи для управління окремими складовими фінансової безпеки (табл. 9).

Т а б л и ц я 9

Заходи з убезпечення ПАТ«Райффайзен банк Аваль», які приймаються на рівні банку

Управління складовими фінансової безпеки	Заходи з убезпечення ПАТ«Райффайзен банк Аваль», які приймаються на рівні банку
1	2
Управління кредитною безпекою	Отримання застави, корпоративних і особистих гарантій; встановлення лімітів ризику позичальника або їх групи; аналіз спроможності наявних і потенційних позичальників виконувати свої зобов'язання; зміна лімітів кредитування; встановлення лімітів кредитних повноважень; моніторинг кредитів в інтерактивному режимі, поточної вартості застави; щоденне визначення проблемних кредитів; блокування можливості відділення або менеджера, відповідального за конкретну кредитну програму, надавати нові кредити, якщо відсоток проблемних кредитів
Управління валютною безпекою	Щоденний моніторинг та аналіз відкритих позицій банку за валютами й дорогоцінними металами; щоденний контроль накопичених прибутків/збитків за операціями з валютою; стрес-тестування та розрахунок потенційних втрат внаслідок несприятливих і екстремальних коливань валютних курсів; встановлення відповідних лімітів як для кожної валюти окремо, так і для загальної відкритої валютної позиції; встановлення обмежень на накопичені прибутки/збитки за валютними операціями відкритої валютної позиції
Управління відсотковою безпекою	Вимірювання чутливості до паралельного зсуву кривої дохідності за кожною валютою на один базисний пункт; оцінка впливу коливань ринкових ставок на відсотковий дохід банку
Управління безпекою ліквідності	Регулярне формування звіту про невідповідність між активами і пасивами за строками до погашення та дослідження відповідних розривів за часовими проміжками і поведінки продуктів без заздлегідь визначеного строку погашення (поточні рахунки клієнтів, кореспондентські рахунки банків), а також строкових продуктів, для яких можлива пролонгація в рамках звичайних ринкових умов

1	2
Управління ціновою безпекою	Регулярне відстеження змін котирувань боргових цінних паперів (облігацій) у торговельному портфелі банку, а на кожну звітну дату – переоцінка таких інструментів до їхньої ринкової вартості; відстеження коливання ринкових процентних ставок та їхньої відповідності котируванням цінних паперів; щоденний розрахунок чутливості торгової позиції до змін ринкових котирувань (ставок), встановлення обмеження на накопичені збитки за торговими операціями для лімітування прийняттого цінового ризику
Управління ринковою безпекою	Аналіз чутливості, моніторинг позиції та метод оцінки ймовірних втрат, а також моніторинг накопичених збитків; встановлення відповідних лімітів

Джерело: розроблено авторами на підставі [3]

Крім того, підвищенню рівня фінансової безпеки банку сприятиме впровадження в банку менеджменту якості, що спричинить розширення переліку банківських продуктів і послуг та підвищення їх якості, поліпшення корпоративного управління і підвищення задоволення потреб різних категорій клієнтів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, запропонований підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки передбачає здійснення оцінювання в декілька етапів: анкетування зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці банку; експрес-аналіз рівня фінансової безпеки комерційного банку та розрахунок інтегрального показника рівня фінансової безпеки банку, що дасть можливість всебічно, комплексно оцінити рівень фінансової безпеки банку. Також запропоновано заходи з підвищення різних складових фінансової безпеки банку. Практична реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити ефективність управління фінансовою безпекою банківської установи. У межах подальшого дослідження планується оцінити ефективність запропонованих заходів з підвищення рівня фінансової безпеки банку.

Література

1. Жарій Я. В. Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки ко-

мерційного банку. *Фінансові дослідження*. 2016. №1. С. 130-137.

2. Вовченко Р. С. Чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки. *Збірник наукових праць «Фінансово-економічна діяльність: проблеми теорії та практики»*. 2013. № 1. С. 75-83.

3. Фінансова звітність ПАТ «Райффайзен банк Аваль» за 2014-2018 рр. Офіційний веб-сайт ПАТ «Райффайзен банк Аваль». URL: <https://www.aval.ua/ru> (дата звернення :10.11.2019)

4. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення :10.11.2019)

References

1. Zhary Y. V. (2016) Methodical Approaches to Assessing the Financial Security Level of a Commercial Bank. *Financial Research*, 1, 130-137.

2. Vovchenko R.S. (2013) Factors and threats to the financial security of national economy banking sector. *Collection of scientific papers "Financial and economic activities: problems of theory and practice"*, 1, 75-83.

3. Financial statements of Raiffeisen Bank Aval in 2014-2018 years. The official website of Raiffeisen Bank Aval. Retrieved from: <https://www.aval.ua/en>

4. Official Website of the National Bank of Ukraine Retrieved from: <https://bank.gov.ua>.

Стаття надійшла

до редакції : 11.10.2019 р.

Стаття прийнята

до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Татар М. С. Процес оцінювання рівня фінансової безпеки банку / М. С. Татар, А. О. Рикова // *Часопис економічних реформ*. – 2019. – № 4 (36). – С. 76–85.

УДК 338.24.01
JEL Classification: Q7

АСАДУЛЛИНА Н. Р.¹

РАЗВИТИЕ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

DOI: 10.32620/cher.2019.4.11

Постановка проблемы. Либерализация валютно-кредитных отношений обозначила проблему поддержания уровня экономических нормативов деятельности банковского сектора Республики Узбекистан, в соответствии с требованиями Базельского комитета по банковскому надзору (Базель-3) и Центрального банка Республики Узбекистан. *Целью исследования* является обозначение путей стабильного развития коммерческих банков Узбекистана в условиях либерализации валютно-кредитных отношений. *Объект исследования* – процесс стабильного развития коммерческих банков Узбекистана, а также пути повышения эффективности деятельности банковской системы в целом. *Методы исследования* – логические, сравнительные, аналитические, научно-методические. *Гипотеза исследования* заключается в том, что способы повышения эффективности государственного управления зависят от квалификации управленческого персонала и обратной связи от местного населения. *Изложение основных материалов.* В статье рассматриваются первоочередные задачи банковского сектора республики, направленные на поддержание устойчивости и стабильного развития. В качестве первоочередных мер по повышению устойчивости коммерческих банков Узбекистана мы предлагаем активизировать работу по привлечению прямых иностранных инвестиций в банковский сектор республики, в том числе и путем проведения первичного публичного предложения (IPO) на внутреннем рынке, или размещению депозитарных расписок акций коммерческих банков республики на зарубежных фондовых биржах. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Выбор модели государственного управления в экономике неизбежно связан с геополитическими приоритетами и представлениями о месте страны в современном мире. Это означает, что на институты управления оказывают влияние и оценка эффективности управления и политические факторы, которые в свою очередь подразделяются на внутривнутриполитические, – это поддержка населением идеи государственной независимости. *Выводы исследования.* Все предложенные мероприятия в банковской системе в конечном итоге должны увеличить объемы привлекаемых инвестиций и обеспечить реализацию крупных инвестиционных проектов, которые являются наглядным примером успешной реализации государственной политики по рациональному использованию богатейшей сырьевой базы и промышленных мощностей, обеспечения устойчивого экономического роста, организации производства продукции с высокой добавленной стоимостью, повышения экспортного потенциала.

Ключевые слова:

либерализация валютно-кредитных отношений, Базельский комитет по банковскому надзору (Базель-3), Центральный банк Республики Узбекистан, субординированные облигации, первичное публичное предложение (IPO).

РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УЗБЕКИСТАНУ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

Формулювання проблеми. Лібералізація валютно-кредитних відносин позначила проблему підтримки рівня економічних нормативів діяльності банківського сектора Республіки Узбекистан, у відповідність до вимог Базельського комітету з банківського нагляду (Базель-3) і Центрального банку Республіки Узбекистан. *Метою дослідження* є позначення шляхів стабільного розвитку комерційних банків Узбекистану в умовах лібералізації валютно-кредитних відносин. *Об'єкт дослідження* – процес стабільного розвитку комерційних банків Узбекистану, а також шляхи підвищення ефективності діяльності банківської системи в цілому. *Методи дослідження* – логічні, порівняльні, аналі-

¹ Асадулліна Наїля Рамілівна, канд. екон. наук, доцент кафедри «Економіка праці та управління», Ташкентська філія «Російський економічний університет ім. Г. В. Плеханова», Ташкент, Узбекистан.

Asadullina Nailya, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Economics Labor and Management Department Tashkent branch «Russian Economic University named G. V. Plekhanov», Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0001-7022-3638
e-mail: rasadullina@mail.ru

тичні, науково-методичні. *Гіпотеза дослідження* полягає в тому, що способи підвищення ефективності державного управління залежать від кваліфікації управлінського персоналу і зворотного зв'язку від місцевого населення. *Виклад основного матеріалу.* У статті розглядає-вають першочергові завдання банківського сектора республіки, спрямовані на підтримання стійкості і стабільного розвитку. Як першочергові заходи по підвищенні стійкості комерційних банків Узбекистану ми пропонуємо активізувати роботу із залучення прямих іноземних інвестицій в банківський сектор республіки, в тому числі і шляхом проведення первинної публічної пропозиції (ІРО) на внутрішньому ринку, або розміщення депозитарних розписок акцій комерційних банків республіки на зарубіжних фондових біржах. *Оригінальність і практична значущість дослідження.* Вибір моделі державного управління в економіці неминує пов'язаний з геополітичними пріоритету-ми і уявленнями про місце країни в сучасному світі. Це означає, що на інститути управління впливають і оцінка ефективності управління та політичні чинники, які в свою чергу поділяються на внутрішньополітичні, це підтримка населенням ідеї державної незалежності. *Висновки дослідження.* Всі запропоновані заходи в банківській системі в кінцевому підсумку повинні збільшити обсяги залучених інвестицій і забезпечити реалізацію великих інвестиційних проектів, які є наочним прикладом успішної реалізації державної політики щодо раціонального використання багатющої сировинної бази та індустриальних потужностей, забезпечення сталого економічного зростання, організації виробництва продукції з високою доданою вартістю, покращення експортного потенціалу.

Ключові слова:

лібералізація валютно-кредитних відносин, Базельський комітет з банківського нагляду (Базель-3), Центральний банк Республіки Узбекистан, субординовані облігації, первинну публічну пропозицію (ІРО).

DEVELOPMENT OF COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF LIBERALIZATION OF FOREIGN CREDIT RELATIONS

Formulation of the problem. The liberalization of monetary relations has identified the problem of maintaining the level of economic standards for the banking sector of the Republic of Uzbekistan, in accordance with the requirements of the Basel Committee on Banking Supervision (Basel-3) and the Central Bank of the Republic of Uzbekistan. *The aim of the research* is to identify ways of stable development of commercial banks in Uzbekistan in the conditions of liberalization of monetary relations. *The object of research* is the process of stable development of commercial banks in Uzbekistan, as well as ways to improve the efficiency of the banking system as a whole. Research methods – logical, comparative, analytical, scientific and methodological. *The hypothesis of the research* is that ways to improve the effectiveness of public administration depend on the qualifications of managerial personnel and feedback from the local population. *Statement of basic materials.* The article considers the priority tasks of the banking sector of the republic, aimed at maintaining stability and stable development. As a priority measure to increase the stability of commercial banks in Uzbekistan, we propose intensifying efforts to attract foreign direct investment in the banking sector of the republic, including through an initial public offer (IPO) in the domestic market, or by placing depositary receipts of shares of commercial banks of the republic in foreign countries stock exchanges. *Originality and practical significance of the research.* The choice of a model of government in the economy is inevitably associated with geopolitical priorities and ideas about the country's place in the modern world. This means that governance institutions are also influenced by the assessment of governance effectiveness and political factors, which in turn are divided into domestic political ones – this is the support of the idea of state independence by the population. *The findings of the research.* All proposed measures in the banking system should ultimately increase the volume of attracted investments and ensure the implementation of large investment projects, which are a good example of the successful implementation of state policy on the rational use of the richest raw material base and industrial capacities, ensuring sustainable economic growth, and organizing production with high added value, enhance export potential.

Keywords:

monetary liberalization, Basel Committee on Banking Supervision (Basel-3), Central Bank of the Republic of Uzbekistan, subordinated bonds, initial public offering (IPO).

Постановка проблеми. Банковская система Узбекистана начала свое становление с первых лет обретения республикой Независимости в 1991 году. В отличие от разви-

тых стран, в которых эволюция банковских систем занимала несколько столетий, республике пришлось проделать этот путь за считанные годы. В настоящее время в Узбеки-

стане созданы благоприятные условия для развития банковской системы, действующей на основе эффективной законодательной и нормативной базы. На 01.01.2017 года банковская система Республики Узбекистан представлена 27 коммерческими банками, в числе которых 3 государственных, 11 акционерно-коммерческих, 8 частных и 5 банков с участием иностранного капитала [1, с. 2].

Обращая внимание на рост качественных показателей развития банковской системы, еще Первый Президент Республики Узбекистан И.А. Каримов отмечал: «В 2015 году было обеспечено дальнейшее укрепление банковской системы, повышение уровня капитализации и расширение инвестиционной активности банков. Совокупный капитал банковской системы увеличился по сравнению с 2014 годом на 23,3 процента и достиг 7,8 триллиона сумов. За последние 5 лет данный показатель вырос в 2,4 раза. Уровень достаточности капитала нашей банковской системы составляет почти 24 процента, что в 3 раза превышает общепринятые международные стандарты, а ее ликвидность – в 2 раза выше самых высоких индикаторных оценок» [2, с.1].

Предпринятые меры по активизации участия банковской системы в формировании благоприятного инвестиционного климата в Республике Узбекистан позволили обеспечить ряд положительных эффектов для национальной экономики, путем обеспечения более развитой финансовой среды для предприятий реального сектора, создания благоприятных условий для повышения деловой активности малого, среднего и частного предпринимательства, положительного влияния на увеличение конкурентоспособности отечественных предприятий, содействия существенному росту уровня сбережений и инвестиций, укрепления макроэкономической стабилизации и тенденций роста.

Анализ последних исследований и публикаций. С повестки дня не снимается вопрос и экономической безопасности страны. «Экономическая безопасность означает состояние экономики, обеспечивающее достаточный уровень социального, политического и оборонного существования и прогрессивного развития государства, неуязвимость и независимость его экономических интересов по отношению к возможным внешним и внутренним угрозам и воздействиям. Можно утверждать, что состояние

экономики – главный признак экономической безопасности» [3, с.153].

Вместе с тем чрезмерное административное регулирование в сфере валютного обращения неоправданно создало малоэффективную систему льгот и преференций для отдельных отраслей и хозяйствующих субъектов, привело к неравным условиям ведения бизнеса и нарушениям рыночных принципов конкуренции, что стало тормозящим фактором для привлечения иностранных инвестиций, увеличения экспорта товаров и услуг и, в целом, экономического развития страны.

В соответствии со Стратегией действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 – 2021 годах [4, с. 6], а также в целях внедрения рыночных механизмов валютного регулирования, стимулирования роста экспортного потенциала страны, активного привлечения прямых иностранных инвестиций, повышения конкурентоспособности отечественных производителей на внешних и внутреннем рынках, улучшения инвестиционного климата и деловой среды 2 сентября 2017 г. за № УП-5177 принят Указ Президента Республики Узбекистан «О первоочередных мерах по либерализации валютной политики».

Указ, кроме прочего, устанавливает, что с 5 сентября 2017 года:

юридические лица Республики Узбекистан могут без ограничения приобретать в коммерческих банках иностранную валюту для оплаты по текущим международным операциям;

физические лица-резиденты Республики Узбекистан могут свободно продавать в обменных пунктах и приобретать иностранную валюту в конверсионных отделах коммерческих банков в соответствии с действующим порядком с зачислением купленных средств на международные платежные карты и использовать их за границей без каких-либо ограничений;

индивидуальным предпринимателям без образования юридического лица, занимающимся импортом потребительских товаров, разрешается приобретать, в порядке, установленном для физических лиц, иностранную валюту через банковские счета.

Начальный курс покупки и продажи коммерческими банками республики долларов США был установлен в размере 8100 сум и 8150 сум за 1 долл. США, соответственно, что почти в 2 раза превысило последний, до

объявления свободной конвертации, официальный курс доллара к суму, установленный Центральным банком Республики Узбекистан.

Цель статьи – обозначить пути стабильного развития коммерческих банков Узбекистана в условиях либерализации валютно-кредитных отношений.

Изложение основного материала исследования. Несмотря на то, что в течение последнего года проводилась соответствующая работа по переходу к свободному обменному курсу валют, продолжают сохраняться определенные опасения, связанные с ожиданиями негативных последствий на экономическое развитие страны, социальную защиту населения, стабильность банковской системы и прозрачность денежно-кредитных отношений. И главной причиной такого негативного воздействия может стать прогнозируемая девальвация национальной валюты сум, по отношению к основным мировым валютам.

В целях смягчения возможных, в краткосрочной перспективе, воздействий проводимых реформ на наиболее уязвимые слои населения, Правительством страны были предприняты своевременные меры, предусматривающие введение адресных и прозрачных социальных пособий и субсидий, улучшение жилищно-бытовых условий малообеспеченных семей, путем предоставления им льготных микрокредитов, минимизации влияния либерализации обменного курса на внутреннее ценообразование товаров и услуг, особенно товаров народного потребления, посредством снижения действующих норм и ставок таможенных платежей и др.

Не менее пристальное внимание руководство государства обращает и на снижение негативного влияния ожидаемой девальвации национальной валюты на стабильность банковской системы. Дело в том, что «коммерческие банки Узбекистана еще не в достаточной степени имеют объемы валютных активов для поддержания свободного обменного курса, несмотря на финансовую устойчивость и стабильность, подтвержденную международными рейтинговыми агентствами» [5, с. 25]. В качестве начального этапа государственной поддержки уже осуществлено вливание в уставные капиталы государственных банков средств в объеме 655 млн. дол.

В этой связи частные банки оказались в неудобной конкурентной позиции, что нарушает принцип равенства всех форм собствен-

ности в многоукладной экономике. Для небольших банков главной проблемой вызванной девальвацией национальной валюты продолжает оставаться недостаточность размера уставного фонда, который с 1 января 2019 года в соответствие с Постановлением Президента Республики Узбекистан от 12.09.2017 года №ПП-3270 «О мерах по дальнейшему развитию и повышению устойчивости банковской системы республики», должен быть доведен до размера 100 млрд. сум.

Кроме того, ряд коммерческих банков начинает сталкиваться с проблемой возврата долларовых кредитов, выданных с условием сумового погашения, что может привести к возникновению большой короткой позиции в долларах США и, следовательно, риску потери своей капитальной позиции, в случае дальнейшего обесценивания национальной валюты. Для того, чтобы поддержать достаточный уровень ликвидности коммерческие банки начали сокращать кредитный портфель, а также пытаются провести реструктуризацию кредитов, что вызывает необходимость увеличения резервов на возможные потери и снижает прибыль коммерческих банков.

Уменьшение прибыли коммерческих банков из-за снижения инвестиционной активности может быть более существенным, поскольку в структуре доходов банков 60-80% составляет процентный доход. Кроме того, еще одним фактором снижения прибыли станет перевод республиканского банковского бухгалтерского учета на Международные стандарты финансовой отчетности, стандарт 9 которых требует нового подхода к классификации активов, что в условиях Узбекистана приведет к увеличению резервов на возможные потери по выданным кредитам.

В свою очередь, недостаток прибыли, при отсутствии других источников увеличения капитала, может привести банки к существующим порогам коэффициента достаточности капитала (CAR), норматив которого установлен регулятором банковской деятельности республики в размере 12,5%.

В качестве первоочередных мер по повышению устойчивости коммерческих банков Узбекистана мы предлагаем активизировать работу по привлечению прямых иностранных инвестиций в банковский сектор республики, в том числе и путем проведения первичного публичного предложения (IPO) на внутреннем рынке, или размещению депозитарных

расписок акций коммерческих банков республики на зарубежных фондовых биржах.

Авторы настоящей статьи прекрасно осознают, что кратковременные риски, вызванные либерализацией валютно-денежных отношений, снижают инвестиционную привлекательность банковского сектора республики. Вместе с тем, даже экономические кризисы, предпосылки которого в республике не наблюдаются, это не только возможные потери, но и прекрасная возможность для прорывного роста.

Разумеется, любые инвестиционные вложения требуют глубокого анализа и оценки экономической эффективности. И, в этой связи, необходимо отметить, что вследствие проводимой в последние годы в Республике Узбекистан работы по совершенствованию системы корпоративного управления, значительно повысилась прозрачность банковского сектора страны. Практически во всех акционерно-коммерческих банках страны акционеры активно участвуют в принятии стратегических решений, работают полноценные Наблюдательные советы, во многом составленные из независимых членов. В соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан от 24.04.2015 года №УП-4720 «О мерах по внедрению современных методов корпоративного управления в акционерных обществах» в акционерных обществах Узбекистана на регулярной основе проводится аудит корпоративного управления, результаты которого учитываются при выплате вознаграждений членам Наблюдательных советов.

В качестве первого шага осуществления инвестиционных вложений в банковский сектор также может стать покупка субординированных облигаций, законодательная база и практика обращений которых в Республике Узбекистан достаточно хорошо проработана. К числу перспективных направлений расширения инвестиционного обеспечения быстрорастущей экономики Узбекистана относится проектное финансирование.

Как известно, основными преимуществами проектного финансирования являются: возможность привлечения значительных объемов инвестиционных ресурсов,

реализация масштабных и рискованных проектов, возможность отсрочки погашения основной суммы кредита, снижение финансовой нагрузки по реализации проекта на компанию-инициатора [6, с. 60].

Участие коммерческих банков в схемах проектного финансирования наиболее актуально в таких отраслях экономики Республики Узбекистан как нефтегазовая, горнометаллургическая, пищевая, переработка сельхозпродукции и др. Хорошую нормативно-правовую базу этому создал Указ Президента Республики Узбекистан от 20 апреля 2017 г., № УП-5022 [7, с. 8] дающий коммерческим банкам право создавать на базе объектов недвижимости, принятых в собственность коммерческих банков в результате невозврата ранее предоставленных ими кредитов, новые предприятия с долей участия коммерческого банка и его управляющих компаний в их уставном фонде до 100 процентов включительно.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Занимая важную геополитическую позицию в Центральной Азии, Узбекистан сегодня имеет особую значимость на политической и экономической карте мира. Благоприятный климат, богатые минерально-сырьевые ресурсы, большие запасы стратегических материалов и сельскохозяйственного сырья выводит Узбекистан в число богатейших стран региона и мира. По официальным данным общий минерально-сырьевой потенциал оценивается более чем в 3,3 триллиона долларов США. В этом плане республика занимает одну из лидирующих позиций в Центрально-Азиатском регионе. На долю республики приходится почти 75% запасов газового конденсата региона, 31% - нефти, 40% - природного газа и 55% - угля.

Все это в конечном итоге должно увеличить объемы привлекаемых инвестиций и обеспечить реализацию крупных инвестиционных проектов, которые являются наглядным примером успешной реализации государственной политики по рациональному использованию богатейшей сырьевой базы и промышленных мощностей, обеспечения устойчивого экономического роста, организации производства продукции с высокой добавленной стоимостью, повыше-

ния экспортного потенциала, кардинальной модернизации производственной базы и создания на этой основе новых высокотехнологических производственных мощностей и рабочих мест.

Литература

1. Отчет Центрального банка Республики Узбекистан по итогам 2016 года. *Банковские вести*. 2017. № 1.
2. Каримов И. А. Наша главная. *Правда Востока*. 16 января 2016 года. №11 (6416).
3. Хазраткулова Л. Н. Сбалансированная экономическая политика Республики Узбекистан как один из факторов достижения национальной безопасности. *IV Манякинские чтения: Проблемы и обеспечение национальной безопасности: прошлое, настоящее, будущее (70-Летию окончания второй мировой войны посвящается)*. Омск, 2015. С. 151–154.
4. Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 г. № УП-4947 «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».
5. Абдуллаева Ш. Р. Современные проблемы и дальнейшая либерализация валютной политики. *Интеграция наук*. 2017. № 1 (5).
6. Алиев У. М., Урунова Ф. Т., Карабаев Р.Р. К вопросу о теории и практике проектного финансирования. *Электронный научный журнал (Экономические науки)*. 2016. №11-2 (14). С. 59–64.
7. Указ Президента Республики Узбекистан от 20 апреля 2017 г., № УП-5022 «О мерах по дальнейшему расширению механиз-

Стаття надійшла до редакції : 18.03.2019 р.

мов поддержки экономически несостоятельных предприятий, а также стимулированию организации новых производственных мощностей на базе объектов недвижимости коммерческих банков».

References

1. Report of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan on the results of 2016. (2017). *Banking News*, 1.
2. *Karimov, I. A.* (2016). Our main. Truth of the East, January 16, 11 (6416).
3. *Khazratkulova, L. N.* (2015). Balanced economic policy of the Republic of Uzbekistan as one of the factors for achieving national security. *IV Manyakin readings: Problems and ensuring national security: past, present, future (70th anniversary of the end of the second dedicated to World War II)*. Omsk, 151–154.
4. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on February 7, 2017 No. UP-4947 “On an action strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan”.
5. *Abdullaeva, Sh. R.* (2017). Modern problems and further liberalization of monetary policy. *Integration of sciences*, 1 (5).
6. *Aliev, U. M. & Urunova, F. T. & Karabaev, R. R.* (2016). On the theory and practice of project financing. *Electronic Scientific Journal (Economic Sciences)*, №11-2 (14), 59-64.
7. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 20. (2017), UP-5022 “On measures to further expand the mechanisms for supporting economically insolvent enterprises, as well as stimulating the organization of new production facilities on the basis of real estate objects of commercial banks ”.

Стаття прийнята до друку: 27.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Асадуллина Н. Р. Развитие коммерческих банков Узбекистана в условиях либерализации валютно-кредитных отношений / Н. Р. Асадуллина // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 4 (36). – С. 86–91.

КОНЦЕПЦІЯ РЕФОРМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Міністерством освіти і науки України визначені Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти.

У відомстві наголошують, що в Україні потрібно змінити підходи до фінансування та управління закладами вищої освіти, посилити мотивацію керівників та викладачів, зорієнтувати вищу освіту на якість освіти та забезпечити затребуваність випускників закладів вищої освіти на ринку праці.

Реформа вищої освіти стартує в 2020 році. Система державного фінансування стимулює заклади вищої освіти (далі – ЗВО) працювати передовсім на кількість студентів, а не на якість їхньої освіти.

ЗВО намагаються зарахувати якомога більше студентів, заплющуючи очі на рівень їхньої підготовки, часто набираючи тих, хто не має необхідного рівня знань. ЗВО змушені стримувати відрахування студентів, навіть якщо вони не виконують вимог освітньої програми, адже з відрахуванням, знову ж таки, зменшиться їхнє фінансування. Таке полювання за кількістю неодмінно знижує якість, адже випускається чимало осіб, які об'єктивно не виконують вимог для отримання диплому про вищу освіту.

Водночас заклади працюють в умовах гібридної управлінської моделі, в якій переважають інститути колективної безвідповідальності. Недостатнім є і рівень фінансування вищої освіти. Зношеність матеріально-технічної бази корелюється із заниженням цін на контрактне навчання та відсутністю можливостей для приватних інвестицій, в тому числі – через державно-приватне партнерство.

ПУБЛІЧНЕ ФІНАНСУВАННЯ

Формула фінансування закладів вищої освіти

Зараз розмір державного фінансування залежить лише від контингенту студентів-бюджетників. Більшість ЗВО неохоче відраховують студентів, навіть якщо ті не виконують вимог освітньої програми, оскільки через зменшення кількості студентів зменшується фінансування. Таке «полювання» за кількістю знижує якість вищої освіти.

З 1 січня 2020 року розпочнеться розподіл коштів за формулою, у якій кожен заклад отримає 80% свого бюджету попереднього року, а решта державних коштів буде розподілятися між університетами, залежно від наступних показників:

Так звані “політичні” показники:

- у масштаб університету;
- у регіональний коефіцієнт;
- у контингент студентів.

Показники якості:

- у працевлаштування випускників (з 2021 року);
- у обсяг коштів на дослідження, які університет залучає з позабюджетних джерел;
- у позиції у міжнародних рейтингах.

У такому підході контингент студентів стане одним з кількох, а не єдиним критерієм розподілу коштів. Натомість університети будуть зацікавлені підвищувати власну ефективність, покращувати якість освіти та потрапляти у міжнародні рейтинги, залучати кошти від бізнесу та міжнародних організацій. Рівень працевлаштування буде вимірюватися з 2021 року для випускників за допомогою онлайн-системи.

Приватні заклади вищої освіти також мають отримати доступ до бюджетного фінансування за умов дотримання вимог щодо індикативної собівартості.

Формульний підхід до розподілу державного фінансування забезпечить рівні умови для усіх закладів вищої освіти, в яких сильніші заклади будуть отримувати більше фінансування.

Індикативна собівартість

Заклади вищої освіти, бажаючи залучити більшу кількість студентів-контрактників, занижують вартість навчання. Різницю у реальній ціні та вартості конт-

раку ЗВО потім дофінансовують з коштів, які отримують з державного бюджету. Таким чином, страждають і студенти, які навчаються на бюджеті, і студенти-контрактники.

Заклади вищої освіти демпінгують, встановлюючи занижену ціну на навчання, а в суспільстві у цей час утверджується наратив про те, що якісна вища освіта може бути дешевою.

Запровадження індикативної собівартості (мінімальна ціна контрактного навчання) дозволить привести плату за навчання у відповідність до фактичних витрат. Це сприятиме відновленню умов для справедливої конкуренції ЗВО і запобігатиме ризикам недофінансування.

Запровадження індикативної собівартості:

2020 рік – 60% від держфінансування на 1 студента,

2021 рік – 70% від держфінансування на 1 студента,

2022 рік – 80% від держфінансування на 1 студента.

Водночас вартість навчання буде корелюватись із доходами людей у регіоні.

Університет може не підвищувати ціну, коли та сягне рівня трьох середніх заробітних плат в області.

Розширення державного пільгового кредитування на здобуття вищої освіти, а також податкова знижка дозволять уникнути труднощів із оплатою навчання за реальними цінами.

Фінансова автономія

Державні та комунальні заклади вищої освіти працюють в умовах неефективного фінансового контролю. При цьому обмеження у використанні коштів загального та спеціального фондів заважають закладам розвиватись та оперативно реагувати на сучасні виклики.

В умовах, коли заклади вищої освіти змушені віддавати половину орендної плати за власне майно у бюджет та практично не можуть реалізовувати надлишкове майно, їхні керівники не мають змоги ефективно використовувати майно закладу.

Система єдиної тарифної сітки породжує зрівнялівку у заробітній платі та унеможлиблює винагородження викладачів співмірно з результатами їхньої роботи. Як наслідок, науково-педагогічні працівники втрачають мотивацію.

Запровадження фінансової автономії закладів вищої освіти означає:

- вихід державних та комунальних закладів вищої освіти зі статусу бюджетних установ з максимальним збереженням податкових, тарифних та митних преференцій, інших економічних та регуляторних умов, необхідних для їхнього успішного розвитку.

- забезпечення права ЗВО самостійно затверджувати кошториси і зміни до них.

- відмову від державного регулювання чисельності науково-педагогічних працівників.

-забезпечення права ЗВО самостійно встановлювати розміри оплати праці в межах їхніх кошторисів. У тому числі передбачити можливість оплати гонорарів та заробітних плат іноземним викладачам за спрощеними процедурами.

- зарахування закладам вищої освіти 100% орендної плати за їхнє майно, скасування погодження оренди майна, спрощення процедури списання застарілого майна.

- запровадження механізму реалізації надлишкового майна та поступове виокремлення невласивої для ЗВО функції з управління базами відпочинку та житловим фондом, включаючи гуртожитки.

- стимулювання формування та використання сталих фондів (ендаументів). Започаткування (spin-off) бізнес-проектів.

Формування замовлення

Діюча модель державного (регіонального) замовлення не відповідає потребам економічного розвитку ринкової економіки. Сьогодні замовлення формується на базі запиту закладів вищої освіти і не корелюється з реальними потребами ринку праці.

Замість державного та регіонального замовлення має бути впроваджений механізм розподілу прав на безоплатну вищу освіту з урахуванням прогнозу стану ринку праці (національного та регіональних), суспільних потреб та балансування попиту зі сторони студентів-контрактників.

Розподіл таких прав між вступниками має здійснюватися за їхнім рейтингом під час вступної кампанії на засадах широкого конкурсу.

УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ

Ключові показники ефективності для керівників

Система обрання та роботи університетського менеджменту провокує популізм та не базується на засадах result-based

management. Підписуючи контракт із обраним керівником ЗВО, засновник не здатний контролювати досягнення результатів роботи та дотримання передвиборчих обіцянок ректорів.

Стратегічний план роботи – частина документів, які кандидати подають на вибори керівника ЗВО.

Цей план увійде до контракту переможця із засновником ЗВО. Контракт буде містити ключові показники ефективності, механізми їхньої перевірки та строки виконання.

КРІ в контракті з керівником закладу вищої освіти мають стати індикаторами ефективності, а їх невиконання – підставою для розірвання контракту.

Проведення виборів ректора:

Рейтингове голосування в один тур.

Повноваження наглядової ради проводити критеріальний конкурсний відбір із урахуванням результатів рейтингового голосування у разі відсутності лідера перегонів (60% голосів).

Електронний формат рейтингового голосування.

Надання фінансової автономії ЗВО та встановлення ключових показників ефективності керівникам тягнуть за собою збільшення відповідальності та формують у закладів вищої освіти потребу в підтримці. Водночас стейкхолдери, а зокрема роботодавці, які формують ринок праці для випускників, досі не мають можливості впливати на розвиток університетів.

Натомість, вчені ради в ЗВО виконують невластиві їм управлінські функції.

Наглядові ради

Орган засновника ЗВО, який формується із представників держави, бізнесу та громадянського суспільства.

Після виходу ЗВО зі статусу бюджетної установи наглядова рада отримує право моніторингу та аудиту їхньої економічної діяльності.

Вчені ради стануть колегіальними органами управління освітньою, науковою, науково-технічною та інноваційною діяльністю ЗВО, без невластивих господарських функцій.

Управлінська автономія

Через надмірну деталізацію управлінських процесів законодавством керівники закладів вищої освіти мають обмежену автономію. Зокрема, надмірне регламентування структури ЗВО призводить до того, що вона

часто не відповідає його місії та потенціалу. Разом із тим, ректори мають ускладнений механізм формування управлінської команди університету.

Розширення управлінської автономії передбачає:

надання керівникові ЗВО права самостійно призначати заступників, керівників факультетів та інститутів, інших структурних підрозділів за результатами конкурсного відбору на контрактній основі;

розширення кола питань, які ЗВО самостійно визначає у своєму статуті. ЗВО мають самостійно формувати свою структуру.

Антикризовий менеджмент

Засновники та органи управління закладами вищої освіти обмежені в реакції на кризові ситуації, коли лише оперативне оновлення менеджменту може врятувати від згубних для ЗВО наслідків.

Для уникнення таких ситуацій за засновником має бути закріплене право призначити антикризовий менеджмент в університети строком до трьох років у разі настання виняткових обставин, в яких традиційне управління є неефективним.

Кадровий резерв та академічна доброчесність

В системі вищої освіти відчувається гострий кадровий голод через брак фахівців з управлінською підготовкою та досвідом. При цьому в суспільстві вкорінилась недовіра та сумніви в академічній доброчесності викладачів та університетського менеджменту. Часом висококваліфіковані фахівці в процесі конкуренції витісняються імітаторами, які не дотримуються вимог щодо академічної доброчесності, що призводить до загального зниження якості і дискредитує систему вищої освіти.

Створення резерву кадрів передбачає:

розробку професійного стандарту науково-педагогічного працівника,

створення системи навчання та планування кар'єри академічних менеджерів/управлінців різного рівня у сфері вищої освіти.

Перед укладенням вперше контрактів на посаду науково-педагогічного працівника, а також при кожному призначенні на керівну посаду в ЗВО має проводитись обов'язкова перевірка на академічну доброчесність.

Вітаємо ювіляра!

Рамазанову

Султану

Курбановичу

доктору економічних наук, доктору технічних наук, професору, Заслуженому діячу науки і техніки України, Академіку Міжнародної академії інформатизації, Міжнародної академії наук екології і безпеки життєдіяльності, Академії технологічних наук України, Академії економічних наук України, Транспортної академії України

почесному професору СНУ імені Володимира Даля

Незабаром

виповнюється

70 років!

З нагоди урочистої події в житті науково-обізнаної спільноти – Дня народження видатного науковця, визнаного не лише на теренах України, а й далеко за її межами, Султана Курбановича Рамазанова, вітаємо шановного ювіляра та присвячуємо сповідь про його блискучий шлях до виданої особистості та справжнього майстра свого діла!

Султан Курбанович народився 13 грудня 1949 р. в родині колгоспників у с. Хрюг, Ахтинського району, Дагестанської АРСР.

Освіта.

З вересня 1957 р. по липень 1968 р. навчався в Хрюгській середній школі, де й одержав атестат з відзнакою про повну середню освіту.

У серпні 1968 р. вступив до Донецького державного університету на математичний факультет за спеціальністю “Математика”, який закінчив у червні 1973 р., одержавши диплом математика.

Трудова діяльність.

З 1973 по 2016 р.р. працював в Східноукраїнському національному університету ім. Володимира Даля (раніше Ворошиловградський машинобудівельний інститут, Луганський машинобудівельний інститут, Східноукраїнський державний університет):

- З 08. 1973 - молодший науковий співробітник в дослідницької лабораторії обчислювальної техніки Ворошиловградського машинобудівельного інституту;

- З 01.1977 - асистент кафедри технічної кібернетики і систем управління (ТКіСУ) Ворошиловградського машинобудівельного інституту, з 06.1980 - ст. викладач, а з 01.1985 – доцент:

- З 05.1988 - в.о. завідувача кафедри технічної кібернетики Луганського машинобудівельного інституту, а з 03.1989 - завідувач кафедри технічної кібернетики;

- З 06.1998 - завідувач кафедри, професор економічної кібернетики Східноукраїнського державного університету;

- З 07.2001 - декан факультету управління і завідувач кафедри економічної кібернетики Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, а з 03.2008 - декан факультету управління економікою;

- З 08.2009 - декан факультету інноваційної економіки і кібернетики, а з 08.2013 - завідувач кафедри економічної кібернетики СНУ ім. В. Даля.

- З 01.08.14 – 30.06.16 – професор кафедри економічної кібернетики Полтавського університету економіки і торгівлі.

- З 01.08.16 - по теперішній час проф. кафедри «ІСЕ» ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана».

Особисті досягнення і внесок у розвиток університету.

- У 1975 р. - створення кафедри «Технічна кібернетика і системи управління».
- Відкриття Галузевої науково-дослідної лабораторії МОМ СРСР. Відповідальний виконавець і керівник багатьох госп. договірних тем.
- У 1982 р. - захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності: 05.13.01 - «Технічна кібернетика і теорія інформації» (м. Київ, ІК НАН України ім. В. Глушков).
- 1985 р. - відкриття на кафедрі 1 - ої спеціальності «Робототехнічні системи».
- 1993 р. - відкриття 2 - ої спеціальності «Інформаційні системи в економіці».
- 1996 р. – Відмінник освіти України,
- 1997р. - захистив першу докторську дисертацію по 2-м спеціальностям: 05.26.05 - Інженерна екологія і 05.22.12 - Промисловий транспорт.
- 1998 р. - розділення кафедри ТК і створення 2-х нових кафедр: «Економічна кібернетика» і «Гнучкі комп'ютеризовані системи і робототехніка».
- 2000 р. - відкриття ще однієї нової спеціальності «Інформаційне - системи, що управляють, і технології».
- У 2001 р. отримав другу освіту за фахом «Фінанси».
- 2008р.- захистив 2-у докторську дисертацію за фахом: 08.00.11. - Математичні методи, моделі і інформаційні технології в економіці.
- У 2009 р. - «Учений року університету».
- 2010 р. – Заслужений діяч науки і техніки України,
- У 2012 р. - відкриття магістрату за фахом «Економіка довкілля і природних ресурсів».
- У 2016 р. – почесний професор СНУ імені Володимира Даля.

Членство в академіях. Міжнародній академії інформатизації (21.06.99; №10-11 688), Міжнародною академії наук екології і безпеки життєдіяльності (23.12.99; № 01075); Академії економічних наук України (07.05.04; №471); Академії технологічних наук України (18.10.01; №275); Транспортній академії України.

Рамазанов С. К. відомий український вчений: математик, кібернетик, екологічний економіст; почесний професор Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, фахівець з проектування та розробки інтегрованих інформаційних систем управління складними еколого-економічними об'єктами з елементами штучного інтелекту, а також організатор науки, освіти та управління науковими роботами та проектами.

Заслужений діяч науки і техніки України. Професор кафедри «Інформаційні системи в економіці» «КНЕУ ім. В. Гетьмана». Нагороджений медаллю «Відмінник освіти України», медаллю ім. М.В. Ломоносова і орденами Міжнародної академії наук екології та безпеки життєдіяльності «За заслуги в науці» і «За заслуги в освіті», а також присвоєно звання «Заслужений діяч транспортної академії України» та ін.

Наукова школа і круг інтересів - «Інтелектуальні і нелінійні методи моделювання і управління складними системами»: «Інтелектуальні системи і технології моделювання, прогнозування, управління і прийняття рішень з еколого-економічному моніторингу», «Комп'ютерне і ма-

тематичне моделювання еколого-економічних, медико-біологічних та технологічних процесів і систем», «Нелінійне моделювання в соціально-економічних і екологічних системах».

Рамазанов С. К. керує аспірантурою і докторантурою по спеціальностях: 05.13.03 - «Системи і процеси управління» і 08.00.11 - «Математичні методи, моделі і інформаційні технології в економіці». Підготував - 1 доктора наук і 14 кандидатів наук (по 6 науковим напрямам).

Автор 482 наукових та навчально-методичних робіт, в тому числі 39 монографій і 14 навчальних посібників. Експерт Наукової ради МОН України («Інформатика і кібернетика»).

Член редакційної колегії наукових видань (7):

- Голова редакційної колегії науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ» СНУ імені В. Даля.
- Член редакційної колегії Міжнародного наукового видання «Сучасні фундаментальні і прикладні дослідження».
- Член редакційної колегії науково-практичного журналу «Управління проектами і розвиток виробництва».
- Член редакційної колегії наукового журналу «Вісник СНУ ім. В. Даля».
- Член редакційної колегії наукового-аналітичного журналу «Моделювання та інформаційні системи в економіці».
- Член редакційної колегії наукового журналу «Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості» (ХНУРЕ).
- Член редакційної колегії наукового журналу "Інформаційні технології в економіці і природокористуванні" (НУБіП).

Ні в кого, хто б не зустрічався з Султаном Курбановичем, не залишається сумнівів в тому, що він володіє вражаючою силою харизмою. Йому притаманна унікальна здатність налаштовувати до себе кожного, хто з ним спілкується. Може, це пояснюється тим, що він має не тільки разючу суміш особистої чарівності, але й уміння знайти підхід до кожного співрозмовника незалежно від його стану, віку та рангу. В університетському колективі студенти, професорсько-викладацький склад та співробітники Султана Курбановичу відгукуються про нього вкрай шанобливо.

Варто відзначити, що хоча професіоналізм є цінним фактором успіху, найцінніше в людині є його доброта, що сама собою притягує до нього й є найбільш вірною на шляху до успіхів, риса характеру проф. Рамазанова С. К. Успіхів досягає той, хто прагне зробити щасливим інших і схильний на час забути про свої особисті інтереси.

Вітаючи Султана Курбановича з ювілеєм, щиро бажаємо йому й надалі такої ж невичерпаної енергії, творчої наснаги, оптимізму, нових наукових та життєвих здобутків, добра й благополуччя!

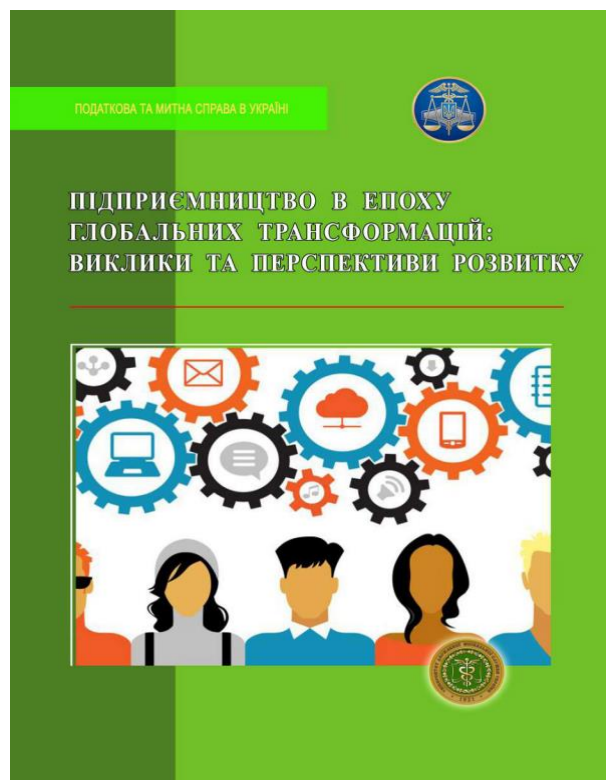

Система управління ризиками в державній митній справі України: монографія / за заг. ред. *О. А. Фрадинського*. Хмельницький: Науководослідний центр митної справи НДІ ФП УДФСУ, 2019. 228 с.

У виданні всебічно проаналізовано теоретичні та практичні засади функціонування системи управління митними ризиками в Україні та окреслено подальші напрямки її застосування. Досліджено особливості еволюції системи управління ризиками в Україні та узагальнено світовий досвід її використання митними адміністраціями. Okремо розглянуто проблемні питання функціонування регіонального митного ризик-менеджменту.

Монографія розрахована на осіб, які цікавляться митною проблематикою – викладачів і студентів закладів вищої освіти, науковців, працівників митниць, митних брокерів та учасників зовнішньоекономічної діяльності.

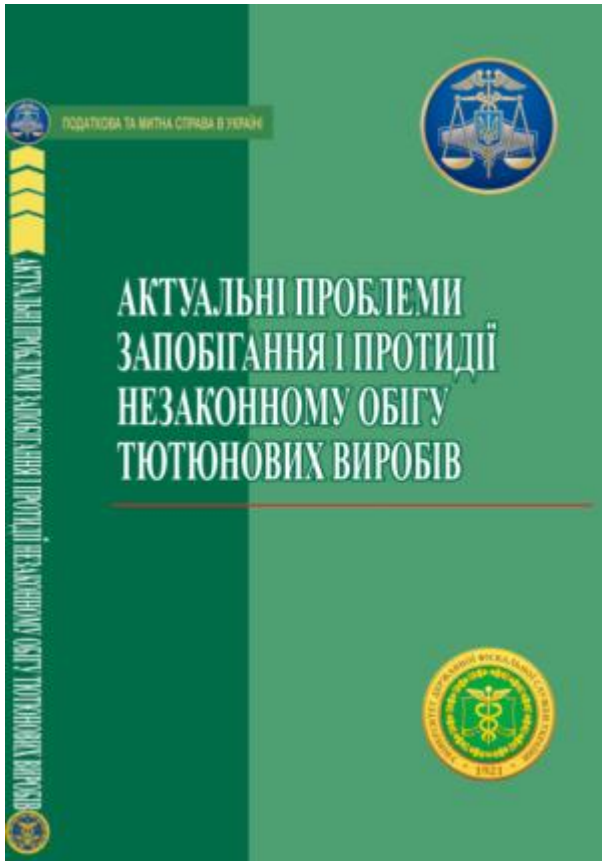
Дослідження розраховано на осіб, які цікавляться митною проблематикою – викладачів і студентів закладів вищої освіти, науковців, працівників митниць, митних брокерів та учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку: монографія; за ред. *П. В. Пашка, Л. Л. Лазебник*. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. 476 с.

Монографія надає системне уявлення про сутність та атрибути підприємництва і сприяє формуванню підприємницького світогляду. Послідовно розглядаються теорія підприємництва та історія його становлення в Україні, типи і характеристики підприємницьких структур. Досліджуються та аналізуються особливості, базові принципи та чинники розвитку сталого та соціального підприємництва. Виділяються глобальні чинники та індикатори формування, актуальні фінансові аспекти функціонування сучасного підприємництва. Детально досліджуються проблеми і обмеження розвитку державного, інноваційного та деструктивного підприємництва. Для вчених-економістів з питань підприємництва, викладачів і студентів економічних спеціальностей закладів вищої світи, практичних підприємців.

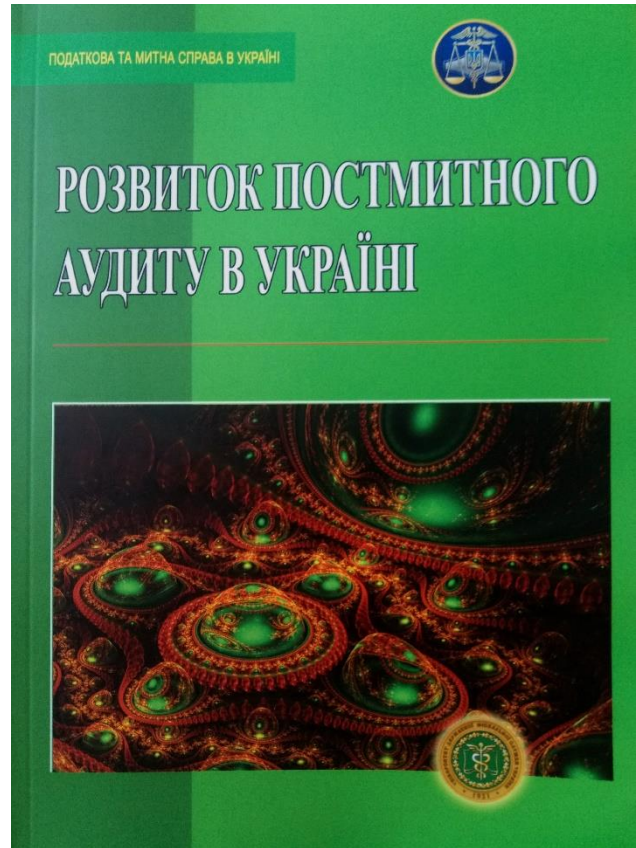

Актуальні проблеми запобігання і протидії незаконному обігу тютюнових виробів: монографія / за заг. ред. *В.О. Хоми*. Хмельницький: НДЦ митної справи НДІ фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, 2019. 238с.

Монографія присвячена питанням запобігання та протидії незаконному обігу тютюнових виробів, конкретизує напрями удосконалення досліджуваної площини та містить практичні рекомендації щодо їх реалізації, розкриває науково-теоретичні та практичні підходи до запобігання та протидії незаконному обігу тютюнових виробів в Україні.

Матеріали, включені до монографії, можуть бути корисними як для працівників митних підрозділів України, діяльність яких спрямована на запобігання та протидію митним правопорушенням, зокрема тим, предметом котрих є тютюнові вироби, інших посадових осіб апарату територіальних органів, що діють у податковій та митній сферах, так і для науковців, викладачів, аспірантів, студентів навчальних закладів.

Розвиток постмитного аудиту в Україні: монографія / за заг. ред. *С. С. Брехова*. Київ : Алерта, 2019. 325 с.

У монографії досліджено теоретико-організаційні та практичні аспекти розвитку постмитного аудиту в Україні. Розкрито становлення та особливості здійснення постмитного аудиту в нашій державі.

Проаналізовано міжнародні стандарти постмитного аудиту та визначено основні тенденції й пропозиції щодо розвитку та забезпечення ефективності постмитного аудиту в Україні. Розроблено систему індикаторів встановлення рівня ризиковості суб'єкта ЗЕД і виявлення митних ризиків для цілей постмитного контролю, а також методичні рекомендації щодо здійснення постмитного аудиту за основними його етапами. Запропоновано структуру системи національних стандартів постмитного аудиту та окреслено орієнтири для їх формування, розроблено спеціальний Опитувальник для проведення постмитного аудиту, у якому враховано специфіку процесів, пов'язаних із міжнародною торгівлею суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Видання розраховане на науковців, спеціалістів, діяльність яких пов'язана з окресленою проблематикою.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Большаков М. М.** – доктор економічних наук, професор, почесний президент Сиктивкарського лісового інституту, Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет ім. С. М. Кірова, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: bolshakov@sfi.komi.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Даніч В. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічна кібернетика та прикладна економіка», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: danichvitaly@gmail.com
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічний аналіз та облік», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Заблодська І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу міжрегіонального співробітництва Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: zablodin@yandex.ua
- Зінченко О. А.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси суб'єктів господарювання та інноваційний розвиток», Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна.
e-mail: nvo.alta@gmail.com
- Клюс Ю. І.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік і оподаткування», Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.
e-mail: docentklus@gmail.com
- Козирева О. В.** – доктор економічних наук, завідувач кафедри «Менеджмент та адміністрування», Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна.
e-mail: management@nuph.edu.ua
- Кравченко О. О.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Фінанси і кредит», Державний університет інфраструктури і технологій МОН України, м. Київ, Україна.
e-mail: duit.kyiv@ukr.net
- Матюшенко І. Ю.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Міжнародні економічні відносини», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
e-mail: imatyushenko@karazin.ua
- Момот Т. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансово-економічна безпека, облік і аудит», Харківська національна академія міського господарства ім. О. М. Бекетова, Харків, Україна.
e-mail: tvmomot@gmail.com
- Найдьонов М. Д.** – доктор економічних наук, професор, керівник напрямку розвитку мономіст Президіуму Комі Республіканської Асоціації незалежних експертів, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: ND.Naidenov@mail.ru
- Нусратуллін В. К.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Загальна економічна теорія», Башкірський державний університет, м. Уфа, Російська Федерація.
e-mail: nvk-ufa@gambler.ru
- Павлов К. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка та управління», Іжевська філія Російського університету кооперації, м. Іжевськ, Російська Федерація.
e-mail: kvp_ruk@mail.ru
- Прямухіна Н. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка», Вінницький національний аграрний університет, м. Винниця, Україна.
e-mail: pryamuhina@vsau.vin.ua
- Савицька Н. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Маркетинг», Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків, Україна.
e-mail: natalisavitska2010@gmail.com
- Фінагіна О. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент та бізнес-адміністрування», Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна.
e-mail: finaginaov@gmail.com
- Чужмарова С. І.** – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Банківська справа» Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорочіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: swetlana_ch@bk.ru

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- 232 Соціальне забезпечення;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210x297 мм). Шрифт Times New Roman Суг № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведено в <https://www.aeaweb.org/>)
- **Постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
  - *Формулювання мети статті.*
  - *Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.*
  - *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПІСУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів** трьома мовами (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: RussellSage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11
Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів. Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!				

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний редактор

доктор економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на e-mail:

a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

<http://chasopys.jimdo.com>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 4 (36), 2019

Відповідальний за випуск Ю. Ю. Д'яченко

Оригінал-макет Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 27.12.2019 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,1 Обл. вид. арк. 13,0
Наклад 50 пр. Замовлення № 113. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http://khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.

